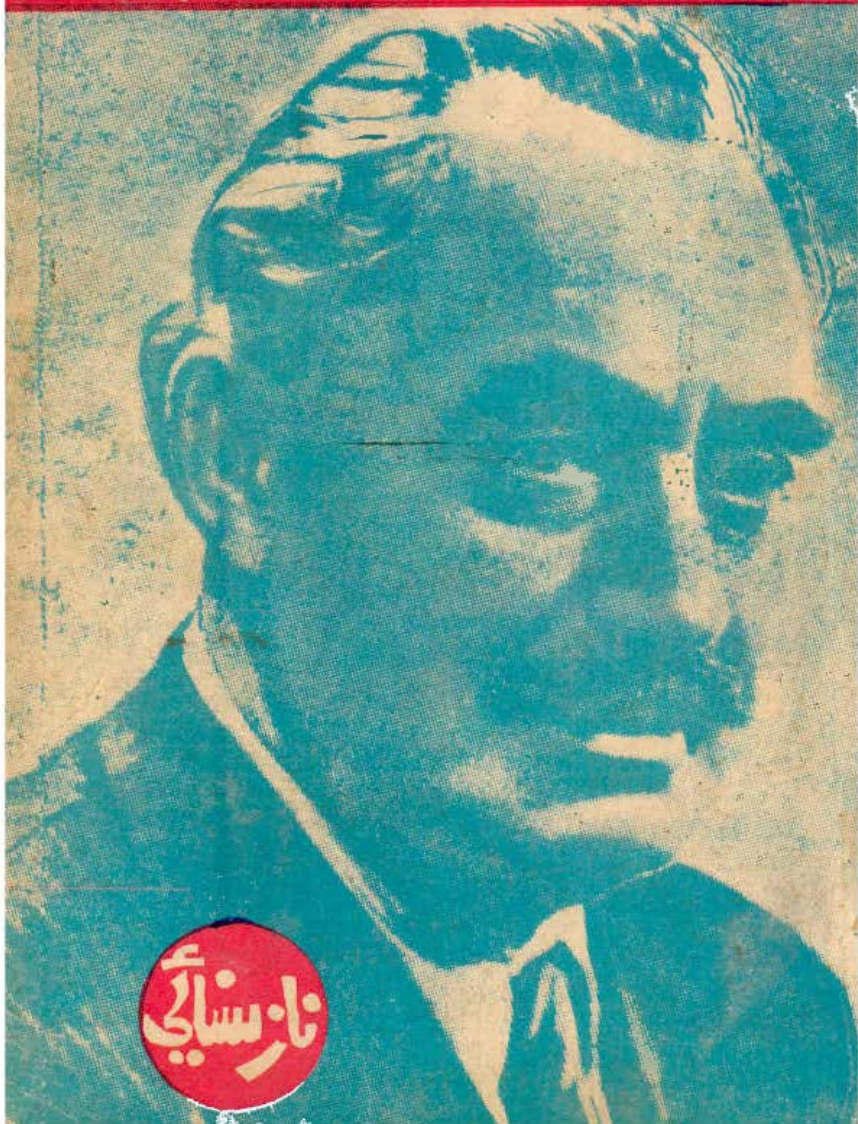

چي جي ريتوشا

نارنگی

رڇي جي ريتو ٿيا

[بلغاريا جي قومي اڳواڻ جارجي ديمتروف جي زندگي]

اِسڊيلا بلاگوڏوا

سندڪار

تازو سنڌ

قيمت: ويهه روپيا

[ڪتاب جا سڀئي حق ۽ واسطا اداري وٽ محفوظ]

چاپو:

پهرينون

تعداد:

هڪ هزار

چپيندڙ:

سردار پرنٽنگ پريس،
گاڏي کاتو، حيدرآباد سنڌ

چپائيندڙ:

سنڌي ساهت گهر،
حيدرآباد سنڌ

چپڄڻ جي تاريخ:

سيپٽمبر ۱۹۸۴ع

پاران

ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز،
ڄامشورو

اڏيس:

پوسٽ باڪس نمبر ۱۹، جنرل پوسٽ آفيس، حيدرآباد سنڌ
[سنڌي ساهت گهر، ڪتاب نمبر ۵]

اسان جا اڳيان ڪتاب

۱. علام آء . آء . قاضي	قاضي فيض محمد	(ختم ٿيل)
۲. ڏکيون جان نه مڙن	ناز سنائي	(ختم ٿيل)
۳. ڪچان تان ڪاٺر	ناز سنائي	۱۰-۰۰
۴. ماءُ ڪاهوڙي هليا	ناز سنائي	۲۰۰۰۰۰

سنڌاءَ

- * ٻه اکر ناز سنائي ٦
- * تعارف ’منصور‘ قادر جوڻيجو ١٤
- * بلغاريه جي پورهيتن جو عظيم اڳواڻ ٢٦
- * اڻ ورڇو ۽ بهادر اڳواڻ ٦٤
- * عوام جي حقن جو محافظ اڳواڻ ٨٥
- * هنگامي دور ١٠٤
- * جلاوطنيءَ ۾ خفيه سرگرميون ١٢٣
- * ريشتاغ باهه کيس عدالت ۾ ١٣٤
- * نئين دور جون سوپون ١٩١
- * پڄاڻي ٢٠٦

پنهنجي

محسن ۽ سچڻ،

علي احمد بروهي ۽ جي نالي -

جنهن جي محبت ۽ شفقت جو چاڏورو،

منهنجي وجود مٿان،

ڏينهن ڏينهن وڌندو وڃي.

”ساعتُ منهنجو سرتيون، جي ڏسو سڀيئي،

ته سُهڻو ڪين سڪ ڪري، ور پاسو ڏيئي،

مُونهان اڳيئي، گهڙو سڀ گهڙا ڪڍي-!“

(شاهه)

ناز سناڻي

رَچي جي ريتو ٿيا، ڪينَ اُڀاڙجن اوه،
ڪُنپ نه ڪاري تنهن ڪي، جو هالاري هوه،
توڻي ڏوڀي ڌوه، ته به لالائي ان جي نه لهي.
(شاهه)

ٻـ اکر

هيءَ ڪهاڻي ان بلغاريا جي اڳواڻ جارجي ديمتروف جي ڪهاڻي آهي، جيڪو بلغاريا دنيا جي نقشي تي هڪ ٽپڪي جيان آهي — صفا ننڍڙو، جيتوڻيڪ ملڪ. جنهن ننڍڙي جيتوڻيڪ ملڪ جي ماڻهن کي ’ازدهائون‘ ميڙي غلام ۽ محڪوم رکيو ويٺيون هيون. لڳاتار پنج سؤ سالن تائين ترڪن جي جانيدهم ۾ بلغاريا جا ماڻهو پيسجندا رهيا. ترڪن هن ننڍڙي ملڪ جي ماڻهن کي بي حس بنائڻ لاءِ هر طرح جا طريقا ڪتب آندا، انهن سان طرح طرح جون جڙيون ڪيون. طاقتور حاڪم ائين محسوس ڪرڻ لڳو ته اسان بلغاريا جي ماڻهن کي ڪسي ڪري ڇڏيو آهي ۽ سندن سموريون حسون، بي نڪميون بنائي ڇڏيون اٿئون. هو ايڏا ته بي حس ڪري ڇڏيا اٿئون جو هو ڪڏهن به پنهنجي غلاميءَ جون زنجيرون ٽوڙي نه سگهندا. ڇو ته اسان سندن ڳچين ۾ وڏا ڦاسا وجهي ڇڏيا آهن. پيرن ۾ ڏانئون وجهي، اکين تي ڪوپا چاڙهي ڇڏيا آهن ۽ بلغاريائي ماڻهن کي گهاٽي جو ڍڳو ڪري ڇڏيو آهي. جيڪو رڳو گهاٽي تائين ڦرندو رهندو، کيس لڪير جو فقير بنائي ڇڏيو اٿئون.“

آن هيٺي ساري گهمند ۾ هيٺا سارا ظالم، هيٺيون ساريون هنبوڇيون هئي رهيا هئا ته ڪڏهن ڪڏهن هن سرزمين جي سڀوتن جي گجهين، لڪل ۽ زير زمين سرگرمين کين ماڻوف ڪري ٿي ڇڏيو. حڪمران حيرت ۾ پئجي ويا ته هي غلام، هي محڪوم، ٽرڪن جي هيٺي ساري حاڪميت خلاف هي ڪاروايون ڪهڙن طريقن سان ڪري رهيا آهن. غيرمنظم بلغاريائي جتان آيا تان ڪار جي اصول موجب ڪڏهن ڪٿيل ته ڪڏهن لڪل طريقن سان، پنهنجي حاڪمن جي ٻوٽن تي پادر ڦهڪائيندا رهيا.

بلغاريا ملڪ جون سرحدون يونان، ترڪي، يوگوسلاوي، روسان ۽ روس سان ٿيون ملن. هن ننڍڙي ملڪ پنهنجي قومي آزادي ۽ قومي چوڌڪاري ماڻ لاءِ جيڪي ڪجهه ڪيو، ان دنيا کي ڏندين آڱريون ڏياري ڇڏيون.

جارجي ديمتروف، بلغاريائي قوم جو هڪ بهترين اڳواڻ هو. جنهن بلغاريا جي ماڻهن کي متحد ڪيو. هر طرح جي مشڪلاتن ۽ تڪليفن کي منهن ڏنو، جيل جي ڪارين ڪوٺين ۾ رهيو. قاسي گهاٽ پهتو ۽ اتي اونداهين ڪوٺين ۾ رهندي به هو وڙهندو رهيو. قاسي کي آڏو ڏسندي به هن جي چپن تي آها شاندار ۽ سوپ جي علامتي مُرڪ هئي، جا ڪنهن کي به مياوس ٿيڻ کان ڏيندي هئي ۽ سندس اها مرڪ، سمورن

مجهورن ۽ محڪومن کي اهو يقين ڏياري رهي هئي ته ”سوپ اسان جو، اسان جي قوم جو مقدر آهي. اسان محڪوم ضرور آهيون پر اسان کي پورهيتن جي حاڪميت جو پروسو آهي. اسان کي خطري آهي ته اسان ظالمن کي لڙائي ڊاهي رکنداسين ۽ دنيا تي پاڻ حڪمراني ڪنداسين.“

۽ اها خطري نه رڳو اسان جي يار جارجيءَ کي هئي پر بلغاريا جي هر فرزند کي. جنهن ڪري بلغاريه جو هر باشندو جارجي هو.

تنهن زماني ۾ حراسين جو لٽ سردار هتler هوندو هو. ان سان پنگ پائيوار پيا به هوندا هئا. ڏاڇي ڏهه هئندي هئي ته توڙو تيرهن هئندو هو. دنيا کي سدائين لاءِ محڪوم ۽ غلام رکڻ جا خواب ڏسندڙ هتler ۽ سندس ساٿي، اهڙا ته بچڙا ۽ ننگا ٿيا جو اڄ تائين به انهن جا ساٿاري، وڏين ڪوششن ڪرڻ کان پوءِ به انهن تي پردو نه رکي سگهيا آهن. انهن جي ذلت آميز شڪست کي هو اکين سان ڏسندا رهيا آهن ۽ پنهنجي واري جا منتظر آهن. کين به اها پڪ آهي ته هو به ائين ئي بچڙا ۽ خوار خراب ٿيندا، جهڙي نموني سندن ابو ٿيو. هاڻي سندن پيو ابو، جيڪو ان گاديءَ تي ويٺو آهي، اهو کين ڏاڍا دلاسا ۽ آسرا پيو ڏي پر پنهنجو موت، سو به هيئن ماڻهن هٿان هو به ڏسي رهيو آهي ۽ سندس پنگ پائيوار به پنهنجي ابي جي گهاٽي

سَره، ڏسي رهيا آهن. هٿلر جو اولاد اڃا به هر طرح جون ڏاڍايون ۽ بچڙايون ڪرڻ ۾ پورو آهي پر محڪوم ۽ مظلوم ماڻهو به پنهنجي سوپَ ماڻڻ لاءِ سُنهن کڻي نڪري پيا آهن ۽ سامراج سان مهاڏو اٽڪايو بيٺا آهن. نازي ڊڪٽيٽر هٿلر، جارجيءَ تي ڪيترائي ڪوڙا ڪيس ٺاهي هُن کي قيد ڪري رکيو ۽ اهو فيصلو ڪري ڇڏيو ته اجهو ٿا هن جي ڪهاڻيءَ کي ختم ڪريون ۽ اجهو ٿا هن کي ميساري ڇڏيون. پر جارجي اڪيلو ڪونه هو. هو هاڻي هڪ باشعور ۽ متحد قوم جو اڳواڻ هو. اها قوم جنهن کي هاڻي پنهنجي قومي غلاميءَ جو احساس ٿي ويو هو ۽ هو پنهنجي آزادي ماڻڻ جو وڃن ڪري چڪا هئا. هر طرح جي ڪوششن ۽ حرڪتن ڪرڻ کان پوءِ به نازي نه بلغاريا کي ميساري سگهيا، نه ان جيٽلڙي قوم کي مِٽائي سگهيا ۽ نه انهن جي اڳواڻ کي قلعي ڏئي سگهيا. اڏندرو هو پنهنجي شڪست مڃي ويٺا ۽ هنن مظلوم ماڻهن اڳيان گوڏا کوڙي ويهي رهيا.

مسڪين، پورهيت هاريءَ جو ٻار جارجي، جيڪو ڄاڻو به ٻنيءَ ۾ هو ۽ اُن ٻنيءَ ۾ ڄاڻو جيڪا سندس هوندي به سندس ڪانه هئي. اها ٻني جيڪا جاگيرن ۾ ورهائي پئي هئي. اُن غلام ٻنيءَ ۾ ڄمڻ واري جارجيءَ، ان ٻنيءَ کي غلاميءَ مان چوٽڪارو ڏياري، پوءِ سک جو سام ڪنيو.

رولڙن ۽ ٽرڪن ٿاڻن ۾ ننڍپڻ واري زندگي گذارڻ وارو جارجي، گهڻو پڙهي به نه سگهيو. ڇو ته سندس مائٽ ڏاڍا يتيم هئا. پر پوءِ به هن جي اندر ۾ جن جذبن واسو ڪيو، انهن هن کان چڱي محنت ڪرائي ۽ هيءُ هڪ ڪامياب اڳواڻ بنجي ويو. بلغاريائي قوم جي ٻڌندڙ بيٺيءَ جو هيءُ ناخدا، قوم جي ٻڌندڙ بيٺي کي پار آڪاري ويو.

هن خلاف جيڪي سازشون ٿيون، حملا ٿيا، فائزنگون ٿيون، آهي کيس مرعوب ڪري نه سگهيون. هن کي پنهنجي گالهه تان هٽائي نه سگهيون ۽ هيءُ دشمن سان انتهائي بهادري ۽ بي ڊپائيءَ سان وڙهندو رهيو جو هي سموري دنيا جي مظلوم ماڻهن جي نظرن جو مرڪز بنجي ويو ۽ پوري دنيا جا ماڻهو هن جي سڏ جو پڙاڏو بنجي ويا.

هٿلر هن خلاف ريشٽاغ باغ کي بام لڳائڻ جو ڪوڙو ڪيس مڙهي، ان لاءِ هڪ طرح جي ڪڏ ڪوٺي، وڏي ڪاهي هٽي ۽ ان آسري ۾ رهيو ته اجهو جارجي ان ڪاهي ۾ گرم ٿيو. نه تو ڏٺو نه مون ڏٺو — پر: ڪر جا ڪڏ ڪٽين، پوڻ ڪاڻ ڀرين جي،

تنهن ۾ پاڻ پئي، غيبي غار ٿيو. (شاه) سازش ٿي ته جارجيءَ کي چپ ڪرائي ڇڏجي ۽ هن کي اڻڙو سبق سيکاريو وڃي، اهڙي نموني ڦاهيءَ تي لٽڪايو وڃي جو سمورا ماڻهو حق جي گالهه تان

هفت کٽي وڃن ۽ ”ابي جو مرڻ ڏسي ٻين جو مرڻ
 تان ئي ارواح کڇي وڃي.“ پر ٿيو هيئن ته ’وئي سڱن
 ڪاڻ پر ڪن به ڪپائي آئي‘ جيان آڻ به گاهه
 واري پاسي لپتي پيو ۽ جارجيءَ هٿلر ۽ آن جي سائين
 کي دنيا آڏو الف ڪري بيهاري ڇڏيو ۽ دنيا جي
 سمورن لٺ سردارن کي ٿڄ ياد ڏياري ڇڏيائين ۽ کين
 سدائين لاءِ هيءَ خاطري ڏياري ڇڏيائين ته ’اڄ نه ته
 سپاڻي، سندن ڏينگهءَ تي ڏي-ري ٿي پوندو!‘ ۽ هاڻي
 سمورا ڏسي رهيا آهن ته سامراج جو وڃي ٿو تڏو
 ويڙهيو ۽ جتي ڪٿي وڃي بچڙو ٿيندو!

اها سوپ سوشلزم جي نظرياتي سڃاڻيءَ جي سوپ
 آهي ۽ اهو ئي نظريو ماڻهن جي گچين مان صدين جي
 پيل سرڪڻ کي وڃي ڪيندو. هيڏانهن سامراج وڃي
 ٿو ان سرڪڻ کي سوگهو ڪندو ۽ هيڏانهن وڃي
 سوشلزم ان کي ٽوڙيندو!

جن به قومن، جن به ماڻهن ان نظريي کي پنهنجي
 حالتن مطابق ورتو آهي اهي ڪامياب ويا آهن. باقي
 جيڪي سوشلزم کي سمجهي نه سگهيا آهن. اهي ته قوم
 جي مٿي جو سور ثابت ٿيا آهن. رڳو رڳيل جملا ۽
 رڳو ڪتابي ڳالهيون — عمل ٻڙي — ۽ اهڙن ماڻهن
 کي، اهڙين قومن کي، شڪست نصيب نه ٿيندي ته
 پيو ڇا ملندو؟ اها ناڪامي ان نظريي جي ناهي پر
 انهن نيم حڪيمن جي آهي، جن قوم جي رد کي به

ڇاتو ڪونڙي ۽ مارڪس ۽ لينن جي ڪتابن کي پڻ گهڻا گهڻي پڻ ويا آهن.

هن ڪتاب ۾ اوهان جارجي ديمتروف جي جيون ڪهاڻي پڙهندا ۽ اوهان ڏسندا ته ان اڳواڻ سوشلزم کي ڪيئن نه سمجهيو هو ۽ ڪهڙي نه طريقي سان، هن پنهنجي قوم کي آزاديءَ جا موڙ پارايا هئا.

ديمتروف، هڪ ڪميونسٽ اڳواڻ جي حيثيت سان پوري دنيا ۾ ڇاتو ۽ سڃاتو ٿو وڃي. هو جنهن گهر ۾ ڄائو هو، اهو سڄو گهر ئي سرفروشن جو هو. ٻين جي نظرن ۾ ’مٿي ڦريل‘ جو گهر هو. جارجيءَ جي پوري خاندان، انقلاب آڻڻ ۾ جيڪي ڪردار ادا ڪيو آهي، اهو اڄ به بلغاريا جي تاريخ ۾ سونهري اکرن سان لکيل آهي.

غريب جارجي، ٻين الاقوامي مزدور تحريڪ جي هڪ باصلاحيت اڳواڻ جي حيثيت ۾ اڀريو هو. هو ’ٽين ڪميونسٽ انٽرنيشنل‘ جي سيڪريٽري جنرل جي وڏي ذميواريءَ عهدي تي مقرر ٿيو. پنهنجي دور جي انتهائي ظالم ۽ وحشي حڪمرانن سان مقابلو ڪيائين، انهن جو هر جبر ۽ ستم وڏي بردباريءَ سان سٽائين ۽ سندن هر سازش کي ناڪام بڻائي ڪين ذلت آمير شڪست ڏنائين.

نازين ديمتروف کي جيل ۾ رکي، هن خلاف ڪوڙو سازش ڪيس تيار ڪري هن کي مارڻ چاهيو ٿي.

گڏوگڏ جرمنيءَ جي ڪميونسٽ پارٽي تي قانوني طور
 بندش وجهڻ ٿي گهري ۽ ان جي هزارين ڪارڪنن
 کي متاثر ٿي گهريو ۽ دنيا کي هيءَ ٻڌائڻ ٿي گهريو
 ته ڪميونسٽ ههڙي قسم جي ڪارواين ۾ سڀني کان
 اڳيان آهن. پر ديمتروف آه-و ڪيس جنهن ڏاهپ ۽
 سنجيدگيءَ سان وڙهيو، جو ڳالهه ٿي ايترو ئي وڻي ۽
 جيڪي ڪوشش ۾ هئا ته ديمتروف ۽ ڪميونسٽ پارٽيءَ
 کي ڏوڍي ٺاهيو وڃي ۽ دنيا آڏو بدنام ڪيو وڃي.
 اُهي خود ڏوهي پنهنجي پيا ۽ پوري دنيا آڏو ظاهر ٿي
 بيٺا ۽ دنيا ڄاڻي ورتو ته ڏوهي ڪميونسٽ نه پر نازي
 آهن. ظالم ديمتروف نه پر هٿيار آهي. جارجي جيڪڏهن
 ان ڪيس کي پنهنجي ڏاهپ سان، ان انداز ۾ نه هلائي
 ها ته نه رڳو پاڻ ڪاٺ ۾ پيل هجي ها پر پوريءَ
 دنيا جا ڪميونسٽ ٻوهي ۾ اچي وڃن ها. پر ديمتروف
 ڏاڍي بهادري ۽ بي جگريءَ سان، پنهنجي بيانن ۽
 سوالن وسيلي نازين ۽ سندن ظلمن کي دنيا آڏو ظاهر
 ڪندو رهيو.

سندس پوري زندگي قابل رشڪ آهي. هن پوري
 ڄمار، ڪميونزم جي سچائيءَ سان تبليغ ڪئي ۽
 مارڪس ۽ لينن جي تعليم جي روشنيءَ ۾ پوري ڄمار
 وڙهندو ۽ وڌندو رهيو. هو سوشلسٽ بلغاريا جو پهريون
 صدر چونڊيو ويو ۽ ان ئي عهدي تي هوندي دم ڏنائين.
 بلغاريا جي دارالحڪومت صوفيا ۾ سندس مزار آهي.

جتي سندس جسم کي محفوظ رکيو ويو آهي ۽ هاڻي
 آتي دنيا جو هر سوشلسٽ ۽ دنيا جو هر آزاديءَ لاءِ
 وڙهندڙ سپاهي، سندس مزار تي وڃي کيس ڏسي ٿو ۽
 سلام ٿو ڪري. ڇو ته هو پوري ڄمار پنهنجي مظلوم
 قوم جو صحيح ۽ سچو اڳواڻ رهيو. هو اڃا نديو هو،
 اسڪولي ٽيچر دوران هڪ دفعي هو ليوسڪي Levski
 جو ڪتاب وٺي آيو ۽ پڙهڻ لڳو. ليوسڪي جو هيءُ
 ڪتاب سندس سوانح عمري تي مشتمل هو ۽ کيس
 ترڪن اوڻيهين صديءَ جي وچ ڌاري ترڪ حاڪمن
 خلاف بغاوت منظم ڪرڻ جي پاداش ۾ صوفيا ۾ ڦاسي
 تي لٽڪايو هو. جارجيءَ هيءُ سوانح عمري پڙهي آخر
 ۾ چيو: 'ڪاش! سان به هڙو موت ماڻي سگهان!'

جارجي ديمتروف جي زندگيءَ مون کي ايتري قدر
 ته متاثر ڪيو جو مون ان کي پنهنجي ٻوليءَ ۾ آڻڻ
 جو ارادو ڪيو. ان نيت سان ته منهنجي قوم جا ماڻهو
 جارجيءَ جي جيون ڪهاڻي ۽ سندس ڪارناما پڙهن ۽
 ان مان لاپ حاصل ڪن ۽ ان جي جدوجهد، رادن ۽
 رسقن کي ڏسي، پاڻ به کي راهون تلاش ڪن.

آءٌ سينٽرل جيل حيدرآباد ۾ هوس، مون کي پهرين
 عبدالله مالڪ جو ڪتاب 'جهوئا مقدمه سچا ملزم' مليو
 ۽ مون اهو ترجمو ڪرڻ شروع ڪيو ۽ پوءِ ڪتاب
 جو اصل مالڪ، ڪتاب واپس وٺي ويو ته اهو آءٌ ۾
 ردجي ويو.

هيءُ ڪتاب جيڪو 'جار جي ديٽروف' جي نالي سان، اردو ۾ شايع ٿيل هو ۽ 'نیشنل پبلشنگ هائوس' لاهور وارن شايع ڪيو هو، آهو مونوت موجود هو ۽ مون آهو ئي ترجمو ڪيو. مون هيءُ ترجمو ڪارائين وارڊ جي ڪولي نمبر ۹ ۾ ۳۰ اپريل ۱۹۸۲ع کان شروع ڪيو ۽ ۱۳ مئي ۱۹۸۲ع تي آن ڪي پورو ڪيو (وچ ۾ ساعينون به ڪنيم). ٿورائتو آهيان پنهنجي بيماري ۽ منڙي دوست محمد خان سولنگي ۽ جو، جنهن جيل ۾ مون کي ڊڪشنريءَ جو ڪم ڏنو ۽ منهنجي مدد ڪئي.

هيءُ ڪتاب ڇپجڻ کان پوءِ به، مهينو سوا لپٽ ٿي ويو. ڇو ته ڪتاب جو تعارف محترم سراج ميمڻ کي لکڻو هو. پهريائين پاڻ چيائين ته مون لاءِ صفحا ڇڏجو ته مان لکندس ۽ پوءِ جڏهن ڪتاب تيار ڪري کيس ڏسي به ڇڏائي وئي ته پاڻ واعدو ڪيائين ته آڻ رات ئي لکي بي ڏينهن واپس ڪندس. بي ڏينهن جڏهن مان سندس آفيس ويس ته سندس پٽ هن سان ٽيليفون تي گهر ڳالهائڻو ته ناز آيو آهي، ان سان ڳالهائڻو. پاڻ کيس چيائين: 'ناز ڪي ڇڻو ته هينئر مان ٽڪڙو آهيان. ٻئي دفعي اچي.' پندرهن ڏينهن کان پوءِ ويس ته پاڻ معذرت ڏيکارين ته ڪجهه ڏينهن ڏيو. ضرور لکندس. جڏهن وري ٻين پندرهن ڏينهن کان پوءِ ويس ته صاحب آفيس ۾ ويٺو هو. مون کي اول چيائين:

‘يار، اوهان وارو ڪم اڃا ڪونه ڪيو اٿم. خير ويهه
 تہ لکي ٿو ڏيائو.‘ ڪلاڪ کن ڪتاب پڙهي چوڻ لڳو:
 ‘بلڻاريا مان هاڻي گهٽ ۽ دوست وارو دور پيو بدلاجي.
 انشاءالله جمهوريت اچي بلڻاريا جي مهمان ٿيندي.
 ايتري تائين مون کي مهلت ڏيو ۽ ڪتاب رکي ڇڏيو!’

منهنجي هٿ هڪدم پنهنجي ٻچي ڏاڙهي تي هليو ويو
 ۽ خيال ڪيم ته قبر تائين مان ٻچي نه رهندس. پوءِ
 وري پاڻ تي ڪيلڻ لڳس ته نه رڳو مون کي پر هر
 ٻچي کي قبر تائين، سندس مڪمل ڏاڙهي ۽ اچڻ جو
 آسرو هوندو آهي!

پڙهندڙ دوست مون کي معاف ڪن جو مان ٻه
 هاڻي سيني ۾ مارڻي ڳاڻڻ لڳو آهيان.

- ناز سنداڻي

سن، ضلعو دادو سنڌ
 ۱۷- سيپٽمبر ۱۹۸۴ع

تعارف

ناز سنائي، هڪ چرندڙ پرندڙ تاريخ جو نانءُ آهي،
 ناز ڪڏهن پورهيت جي روپ ۾ سن جي ويران استيشن
 تي چولا وڪڻندي نظر ٿو اچي ته ڪڏهن ٽڪڪيءَ
 جي صليب تي ڪنهن بي ڏوهي وجود جيان نظر ٿو اچي،
 کان جو هيءُ ننڍڙو پوڄاري ورهين کان دڪيل چٽنگ
 هٿ ۾ کڻي ڌرتيءَ جي ڪاري ٻات اونداهيءَ ۾ ڪنهن
 نانڊائي جيان ڏيئي جي روشن لات هٿ ۾ کڻي در در
 گهر گهر روشنيءَ جو نياپو پنچائيندو رهيو آهي. مون
 ناز کي انتها پسند قومپرست جي روپ ۾ به ڏٺو آهي
 ته هڪ سڄي انسان دوست جي روپ ۾ به...!! ناز
 هر وڪ تي سچ ۽ حق جي واٽ وٺي اڳتي وڌيو آهي.
 رستو ملي اچي پهرن هيٺان پاڻ ناهي لتاڙيو پر پنهنجي
 اندر جي اڏولتا سان انهن ڪنڊاون ٻيڄرن کي لتاڙيو
 پوندو آهي ۽ ناز جا پير لقون ٿي ويا آهن پر ٿڪو
 اڃان به ناهي. پنهنجي منزل ۽ مقصد جي تڙپ هن کي
 ڪڏهن به سڪ سان ويهڻ ناهي ڏنو. مون کي ويٺل
 به وڪون ڪڻندي نظر ايندو آهي.

ويٺي ور نه پون ستي ملن نه سپرين
 جي مٿي رندن رون ساڄن ملي تن کي!! (شاهه)

نـاز سان ڄاڻ سڃاڻ ۽ واقفيت ڪئي، ڪيئن ۽ ڪڏهن ٿي، ذهن تي زور ڏيڻ سان به ڪو ڪڙ تيل ڪونه ٿو نڪري، جيتريقدر مونکي ياد ٿو پوي ته عارف برقي پريس تي ٻن سانگهڙ جي دوستن کي مولوي عبدالواحد آريسر سان ملائڻ آيو هو. ان وقت ان پريس تي آريسر جو ڪتاب ”جيئير سيد“ پئي ڇپيو. شايد اهو ۷۶-۱۹۷۵ع جو دؤر هو.

ان دؤر ۾ مولا بخش کوسي (وڪيل) طرفان بسنت ھال ۾ شاع لطيف ڏينھن ملھايو پئي ويو. جنھن جي صدارت سنڌ جي عظيم مفڪر مائين جيئير سيد جي فرزند امداد محمد شاع پئي ڪئي ۽ خاص مهمان سنڌ جو ابوالڪلام جناب حفيظ قريشي هو. اتي ڀڄ ناز سنائي ۽ مولوي عبدالواحد آريسر سان گڏجي آيو هو، بدقسمتي سان ان لطيف ڏينھن جو اسٽيج سيڪريٽري مان هوس ۽ ناز سنائي کي تقرير ڪرڻ نه ڏني هئ ۽ ان سبب ڪري تقرير لاءِ سڏايل مولوي آريسر به تقرير ڪرڻ نه آيو هو. ناز سان ٻي ملاقات اتي ٿي.

وري جڏهن سنڌ يونيورسٽي ۾ شيخ مجيب جي وري ۽ تي ناز جي تقرير ٻڌم تڏهن ڀڄتايو هوم ته جيڪر ههڙي پلوڙ مقرر ڪي بسنت ھال ۾ به موقعو ڏجي ها، ڇو ته ان ڏينھن ناز، شيخ مجيب جي زندگي ۽ سياسي ڪارنامن تي ڀرپور انداز سان ڳالهايو هو. شايد ان جو سبب هي هو ته ناز اسان جي ٽهي ۽ ٻهريون

توجوآن آهي، جيڪو شيخ مجيب سان نواب شاهه ۾ مليو هو.

ناز عمر جي لحاظ کان تمام ننڍو آهي پر عمل جي لحاظ کان اسان جي تهه ۾ تمام قد آور ۽ وڏو آهي. ان جو سبب ننڍي هوندي کان سنڌ جي عظيم مفڪر سائين جي ايم سيد سان سندس ويجهڙائي ۽ قرب رهيو آهي. ڄاڻو ته سن ۾ آهي پر پليو نپنو ۽ وڏو، سائين جي اکين آڏو ٿيو آهي. سن نه هجي ها ته سنڌ اونداهي هجي ها، سن نه هجي ها ته سنڌ مٿان ڪوبه سچ روشني نه ڪري سگهي ۽ ناز ان سچ کان ٽٽل هڪ ڪرڻو سهي پر اونداهي ۾ روشن لات ضرور آهي، هڪ ڏٺو، جنهن کي ڪوبه طوفان وسائن جي طاقت نه رکندو هجي. ۽ هن پنهنجي رت کي تيل بڻائي ڏيئرو روشن رکيو آهي.

شخصيتون ناز جو پسنديدہ موضوع رهيو آهي، ”ماءُ ڪاهوڙي هليا“ ۾ سنڌ جون شخصيتون ۽ هاڻي بلغاريا جي اڏول انسان ديمتروف جي شخصيت تي هڪ هيڏو سارو ڪتاب لکڻ سندس عملي جدوجهد جو وڏو ثبوت آهي. ترجمي جي ٻولي مان ائين ٿو لڳي ته ڄڻ هي ڪتاب سنڌي ۾ ئي لکيو ويو آهي، ترجمي ۾ سنجيدگي ۽ واري پهلو کي آخر تائين هيڏي وڏي ماڻهو جي سوچن ۽ خيالن سان انصاف ڪرڻ ۾ ناز ڪابه ڪسر ناهي ڇڏي. ديمتروف اهو شخص هو جنهن کي

لينن به پنهنجا مضمون ۽ ڪتاب ڏسڻ لاء ڏيندو هو جيئن هو صلاح مشورا ڏئي سگهي. ان شخص جي ويچارن ۽ سوچن سان انصاف ڪري نواز ثابت ڪيو آهي ته هو ڪوبه اهم ۽ وڏو ڪم هٿ ۾ کڻي ان سان مڪمل انصاف ڪرڻ جي صلاحيت رکي ٿو.

جارجي ديمتروف :- ديمتروف بلغاريا جو اهو اڏول ۽ ارڏو انسان هو، جنهن هڪ انقلابي گهراڻي ۾ جنم ورتو ۽ جنهن کي هڪ انقلابي پورهيت ماءُ پنهنجي پٺيءَ ۾ پورهيو ڪندي جنم ڏنو. هي پهريون انقلابي اڳواڻ آهي جنهن پورهئي ۽ پٺيءَ جي هنج ۾ جنم ورتو. ۽ دنيا جي پورهيتن ۽ ڌرتيءَ سان پيار جي ڏوه ۾ سڄي زندگي عذاب سهندو رهيو. انقلابي گهراڻو ان ڪري لکيم ڇو ته ديمتروف جي ماءُ مارڪسزم ۽ ليننزم جي ڄاڻو هئي. سندس پيءُ ٽي پائر انقلابي راهن ۾ عملي جدوجهد جي ڏوه ۾ ماري ويا. سندس هڪ پيڻ انقلابي عمل ۾ جلاوطن ڪري ماري وئي. سندس وڏو ڀاءُ ”قسطنطين“ جنگ جي ميدان تي هڪ سازش تحت ماريو ويو، اڄ پنهنجي ئي بلغاريائي ڌرتي تي سندس قبر جو آخري نشان به موجود ناهي. سندس ٻيو ڀاءُ ”نڪولا“ روس ۾ زار شاهي جي پاليل وحشي ڪتن هٿان، پريس ۾ غيرقانوني طور ڪم ڪرڻ جي ڏوه ۾ پهريون سائيبريا ۾ جلاوطن ڪيو ويو ۽ آخرڪار ماريو ويو، سندس ٽيون ڀاءُ ”نوڊر“ پڻ صوفيا پبلڪ سڪيورٽيءَ

جي محڪمي جي عمارت ۾ قتل ڪيو ويو ۽ سندس پيش "لينا" جيڪا ڀنگ ڪميونسٽ ليگ مان ترقي ڪري ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مڃايل بڻجي وئي ۽ ڀائرن جي موت کان پوءِ روپوش ٿي وئي ۽ ان روپوشيءَ جي دؤر ۾ پنهنجي ڀاءُ ڊيمروف کي نازي جرمني طرفان مڙهيل ڪوڙي "رېسٽاگ باء ڪيس" کان دنيا وارن کي آگاهه ڪيو ۽ ثابت ڪيو ته اهو ڪيس ٺڳيءَ جي ٺاهه کان سواءِ ڪا به اهميت نٿو رکي، ان سلسلي ۾ هوءَ فرانس، بيلجيم، ڊينمارڪ، سٽزولينڊ به وئي.

پورهئي جي دنيا ۾ جنم وٺندڙ هي نوجوان ڪنهن وڏيري، ڪنهن سرمائيدار جي پٽ وانگر ڪنهن وڏي اسڪول ۾ نه پڙهي سگهيو. هو ان اسڪول ۾ پڙهيو جنهن ۾ بڪ، بيروزگاري، جهالت ۽ قرابت کان سواءِ ڪجهه به نه هو. هن کي گهر گهر ۽ گهٽي گهٽي هڪ اهڙو اسڪول نظر آيو جنهن ۾ هن ذاتي تجزيا ڪيا، ماڻهن کي ڏکڻ سورن، انهنجن ايڏائڻ ۾ ڏٺو. هن ڪتاب جا ٽائيمٽل پڙهڻ بجاءِ ماڻهن جا چهره پڙهيا. لفظن کي پڙهڻ بجاءِ ماڻهن جي اندر جي زخمن ۽ گهاون کي پڙهيو. هو پهريون هڪ پريس ۾ ڪمپازيٽر ٿيو. دوستن وٽان ئي ٿورو پڙهڻ سکيو هو. پريس ۾ نوڪري ڪرڻ ڪري اتي ڇپجندڙ وڏن ليکڪن جا ليک ڪمپوز ڪرڻ کان اڳ پڙهي ڏسندو هو ۽ ان مان خاصي ۽ چونڊ ڳالهون پنهنجي دائريءَ ۾ نوٽ ڪندو ويندو هو. ۽

اٿين ٿي هو پاڻ به وڏو ڏاهو، مفڪر ۽ اديب بڻجي ويو. هن ڪافي سٺن ڪتابن جو مطالعو پڻ ڪيو جهڙوڪ ”تاريخ جو وحدتي نظريو“، جرمن فلسفي بوچنر جو ڪتاب ”مادي فلسفو“، مارڪس اينگلس جو ”ڪميونسٽ پڌرنامو“ ۽ مارڪس جو جڳ مشهور ڪتاب ”داس ڪيپيٽال“.

ڪوبه نظريو ٻرو ناهي هوندو، پر جڏهن ڪنهن نظريي کي برا ماڻهو ملندا آهن ته اهو نظريو به ٻرو ليکيو ويندو آهي. ان ڄاڻ، ناسمجھ ۽ نڪما ماڻهو نظرين جي برائيءَ جو سبب بڻبا آهن، ۽ ڪوبه نظريو هڪ ئي وقت مختلف هنڌن ۽ مختلف حالتن ۾ ڪامياب ٿي ناهي سگهندو. روس ۾ مزدورن ۽ پورهيتن (پرولتاريا) انقلاب آندو. چين ۾ اهڙو ئي انقلاب هارين آندو. ۽ سياسي ڌرمنا لاجي ۾ هارين کي پرولتاريه نٿو چئي سگهجي، پر مختلف روپ يا مختلف حالتن ۾ ئي سهي انقلاب آيو ضرور — چواڻ لاءِ جي چواڻي ته ”قومون آزادي چاهينديون آهن ۽ عوام انقلاب.“ ۽ ماڻوءَ وڏي واڪ چيو هو ته ”اسان جو انقلاب مارڪسزم - ليننزم جي نظريي تحت آيو آهي.“ قومن جي ڦرلٽ ۽ طبقن جي ڦرلٽ ۾ زمين آسمان جي پٽرو فرق آهي. اسان جي ڌرتيءَ جو ڪميونسٽ ته مارڪسزم ۽ ليننزم کي پنهنجي ذاتي مرضي ۽ خواهش پٽاندڙ استعمال ڪرڻ ٿو چاهي.

ديمتروف ڌارين ڦورو ۽ استحصالِي قوتن جي سختيءَ سان مخالفت ڪئي آهي. جڏهن ڦورو قوتن ”ريشناغ باغ ڪيس“ هلندي ديمتروف کي هڪ شاهد، ”بلقان جزيري جو جٽ، جامل ۽ غيرمذهب بلغاريائي“ ڪوٺيو. تڏهن ديمتروف جي قومي غيرت جوش ۾ آئي ۽ اتي ئي جواب ڏنائين، ”ته مان ان قسم جون توھين آميز ڳالهيون ٻڌي خاموش ويهي نٿو سگهان.“ مان وڏي واڪي چوان ٿو ته ”بلغاريائي تهذيب، ٻولي ۽ تاريخ يورپ جي ڪيترن ئي ملڪن جي تهذيب کان وڌيڪ شاندار ۽ عظيم آهي. اسان جا ماڻهو، يورپ جي ڪنهن به ملڪ جي ماڻهن کان گهٽ ناهن، اسان جي بلغاريائي عوام جي سياسي جدوجهد ۽ شعور ڪنهن به ٻئي ملڪ جي سياسي شعور، جوش ۽ جذبي کان ڪنهن به صورت ۾ گهٽ ناهي. بلغاريائي قوم پورن پنج سؤ سالن کان ڌارين جي غلام رهڻ کان پوءِ به پنهنجي قومي ۽ مادري ٻولي وساري نه سگهي آهي ۽ نه ئي هنن پنهنجي قومي ۽ تهذيبي روايتن کي ڇڏيو آهي. بلغاريائي فسطائيت خلاف وڙهي رهيا آهن اهي ڪڏهن به جامل ۽ وحشي ٿي نٿا سگهن. پر ٻئي طرف جرمن پنهنجي مادري ٻوليءَ بجاءِ لاطيني ٻولي ۾ لکندا پڙهندا ۽ پڙهائيندا هئا. هو پنهنجي ٻولي لکندي پڙهندي يا ڳالهائيندي شرم محسوس ڪندا هئا. جيئن اڄ هتي ڪي قومون پنهنجي مادري ٻوليءَ بجاءِ ڌاري ٻوليءَ کي پنهنجو بڻائي ويٺا آهن.

پر ڊيمٽروف لکيو ته، ”ان هوندي به مان بلغارياڻي
هجن تي ڪونه شرم محسوس ڪونه ٿو ڪريان.“

”جيها سي تيها مارو مون مڃيا.“

يا

”ايءَ نه مارن ريت جو سڀڻ مٿان سون ٿي،
اچيو عمرڪوٽ ۾ ڪنڊيس ڪانه ڪريت،
پکن جي ڀيت ماڙين مور نه مٿيان.“
(شاهه)

’مصدر‘ قادر جوڻيجو
سند يونيورسٽي

بلغاريا جي پورهيتن جو عظيم اڳواڻ

[پتيو جينر پٿرو، گنجي ڏونگر گام جو،
چنڊي ڪيمٽ ڪنرو، لوچي لاهوت تي ٿيا.]
(شاهه)

جارجي ديمتروف - (Georji Dimitrov) جهڙو
عالمي شهرت جو مالڪ اڳواڻ بلغاريه جي پوري تاريخ ۾
نٿو ملي. پوري دنيا جي عوام ۾ جيڪا مقبوليت ان
کي حاصل ٿي آها ڪنهن ٻئي اڳواڻ کي حاصل نه
ٿي سگهي آهي. ان جي پنجاهه سالن جي طوفاني جدوجهد
۾ ان جو قريبي دوست ۽ ساٿي واسل ڪولاروف -
(Vassil Kolarov) ۱۸۷۷ کان ۱۹۵۰ع تائين چوي ٿو:
’سڀئي پورهيت ماڻهو ۽ ترقي پسند نظرين جا حامي
جيڪي عوام جي فتح، جمهوريت ۽ آزاديءَ ۾ يقين
رکن ٿا ۽ فسطائيت ۽ رجعت پسنديءَ جا مخالف
آهن ۽ آهي ماڻهو جن کي يقين آهي ته آزادي ۽
جمهوريت کي سوڀ حاصل ٿيندي ۽ عالمي جنگ جون
تياريون ڪرڻ وارا ختم ٿي ويندا، آهي سڀ ماڻهو بلغاريه
جي هن عظيم فرزند ديمتروف سان والهاڻه محبت ۽
عقيدت رکن ٿا. ان ڪري جو هيءُ پهريون ماڻهو آهي،

جنهن نازين جي ڏوهن خلاف ٿيندڙ جدوجهد ۾ عظيم فتح ۽ شاندار ڪاميابي حاصل ڪئي آهي. هيءَ فتح ۽ ڪاميابي، گمراهه ماڻهن جي منهن تي هڪ ڀرپور چمڪاءُ هئي. هيءَ ڪاميابي ان نازڪ دور ۾ حاصل ٿي هئي، جيڪو فيسٽائيت جي عروج جو دور هو. فيسٽائيت وبائي مرض جي شڪل اختيار ڪري چڪي هئي ۽ جرمن حڪمران پنهنجي مادي قوت جي ڏيڻ تي پوري يورپ کي ڪچلڻ جون تدبيرون سوچي رهيا هئا. ديمتروف آزادي ۽ جمهوريت جي انهن حقيقي دشمنن جي خلاف عملي جدوجهد جو مظاهرو ڪيو. هن عوام دوست، آزادي پسند ۽ جمهوريت نواز طاقتن کي بروقت خبردار ڪري متحيد ڪيو. هن آزاديءَ جي جنگ، وڙهي ۽ فتح حاصل ڪئي. هيءَ نه رڳو آزادي پسندن ۽ پورهيتن جو محبوب اڳواڻ هو پر دشمن به ان جي عزت ۽ احترام ڪرڻ لاءِ مجبور هئا.

ديمتروف جي عالمي شهرت ۽ مقبوليت جو وڏو سبب ريشٽاڻاڻي ڪمي باهم لڳائڻ وارو ڪيس آهي. جيڪو ان جي خلاف ۱۹۳۳ع ۾ جرمنيءَ جي نازي ليڊرن دلايو هو. ان ڪيس جو مقصد سوشلزم ۽ ڪميونزم لاءِ ٿيندڙ ڪوششن ۽ جدوجهد کي ناڪام بنائڻ هو. جرمنيءَ جو نازي ليڊر هٽلر ۽ ان جا ساٿي مٿس ڪيس دلائي هن کي موت جي سزا ڏيڻ جا خواهشمند هئا.

ريشتاڻ ٻاءُ ڪيس جي عدالتي ڪاروائي دوران
 ڊيمٽروف جي حيثيت دوستن ۽ دشمنن سڀني تي واضح
 هئي ۽ هرڪنهن اعتراف ڪري ورتو ته ڊيمٽروف ۾
 عوامي اڳواڻ جون سڀئي صلاحيتون موجود آهن.
 ڊيمٽروف جي خلاف عدالتي ڪاروائي جرمنيءَ جي شهر
 ’ليپ زيگ‘ ۾ ٿي هئي ۽ ڪاروائي دوران سڄي دنيا
 جي عوام جون نگاهون ليپ زيگ تي ڇميل هيون.
 دنيا جي دور دراز علائقن ۾ وسندڙ انسانن جو تيان ۽
 دلين جون ٽڙڪيون ڪيس جي ڪاروائي سان گڏ
 هيون ۽ ان نموني ڊيمٽروف بلغاريه جي عوام جي شهرت
 ۽ نالي ۾ بي بها واڌارو ڪيو.

ڊيمٽروف ’ليپ زيگ‘ جي عدالت ۾ نهايت فخر
 ۽ جرئت سان چيو هو ته: ’هان پورهيت طبقي جو
 فرزند آهيان. ۽ هان ان طبقي سان واسطو
 رکندو آهيان. منهنجو طبقو سڄي دنيا جي
 انسانن کي پويان پساهه کڻندڙ طبقاتي معاشرتي
 کان چوٽڪارو ڏيارڻ لاءِ تيار هجي ڪردار ادا
 ڪري رهيو آهي. پورهيت طبقو ئي عوام کي
 چوٽڪارو ڏياريندڙ آهي. ڇاڪاڻ ته هيءُ طبقو
 عالمي امن، جمهوريت ۽ سوشلزم لاءِ جدوجهد
 ڪندڙ تهرڪ جو مهاڙي دستو آهي‘.

ديمتروف جرمنيء جي نازي عدالت ۾ وڏي فيخر سان زوردار لفظن ۾ چيو ته:

’مان بلغاريه جي پورهيت طبقي جو فرزند آهيان ۽ مون کي پنهنجي ان حيثيت تي فخر آهي — ان موقعي تي هُن بلغاريه ۾ رهندڙ عوام جي قومي وقار ۽ عزت جو پوري طرح بچاءُ ڪيو ۽ جرمنن جي گالھائڻ واري انداز تي اعتراض ڪندي چيو ته: ’منهنجي باري ۾ چيو ويو آهي ته هي شخص بلقان جي جزيري جو ڄڻ، جاهل ۽ غيرمذهب بلغاريائي آهي. ۽ مان ان قسم جون توھين واريون گالھيون ٻڌي خاموش نٿو رهي سگهان‘.

اهو صحيح آهي ته بلغاريه جي فسطائي حڪومت وحشيت ۽ بربريت جو نمونو آهي پر بلغاريه جو پورهيت طبقو يعني هاري، مزدور ۽ دانشور وحشي، جاهل ۽ ڄڻ نه آهن. اهو صحيح آهي ته بلقان جي جزيري جي تهذيب يورپ جي مختلف ملڪن جي تهذيبن جي مقابلي ۾ وڌيڪ شاندار ناهي. پر روحاني ۽ سياسي اعتبار کان اسان جو عوام يورپ جي ڪنهن به ملڪ جي عوام کان گهٽ يا پوئتي پيل ناهي. ۽ اسان جي بلغاريائي عوام جي سياسي جدوجهد ۽ جوش جذبو ڪنهن ٻئي ملڪ جي سياسي شعور ۽ جوش جذبي کان گهٽ ناهي. بلغاريائي عوام پورن پنج سؤ سالن تائين ڌارين قومن جو غلام رهڻ کان پوءِ به پنهنجي قومي زبان نه

وساري ۽ نه هنن پنهنجي قومي روايتن کي ڇڏيو. جيڪي بلغاريائي پورهيت ۽ هاري، فسطائيت جي خلاف وڙهي رهيا آهن. اهي جاهل، ڇٽ يا وحشي ٿي نٿا سگهن.

ڪيترو وقت اڳي جرمنيءَ جي بادشاهه ڪارل پنجنين چيو هو ته: 'جيڪو شخص رڳو جرمن زبان ڳالهائي ٿو، اهو گهوڙن جي رکواليءَ لاءِ آهي.' ان زماني جا ماڻهو رڳو لاطينيءَ ۾ لکندا پڙهندا هئا. انهن وٽ جرمني زبان ڳالهائڻ، لکڻ ۽ پڙهڻ شرم جي ڳالهه هوندي هئي. جن ڏينهن ۾ جرمنيءَ جي عوام جي ذهني پستيءَ جو اهو عالم هو جو انهن کي مانري زبان ڳالهائيندي به شرم محسوس ٿيندو هو. انهن ڏينهن ۾ اسان جا بلغاريائي نوجوان جن کي اڄ وحشي ۽ ڇٽ چيو ٿو وڃي اهي پنهنجي ملڪي ۽ قومي ثقافت، تهذيب ۽ رسم الخط جي اشاعت ۾ مصروف هئا.

”بلغاريائي عوام پوري طاقت، جوش ۽ استقلال سان غلاميءَ کان چوٽڪارو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. اهوئي سبب آهي جو مان پنهنجي عوام تي وحشيت ۽ بربريت جي الزام جي ترديد ڪريان ٿو ۽ ان الزام لڳائڻ جي خلاف شديد احتجاج ڪريان ٿو ۽ مون کي قطعاً ڪوبه اهڙو سبب نظر نه ٿو اچي ته مان پنهنجي بلغاريائي هجڻ تي ندامت محسوس ڪريان!“

ريشته‌خاڻ باءِ ڪيس جي ڪاروائيءَ دوران ديمتروف جڏهن اهو پرجوش بيان ڏئي رهيو هو ته ان وقت هن جي عمر پنجاھ سال هئي. جارجي ديمتروف جي جنم جي تاريخ ۱۸- جون ۱۸۸۲ع ۽ وفات جي تاريخ جولاءِ ۱۹۴۹ع آهي. هن جو پيءُ ۱۹۱۳ع ۾ مري ويو هو. جنهن هڪ ننڍي ۽ معمولي دستڪار جي حيثيت سان ڪم شروع ڪيو ۽ تمام جلد وڏو ڪاريگر بڻجي ويو. هو پنهنجي نمايان ڪردار جي ڪري پنهنجي آسپاس جي عوام ۾ عزت ۽ احترام وارن نظرن سان ڏٺو ويندو هو. هن پنهنجي پٽ کان، جيڪو ننڍپڻ کان ئي انقلاب جي راءِ تي هلي رهيو هو، انقلابي نظريا سکيا هئا ۽ ساري عمر پنهنجي ٻارن جي، هڪ انقلاب پسند پيءُ جي حيثيت سان مدد ڪندو رهيو. ان نموني ديمتروف جي ماءُ نه پنهنجي ٻارن جي انقلاب- پسند پيءُ ۾ انهن جي مددگار ثابت ٿيندي رهي.

تنهن عشق کي شاباس، جنهن محبتي ميڙيا.

ديمتروف جي ماءُ ننڍپڻ کان مشڪلاتن ۽ ڏکين حالتن جو شڪار ٿيندي پئي آئي. هن کي پنهنجي ننڍپڻ جو آءُ بدترين دور ياد هو جنهن ۾ هوءَ ٻين دزارين بدنصيب ٻارن سان گڏ غربت ۽ مسڪينيءَ جو شڪار هئي. هن اٺن سالن جي ڄمار ۾ ڄاڻي ورتو هو ته ٻارن جي محنت جي استحصال جو مفهوم ڇا آهي؟

(۳۱)

هوءَ ۽ ان جا ساٿي ٻار صبح سوڀري کان شام گزرن تائين گھوٽ جي سفيڊپوٽن جي خدمت تي متجبور ڪيا ويندا هئا. هوءَ هاريائيءَ جي حيثيت سان ڪم ڪندي رهندي هئي ۽ هن جو پهريون پٽ جارجي اسپتال ۾ نم ٻر ٻنيءَ ۾ پيدا ٿيو هو. هڪ هاريءَ ڪهرن هٿن سان قاتل پرائن ڪپڙن ۾ ويڙهي ان کي زمين تي رکي ڇڏيو هو. اهوئي ٻنيءَ ۾ ڄمڻ وارو ٻار هو جيڪو ماءُ جي آخري وقت تائين ان جي ڏک سور ۾ شريڪ رهيو.!!

ديمتروف جي ٻاهتر سالن جي پوڙهي ماءُ ريشتاغ ٻاءُ ڪيس جي ڪاروائيءَ وقت پنهنجي پٽ سان عدالت ۾ بيٺل هئي ۽ نام نهاد عدالت جي ڪاروائي ٻڌي رهي هئي -

هزارن ورڪرن پيرس ۾ ديمتروف جي حق ۾ جيڪي مظاهرا ڪيا، هنن جي پوڙهي ماءُ انهن مظاهرن ۾ شريڪ رهي. ماڻهن ان کي برلن جي گهٽين ۾ ڏٺو، ان کي ايپ زيگ ۾ ڏٺو. ۽ ڏٺو ته ٻاهتر سالن جي پوڙهي ماءُ عدالت کي درخواست ڪري رهي آهي ته هن کي پنهنجي قيدي پٽ سان ملڻ جي اجازت ڏني وڃي. ماڻهن هن کي قيدخاني جي دروازي تي پٽ جي ملاقات جي اوسيٽي ۾ ڏٺو. ماڻهن ڏٺو ته هڪ ننڍڙي قد جي ڪمزور عورت آهي، جنهن کي ڪاري چادر اوڍيل آهي. جيڪا هڪ اهڙي ماءُ آهي جنهن انقلاب لاءِ وڙهڻ واري هڪ

نسل کي پروان چڙهايو آهي. هن پنهنجي هٿن سان محنت ۽ مزدوري ڪئي آهي. هن جي چهري تي گهرا گهرا دل تي نقش ٿي ويندڙ گهٽجڻ آھن. جن ماڻهن ان کي ڏٺو آهي آهي ان جي شڪل کي ڪڏهن به وساري نٿا سگهن.

هيءَ باعتر سالن جي پوڙهي عورت بلغاريه جي ڏورانهين علائقي کان هتي ليپ زيگ ۾ پنهنجي پٽ جي مدد لاءِ آئي هئي. جنهن جي ڪنڌ تي فسطاڻي جلاد بيٺا هئا. هن پنهنجي پٽ جي مدد ڪرڻ ٿي چاهي پوءِ ڀلي آها معمولي ئي ڇو نه هجي. هيءُ پنهنجي پٽ کان ڏهن سالن تائين جدا رهڻ کان پوءِ ان کي ڏيڻ آئي هئي ۽ ان کي ڊپ هو ته ان جو هيءُ پٽ به ٻين ٻارن جيان نه ماريو وڃي. هن جا ٿي پٽ پهريائين ماريو ويا هئا.

هن جو پهريون شهيد ٿيڻ وارو پٽ قسطنطين هو. هي صوفيا جي پرنٽرز ٽريڊ يونين جو سيڪريٽري هو. ان کي ۱۳-۱۹۱۲ع جي لڙائيءَ ۾ هڪ سازش تحت ڇاڻي بجهي اڳين مورچن ۾ موڪليو ويو هو. جتي هو ماريو ويو ۽ ان جي قبر جو به ڪنهن کي علم ناهي. ان باعتر سالن جي پوڙهي عورت جو ٻيو پٽ جنهن انقلاب جي راهه ۾ جان ڏني اهو نڪولا هو. هي ۱۹۰۵ع ۾ انقلاب لاءِ وڙهڻ وارن سان مدد ۾ روس ويو هو. هن هڪ مخلص پورهيت هئڻ جي حيثيت

۾ پنهنجون خدمتون انهن پورهين ۽ پرولتارين جي حوالي ڪري ڇڏيون هيون جيڪي روس جي بي لغام بادشاهه زار جي خلاف وڙهي رهيا هئا. نڪولا روس وڃي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ ۾ شامل ٿي ويو هو. ۱۹۰۸ع ۾ زار جي پوليس هن کي هڪ غير قانوني پريس ۾ ڪم ڪرڻ جي ڏوه ۾ قابو ڪري ورتو ۽ ان کي عمر قيد جي سزا ڏياري سائبيريا موڪليو ويو. جتي ۱۹۱۷ع ۾ ماريو ويو.

هن جو ٽيون پٽ نوڊر ۱۹۲۵ع ۾ صوفيا ۾ هڪ سڪورٽي جي محڪمي جي عمارت ۾ قتل ڪيو ويو هو. ۱۹۲۴ع ۾ ڪميونسٽ پارٽيءَ سان واسطو رکڻ وارن ٻين ماڻهن جيان هيءُ به روپوش ٿي ويو هو. پوليس ان جي ڳولا ۾ هئي ۽ هيءُ باوجود ڏکين حالتن جي به زير زمين انقلابي سرگرمين ۾ مصروف رهيو. آخر پوليس ان کي گرفتار ڪري ورتو. پڇاڳاچا دوران ان کي ايتريقدر ته شديد ايذاءَ ڏنا ويا جو هو مري ويو. هن جان ڏئي ڇڏي پر پوليس جي بدترين تشدد جي باوجود پاڻ سان گڏ ڪم ڪرڻ وارن مان ڪنهن به هڪ انقلابيءَ جي بازي ۾ پوليس کي هڪ اکر به نه ٻڌايو.

جي لـوڻ لـئيـن لائين، چيري چيري چم،
مون ڪـرڻ اڳي نه ڪيو، اهڙو ڪو جهو ڪم،
جان جان دعوى دم، تان تان پرت پنهور سين.
(شاهه)

ان ٿارين ٿرتيءَ جرميءَ ۾ هوءَ ڏسندي هئي ته هن جو پٽ هڪ گهٽيءَ کان ايندو هو ۽ غيرقانوني مواد جو هڪ بئبل ماءُ جي حوالي ڪندو هو ۽ چونڊو هو 'جيءِ امان! هن کي مون واري کيسي ۾ وجهي ڇڏو' ماءُ هڪ وڏو جيو اوڏيندي هئي، جيڪو زمين تي گهلبو رهندو هو. ان جي اندرئين پاسي هن ٻم کيسا سبائي ڇڏيا هئا. هڪ کيسو پٽ لاءِ ۽ ٻيو پنهنجي ننڍي ڌيءَ لاءِ جيڪا 'ڪوسومول' (نوجوانن جي ڪميونسٽ ليگ) جي ڪارڪن هئي. ماءُ ٻنهي کيسن جي امتياز ۽ فرق ڪرڻ ۾ ڪڏهن به غلطي نه ڪئي هئي. آها ڪڏهن به نه ڀيلي هئي ته پٽ جو کيسو ڪهڙو آهي ۽ ڌيءَ جو ڪهڙو؟ پر جنهن منحوس ڏينهن ٿوڊر گهٽيءَ ۾ پڪڙيو ويو هو، ان ڏينهن پنهنجي ماءُ کي هو دٺ نه ڪري سگهيو ۽ نه ماءُ پنهنجي پٽ جي مدد ڪري سگهي.

ٿوڊر جي گرفتار ٿي وڃڻ کان پوءِ هن جي ماءُ ان کي ڏسي نه سگهي. جن ماڻهن ان کي گرفتار ڪيو هو، انهن کان گهڻو ڪجهه پڇيائين پر کيس پنهنجي پٽ جي باري ۾ ڪنهن به نه ٻڌايو. ويندي ان جي قبر جي باري ۾ به نه ٻڌايو ويو ته جيڪڏهن آهي ته ڪٿي آهي؟ انهن خوفناڪ ڏينهن ۾ پوليس وارا ان کي هڪ ٿاڻي کان ٻئي ٿاڻي تائين ٻيا گهليندا هئا. هنن چاهيو ٿي ته هن کان 'اينا' جي باري ۾ معلومات حاصل

ڪن ته اها ڪٿي آهي؟ هو ان کي ٽمڪيون ڏيندا هئا ۽ چوندا هئا ته تنهنجو گهر بار سڀڪجهه تباهه ڪيو ويندو. پر هن هر بار جرئت جو مظاهرو ڪيو ۽ پوليس وارن کي چيو: 'توهان سڀڪجهه ڪري سگهو ٿا. توهان منهنجو گهر بار تباهه ڪري سگهو ٿا. توهان پوري ملڪ بلغاريا کي ڪپائي سگهو ٿا ۽ جيڪو توهين ڪرڻ چاهيو ڪري وٺو. پر مون کي پنهنجو هٿيو نٿا ڏامي سگهو.'

جڏهن ديمٽروف جي ماءُ حڪومت ۽ پوليس کي وطن سان غداري ۽ عوام دشمنيءَ جا طعنا ڏيندي هئي ته هو ان کي چڙهيندا هئا ۽ ڇپ رڻ جي ٽاڪيد ڪندا هئا. هيءَ دانپن ڪري پڇندي هئي ته 'ٿوڊر ڪٿي آهي؟ توهين ان کي عدالت ۾ ڇو پيش نٿا ڪريو؟ توهان گهٽ عمر وارن نوجوانن کي ڇو ٿا قتل ڪريو؟ جواب ڏيو. ائين ڇو ٿا ڪريو؟'

پوليس وارن ٿوڊر کي عدالت ۾ نه آندو. هنن ٻين گهڻن ئي انقلابين جيان ان کي ٻه سزائون ۽ ايڏا ڏئي ماري ڇڏيو هو ۽ ٿوڊر کي ماري ڇڏڻ کان پوءِ هن جي پيٽ لينا جي گولا ۾ هئا. غم جي شدت ۽ جذبات ۾ حواس وڃائي، ماءُ پوليس جي ايجنٽن کي چيو: 'توهين جيڪو چاهيو ڪري وٺو. منهنجي ڌيءَ لينا توهان کي نه ملندي. جنهن نموني جارجي توهان کي نه مليو. ۽ جيڪڏهن توهان کي هوءَ ملي ٻه وٺي ته ٿوڊر جيان

اها به خاموش رهندي ۽ توهان کي توهان جي مطلب جي ڪا به ڳالهه نه ٻڌائيندي. ماءُ هي سڀ ڳالهيون جذبات ۾ اچي چوندي هئي ته حقيقت هيءُ هئي ته کيس به پنهنجي ڌيءُ لپاءُ جي باري ۾ ڪجهه علم نه هو ته هوءُ ڪٿي آهي. ملڪ جي اندر آهي يا سرحد پار ڪري هلي وئي آهي.

ڏک ۽ غم ۾ پيڙيل ماءُ ٻين ڪيترين ئي عورتن سان گڏ جن جي جگر جا ٽڪرا ان جدوجهد ۾ وڃائجي ويا هئا، قبرستان وٺي ته جيئن اتي هوءُ پنهنجي پٽ جي قبر ڳولي سگهي. جڏهن ماڻهون، زالون، پيڻرون ۽ ٻار قتل عام جو شڪار ٿيڻ وارن ڪميونسٽن، پورهيتن ۽ هارين لاءِ کوٽيل اجتماعي قبرن تي پهتا ته هن (ديمتروف جي ماءُ) روئڻ بند ڪري ڇڏيو ۽ ٻين کي به هر ممڪن تسلي ڏني. ان وقت هيءُ عورت ٻين لاءِ همت ۽ استقلال جو نمونو بنيل هئي ۽ جنهن عظيم مقصد لاءِ هن جا ٻار هڪٻئي پٺيان قربان ٿي ويا هئا انهن سان وفاداريءَ جو مجسمو بنيل هئي.

ريشتاڻا ٻاهه کيس جي موقعي تي هوءُ اهڙيءَ طرح ڇڏندي رهي جنهن کي پٽ لڳي ويا هئا. برلين (جرمنيءَ) پهتي. جيئن پنهنجي پٽ ديمتروف کي هڪ ڀيرو ڏسي سگهي. ان موقعي تي هن چيو هو:

’يئين ڪريو ته جنهن ڪم لاءِ گهر مان نڪتي آهيان اهو ضرور ڪم ڏيس. جيئو ٿيڪ مان ڳوٺاڻي عورت

آهيان پر مان پنهنجي ارادي کان نه هٽنديس. صوفيا، (بلغاريه) ۾ مون کي پوليس جرمنيءَ جي سفارتخاني ۾ وڃڻ جي اجازت نه ڏني، هو مون کي گهٽين ۾ گهليندا رهيا، ان مان انهن جو مقصد جرمنن کي پنهنجي وفاداريءَ جو يقين ڏيارڻ هو. يا هنن کي ڊپ هو ته جيڪڏهن مان سفارتخاني جي عمارت ۾ داخل ٿيس ته ان کي باهه لڳائي ڇڏينديس. مطلب ته هنن مون تي بي پناهه ظلم ڪيا. مون کي رڳو ڪيو ۽ ڏاڍو ستايو. پر هي ظلم منهنجي حق ۾ فائديمند ثابت ٿيا. عوام پوليس جي روپي خلاف احتجاج ڪيو ۽ ان نموني، مان ۽ ڪجهه ٻيون عورتون پنهنجي ارادن ۾ ڪامياب ٿي ويونسين.

ديمتروف جي خلاف جرمن عدالت ۾ ڪيس جي ڪاروائيءَ دوران ان پوڙهي عورت، پاڻ پنهنجي اکين سان ڏٺو ته ڪهڙي نموني پوري دنيا جا مزور ۽ پورهيت عوام پنهنجي هن عظيم مجاهد ديمتروف کي نازين جي جبر ۽ استبداد کان بچائڻ لاءِ وڙهي رهيا آهن. هن پئرس ۾ ٿيندڙ عظيم اجتماعن ۾ شرڪت ڪئي ۽ جتي ڪٿي جلسن ۾ هوءَ اسٽيج تي سامهون آئي ته ماڻهن ۾ بي پناهه جوش پکڙجي ويو. هن جي گهاٽي رنگ، جون روشن اکيون، هن جي پوڙهي چهري ۾ ائين نظر اينديون هيون، جهڙو پٿر مان تراشي ٺاهيون ويون هيون. ۽ جڏهن ڪنهن جلسي ۾ هرهه حاضرين کي خطاب ڪندي

هئي ته عوام ۾ جوش ۽ جذبي جو هڪ سمنڊ چوڻيون
هئڻ لڳندو هو ۽ ان مان جتي عوام ۾ استبداد جي
خلاف نفرت پيدا ٿيندي هئي، اتي هن جي سهڻ جي
طاقت وڌي ويندي هئي ۽ ان کي يقين ٿي ويندو هو
ته هن جو پٽ ديمتروف بچي ويندو.

هن پيرس ۾ پورهيتن کي خطاب ڪندي چيو هو:
'مان هن وڏي ميڙ ۾ شريڪ ٿي خوش ٿي آهيان.
هنن ڏينهن ۾ بلغاريه جا پورهيت عوام هن نموني هڪ
جلسي گاهه ۾ گڏ ٿي نٿا سگهن. پنهنجي پٽ جارجي
پنهنجي زندگيءَ جا پنجنهه سال پورهيت طبقي جي
تحرڪ ۽ خدمت ۾ صرف ڪيا آهن. هو هن قسم جو
فسادي ۽ شرسند ناعي. جيڪو ڪنهن شيءِ کي باهه
لڳائي ڇڏي. هو فسطائين جي قبضي ۾ ڦاٿو پيو آهي.
مان اوهان ماڻهن کي اپيل ٿي ڪريان ته اوهان ان جي
آزاديءَ لاءِ وڙهو ۽ ان ۽ ان سان گڏ ٻين بيگناهه
قيدين کي ظالمن کان چوٽڪارو ڏياربو.'

هجوم جي هرجوش نعرن ۽ شاباسن کان متاثر ٿي
هن پنهنجين ٻنهي ڌيئرن تي نظر وڌي، جيڪي ويجهوئي
بينيون هيون. هن جي وڏي ڌيءَ جنهن جو نالو مگڊالينا
هو. هو پنهنجي پٽ کي جيڪو ڀنگ ڪميونسٽ ليگ
جو ڪارڪن هو، بلغاريه جي قيدخاني ۾ ڇڏي آئي هئي.
ان جي پٽ جي عمر ارڙهن سال هئي. اهو هن پوڙهي
عورت، ديمتروف جي ماءُ جو ڏهڻو هو ۽ هن جي

گهراڻي جو پنجون شخص هو جنهن تي فسطائين حملو ڪيو هو. ان کي فسطائين ڪميونسزم جي تبليغ ڪرڻ جي ڏوهه ۾ قيد جي سزا ڏني هئي. ان وقت هيءَ ٻوڙهي ناني پنهنجي ڏهتي جي باري ۾ خيال به نٿي ڪري سگهي ته ڏهن سالن کان پوءِ ان کي پنهنجي مظلوم ڏهتي جي عظيم ڪمن جو علم پوندو. ان وقت (۱۹۳۲ع ۾) هن جي سامهون مستقبل جا ڏهه سال نه هئا. ان وقت هيءَ عورت پيرس ۾ ۱۹۳۳ع جي آخري ڏينهن جي باري ۾ سوچي رهي هئي.

ان وقت هن جي ننڍي ڌيءَ لينا به ان سان گڏ هئي. جيڪا ۱۹۲۵ع ۾ بلغاريه جي سرحد غيرقانوني طور ٽپي، سوويت روس هلي وئي هئي. هو ان اشتراڪي ملڪ ۾ رهي ڪري ٿي ۽ وڏي ٿي هئي. ان زندگيءَ جو هڪ حصو انهن عظيم خاندانن سان گڏ گذاريو هو جيڪي ڪامياب پورهيتن ۽ هاربن تي مشتمل هئا. جن شاندار سويون حاصل ڪيون هيون ۽ جاگيردارن جو زور ٽوڙيو هو ۽ هاڻي سوشلزم جي تعمير ۾ مصروف هئا — لينا 'ينگ ڪميونسٽ ليگ' جي صغن مان ترقي ڪري ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مجاهد بنجي چڪي هئي. ان جي ٻوڙهي ماءُ ان کي ڏسي فخر محسوس ڪري رهي هئي. ان لاءِ ته لينا به پنهنجي ڀاءُ ڊيٽروف جيان جرئت، همت ۽ استقامت جو بي مثال مظاهرو ڪيو هو —

لينا لينن جي ان اجلاس ۾ شرڪت ڪري چڪي

هئي جيڪو بين الاقوامي پرولتاريٽ ليپ زيگ جي قانوني عدالت واري ڪاروائيءَ کي بي نقاب ڪرڻ لاءِ سڏايو هو. ۽ هيءَ فرانس، بيلجيم، ڊينمارڪ ۽ سوئيزرلينڊ مان به ٿي آئي هئي. هوءَ جتي به وڃي ته هنن عوام کي ريشٽاغ باهم ڪيس جي اصليت کان واقف ڪيو. جنهن ۾ هن جو ڀاءُ ڊيمٽروف هڪ جوابدار جي حيثيت سان پيش ڪيو ويو هو. هن هر جاءِ ڪميونسٽن جي مقصدن جي تشريح ڪئي ۽ انهن مسئلن تي روشني وڌي جن سان آهي ماڻهو منهن ڏئي رهيا هئا.

لينا بار بار چيو: 'ڪميونسٽ شرارت پسند ناهن. هو علي الاعلان پورهيتن کي دعوت ڏين ٿا ته فسطائيت جي خاتمي ۽ پنهنجي چوڻڪاري لاءِ وڏي پئماني تي جدوجهد جي تياري ڪن. ڪميونسٽ پورهيتن ۽ هارين جي راءِ تي هلڻ جي دعوت ڏين ٿا. جن فتح حاصل ڪئي آهي ۽ هاڻي سوشلزم جي تعمير ۽ ترقيءَ ۾ سرگرم عمل آهن. اها عظيم بالشويڪ پارٽيءَ جي دانشمندان اڳواڻيءَ جي مهرباني آهي. لينن جي پارٽي ئي آها پارٽي آهي جيڪا پورهيتن جي اڳواڻيءَ لائق آهي ۽ ان پارٽيءَ جي اڳواڻيءَ ئي ۾ پورهيت فتح حاصل ڪري سگهن ٿا.' مطلب ته ڊيمٽروف جي ماءُ ۽ پيءُ پنهني پورهيتن جي ترجماني ڪئي ۽ ڊيمٽروف ۽ ان جي ساٿين جي آزاديءَ لاءِ گڏجي جدوجهد ڪئي.

ٻرڻن ۾ ريشٽاڻ باهم ڪيس جي باري ۾ فسطائين
 عجيب وحشيت ۽ درندگيءَ وارو ماحول پيدا ڪري
 ڇڏيو هو. پر هيءُ ماحول ديمتروف جي ماءُ کي ڊيڄاري
 ۽ ان جي ارادن کي لوڏي نه سگهيو. هن وڏو جرئت
 جو مظاهرو ڪندي فسطائي وڪيلن جي طرف کان
 مدد جي پيمشڪش کي ڏڪرائي ڇڏيو. انهن جو مقصد
 مدد جي بهاني ڪيس کي ڪمزور ڪرڻ ۽ همت ۽
 استقلال جي ان مجسمي جي ارادن کي شڪست ڏيڻ
 هو. هنن فسطائين جي بيهودين ۽ ڪوڙبن ڳالهين جو
 جواب ڏيندي چيو ته: ’منهنجي پٽ ديمتروف ۾ ڳالهه
 سمجهڻ ۽ ان جو مناسب جواب ڏيڻ جي صلاحيت
 موجود آهي. هو توهان جي مدد جو محتاج ناهي.
 هن قيدخاني ۾ پٽ سان ملاقات دوران جيل جي ناظم
 کان اک ٻڌائي ان کي ٻڌائي ڇڏيو هو ته ”پوري دنيا
 جا پورهيت هن جي آزاديءَ لاءِ ڪوشش ڪري رهيا
 آهن“ — آخر فسطائين ان پوڙهي عورت کي پنهنجي پٽ
 سان ملاقات کان روڪي ڇڏيو ۽ ان جي ترجمان کي
 ملڪ نيڪالي ڏئي ڇڏي. هاڻي ويڄاري ڪجهه به نٿي
 ڪري سگهي ۽ رڳو انتظار ۾ هئي ته ان جي پٽ جي
 آزاديءَ واري خبر ڪڏهن ٿي اچي. هوءُ ان ڏينهن لاءِ
 جيئندي رهي. جنهن ڏينهن سوويت روس جي پورهيتن
 ۽ هارين سان گڏجي پنهنجي پٽ جون خوشيون ملهائيندي.
 کيس پنهنجي هن عظيم پٽ تي فخر هو. هن کي ان

سان گهري محبت هئي. نه رڳو هوءَ پاڻ پٽ سان محبت ڪندي هئي پر پوري دنيا جا پورهيت ماڻهو ان جي پٽ ديمتروف سان محبت ڪندا هئا.

جڏهن هيءَ ۽ ان جو پٽ ديمتروف ٻئي سوويتين جي ديس (روس) ۾ پهتا ته بيحد خوش هئا. ان خوشيءَ سان گڏ انهن کي هڪ غم به هو ۽ اهو غم ديمتروف جي زال جي موت جو هو. ليوبا ان جي ٻي زال هئي. هيءَ ان جي ڪم جي ساٿيائي هئي ۽ ۲۵ سالن تائين ان جي ڏک سور ۾ شريڪ رهي. ان سان گڏ انقلاب لاءِ ڪم ڪندي رهي هئي.

ديمتروف جي زال ليوبا ماسڪو ۾ ڊگهي مدت تائين بيمار رهڻ کان پوءِ ۱۹۳۳ع ۾ فوت ٿي وئي هئي. ان پرولتاري عورت ڏاڍي ڏک پري زندگي گذاري. جلاوطني ۽ هر هر هجرت ان جي صحت کي برباد ڪري ڇڏيو هو. ليوبا درزياڻي هئي. هيءَ بغداد جي رهڻ واري پورهيت عورت هئي. هن ننڍپڻ کان ئي سمجهي ڇڏيو هو ته سرمايدارانه ڦرلٽ جو مطلب ڪهڙو آهي. هن ننڍي عمر ۾ ئي سربيا ۾ 'سوشل ڊيموڪريٽڪ تحريڪ' ۾ شرڪت اختيار ڪري ورتي هئي. روزگار جي ڳولا ۾ پوليس جي سختين کان تنگ، اچي هيءَ بلغاريه هلي آئي هئي. هتي اچي انقلابي ڀرڪرن جي تحريڪ ۾ شامل ٿي. هن تمام جلد ترقيءَ جا مرحلا طئه ڪيا ۽ پوءِ کيس بلغاريه جي لڙاڪو دستن جي

اڳواڻيءَ ۾ شامل ڪيو ويو. 'ڊريس ميڪرز اينڊ ٽيلرز' يونين جي سيڪريٽري بڻائي وئي. پورهيتن جي اخبار جي ايڊيٽر ۽ عورتن جي اخبار 'مساوات' جي تحرير وارن ايڊيٽرن ۾ شامل رهي. پهرين اخبار جنهن جي ادارت ليوبا جي ذمي هئي. ڪاپي ٽر جي سوشلسٽ پارٽيءَ جي اخبار هئي ۽ ٻي 'مساوات' بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي ترجمان هئي. انهن ٻي شمار مصروفيتن جي هوندي بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي نمائندگي ڪندڙ ٻه پاڻ هئي. سربيا ۾ هيءُ اجلاس ڪميونسٽ پارٽيءَ جي قيام لاءِ گهرايو ويو هو. اها ئي سربيا جي ڪميونسٽ پارٽي پوءِ يوگوسلاويہ جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي نالي سان مشهور ٿي — هن 'ليوبا' سربيا جي پورهيت طبقي کي بين الاقوامي ڪميونسٽ تنظيم ۾ آڻڻ ۽ سربيا جي پورهيت طبقي جي ان رجحان کي ته سندن پنهنجو مرڪز الڳ ٿيڻ گهرجي. دٻائڻ ۾ ٻي انداز محنت ڪئي هئي. ان پنهنجي زندگيءَ جا آخري سال سوويت يونين ۽ ڪميونسٽ پارٽيءَ ۾ گذاريا هئا.

ليوبا هڪ شاعره، اخبار نويس، منتظم ۽ ڪميونسٽ پارٽيءَ جي سجاڳ ذهن ۽ فعال رڪن هجڻ جي حيثيت کان بلغاريه ۽ يوگوسلاويہ جي پورهيت حلقن ۾ ڏاڍي مشهور هئي. هن پاڻ ورڪر ۽ پورهيت رهي ڪري مزور طبقي جي عورتن ۾ خاص طور تي ڪم ڪيو هو.

۽ انهن کي منظم ڪرڻ ۽ ترتيب ڏيڻ ۾ چڱي محنت ڪئي هئي. اڄ اسان چئي سگهون ٿا ته جيڪڏهن ماضيءَ ۾ انقلابي عورتن ۽ خاص ڪري ڪپڙي ۽ تماڪ جي ڪارخانن ۾ ڪم ڪرڻ وارين عورتن ليوڊا جي قبر تي گلن جون چادرون چاڙهيون هيون ته پوءِ وارين ايندڙ عورتن شاندار ڪمن جا گل ان جي قبر تي چاڙهيا آهن.

ليوڊا جي گهڻين ۽ گوناگون انقلابي سرگرمين جو جارجي ديمتروف جي ڪمن سان ويجهو تعلق رهيو آهي. خفيہ سرگرمين واري زماني ۾ ليوڊا خاص طور تي پنهنجي مڙس ديمتروف جي ڪمن ۾ ان جو تعاون ڪيو هو.

ديمتروف جي ڪارنامن جو ذڪر ان جي زال ليوڊا جي ڪارنامن جي ذڪر ڪرڻ کان سواءِ اڌورو آهي. هيءَ ان جي تمام ويجهي ۽ ڪم ۾ گڏ هئي. هن ۲۵ سالن تائين انقلابي جدوجهد ۾ هن جي مدد ڪئي هئي.

جارجي ديمتروف ننڍپڻ کان ئي پورهيت طبقي ۾ نمايان طور ڪم ڪندو ٿي رهيو. هن پورهيتن جي جدوجهد ۾ ڀرپور حصو ورتو ۽ جلد ئي ان جو اڳواڻ بنجي ويو.

۱۸۸۲ع ۾ ڊيمٽروف ۱۲ سالن جي عمر ۾ علم حاصل ڪرڻ جي بي پناهه شوق جي باوجود اسڪول ڇڏي ڏنو هو ۽ پنهنجي گهر وارن جي گذران جي سلسلي ۾ مدد ڪرڻ لاءِ ڊڪ پريس ۾ ڪم ڪرڻ لڳي ويو. جتي جلدي هو ماهر ڪمپازيٽر ٿي ويو. انهن ڏينهن ۾ بلغاريه سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽي، پورهيت طبقي جي تنظيم هئي. هيءَ تنظيم بلاغوف ۽ ان جي ساٿين وڏين ڪوششن کان پوءِ نهايت ڏکين حالتن ۾ قائم ڪئي هئي. تنظيم جي باغين کي انهن ماڻهن جي خلاف اڳتي هلي جدوجهد ڪرڻي پئي هئي، جيڪي مزور طبقي جي تنظيمن جا مخالف هئا.

بلغاريه ۾ سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ جو قيام، هتان جي پورهيت طبقي لاءِ روشن ستورو ثابت ٿيو. ان وقت عوام دشمن طاقتن کي پورهيتن جي طاقت جو صحيح اندازو نه هو. انهي کي هيءُ به علم نه هو ته بلغاريه ۾ ڪا اهڙي جماعت يا تنظيم آهي به يا نه — جيڪا مزور طبقي جي نمائندگي ڪري سگهي. سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ جي قهارن ان قسم جي غلط نظرين جي ترديد ڪري ڇڏي ته ملڪ ۾ پورهيتن جي تنظيم شروعات کان موجود ئي ناهي. حقيقت هيءُ آهي ته ملڪ ۾ مختلف ترديد يونينون موجود هيون. جن ۾ سڀ کان پراڻي صوفيا ۾ پرنٽرز ٽريڊ يونين هئي —

ديمتروف جلد ئي انقلابين سان شامل ٿي ويو. ان مان هُن جي انقلابي شعور جي ترقي ٿي. جنهن شيءِ هن کي انقلابي راهه تي آندو هو. اها پوري ملڪ جي عام غربت ۽ محرومي هئي. هُن انقلابي راهه اختيار ڪرڻ کان پوءِ پنهنجي علمي ڪمزوري ختم ڪرڻ جو ارادو ڪيو ۽ پورو ڏينهن ڪم ڪرڻ کان پوءِ رات جو پڙهڻ شروع ڪيائين. پوري پوري رات ان جي نديڙي ڪمري ۾ ڏيئو ٻرندو رهندو هو ۽ جنهن نعمت ۽ دولت کان هُن کي سرمائيدارانہ — معاشري محروم ڪيو هو. هيءُ ان کي حاصل ڪرڻ لاءِ محنت ڪرڻ ۾ لڳي ويو.

انهن ڏينهن ۾ بلغاريه جو پورهيت طبقي روس ۾ اشتراڪي انقلاب جي ڪاميابيءَ جي اثرن ڪري بهريان کان ڪافي حد تائين بيدار ٿي چڪو هو. بلغاريه جي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ جي بهترين ڪارڪن هڪ نئون موزر ۽ پورهيت طبقو پيدا ڪري ڇڏيو هو. ان طبقي ۾ گهڻو ڪري نوجوان هئا. جيڪي روس جي اشتراڪي انقلاب کان متاثر هئا ۽ ڄاڻندا هئا ته روس جا پورهيت ماڻهو سرمائيداريءَ ۽ جاگيرداريءَ خلاف ڪهڙي همت ۽ جرئت سان وڙهي رهيا آهن. بلغاريه جا پورهيت مارڪس جي انقلابي تعليم کان به واقف هئا. مارڪس جا نظريا مختلف طريقن سان انهن ۾ پکڙجي رهيا هئا. مطلب ته هي ماڻهو انقلاب جي راهه تي هلي رهيا هئا.

ڏوٽي سان ڏورين، جا جيئو سئي نه ٻڌي،
 پاسا مٿي پاهڻين، ڪاهوڙي ڪوڙين،
 وڃا آت وورين، جيت نيهائيت ٺاهه ڪا.
 (شاهه)

هي هيون آهي حالتون جن ديمتروف کي ننڍيءَ
 عمر ۾ ئي نظرياتي ۽ ذهني اعتبار کان پختو ۽ بالغ نظر
 ٺاهي ڇڏيو هو. گذريل صديءَ جي آخري سالن ۾
 جڏهن ديمتروف ۽ بلغاريه جي انقلابي جدوجهد ڪرڻ
 وارن ۾ طبقاتي شعور پيدا ٿي ويو هو ۽ حریت پسندانہ
 ادب تيار ڪيو ويو هو. سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽي،
 غلط نظرين جي خلاف وڙهي رهي هئي ان وقت ديمتروف
 گهڻن ئي نامور اشتراڪي ليکڪن جا ڪتاب پڙهي
 چڪو هو. هن نه رڳو قابل قدر ڪتابن جو مطالعو
 ڪيو ۽ انهن مان نوٽس تيار ڪيا. پر انهن تي هر هنڌ
 حاشيا به لکيا هئا ۽ تنقيدي مطالعي کان پوءِ پنهنجا
 نظريا قلمبند ڪري ورتا هئا. هن ”تاريخ، تمدن انگلستان“
 مان صفحن جا صفحا نقل ڪري ورتا هئا. هو چوندو هو ته
 مطالعي دوران جيڪا شيءِ مون کي پسند ايندي آهي
 مان ان کي نقل ڪري وٺندو آهيان. هن کي تاريخ
 ۽ جاگرافيءَ سان خاص طور تي لڳاءُ هو. هن مارڪس
 جا ڪتاب پهرين پاڻ پڙهيا ۽ پوءِ ٻين سان گڏجي
 مفهوم ۽ مطلب جي ذريعي انهن کي ذهن نشين ڪيو

هو. ان نعوني هو علمي گهٽتائي پوري ڪري جوانيءَ جي شروعاتي سالن ۾ ئي پختو انقلابي ٿي ويو هو ۽ روس جي ترقي پسندانہ نظرين کي سمجهڻ کان پوءِ انهن کي پنهنجو ڪري چڪو هو.

هن روسي زبان جي ڪيترن ئي ننڍن وڏن ڪتابن جا بلغاريائي زبان ۾ ترجما پڙهيا. ۱۹۳۵ع ۾ هن چيو هو ته مون کي 'ڇا ڪيو وڃي؟' نالي ناول ڏاڍو پسند آهي. مون ان کان پهرين يا ان کان پوءِ ڪوبه اهڙو ڪتاب نه پڙهيو جنهن مون تي ايتريقدر اثر ڇڏيو هجي. جيتريقدر ان ناول ڇڏيو آهي. مان ان ناول جي ڪردارن کان تمام گهڻو متاثر ٿيو آهيان ۽ ان تاثر جو نتيجو هيءُ آهي ته مون پنهنجي زندگي پورهيت طبقي جي عظيم مقصدن لاءِ وقف ڪري ڇڏي آهي. مختصر هي ته مون ناول جي ڪردارن جيان بي عيب ۽ مڪمل ٿيڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. ان ناول جوانيءَ ۾ مون تي سٺو اثر وڌو ۽ هڪ انقلابيءَ جي حيثيت سان تعليم حاصل ڪرڻ ۾ هن منهنجي مدد ڪئي آهي. ان ناول جا اثر منهنجي پوءِ واري زندگيءَ ۾ شامل رهيا. بلغاريه ۽ ريشناخ جي ڪيسن جي ڪاروائي دوران هي ناول منهنجو رهنما ثابت ٿيو.

ڪيترا ماڻهو اعتراض ڪن ٿا ته هن ناول 'ڇا ڪيو وڃي؟' ۾ جن سياسي نظرين جي تعليم ڏني وئي آهي اها صحيح ناهي ۽ هڪ سٺي ۽ ڪامياب

انقلابيءَ جي حيثيت سان ديمتروف انهن غلط نظرين سان ڀريل ناول جي تعريف ڇو ٿو ڪري؟ ان جو جواب هيءُ آهي ته ديمتروف کي جنهن گبالهه متاثر ڪيو هو اهي ان ناول ۾ پيش ڪيل سياسي نظريا ناهن پر ڪردارن جون اخلاق، جرئت، همت ۽ مستقل مزاجيءَ وارون وصفون آهن. ديمتروف پاڻ چوي ٿو ته:

’هن ناول جا هيرو جرئت وارا ۽ مستقل مزاج جا ماڻهو آهن. اهي دشمن جو جرئت ۽ بهادريءَ سان مقابلو ٿا ڪن. ڏکيائين ۽ مشڪلاتن ۾ گهٻرائين نٿا. ۽ پنهنجي آڏو واري مقصد لاءِ هر نموني جا ايشار پسند ثابت ٿيا آهن. هي ماڻهو پنهنجي ڪم ۽ غرض جي ادائگيءَ ۾ پوري جانفشانيءَ جو مظاهرو ڪن ٿا ۽ جڏهن ڪوبه ڪم شروع ڪن ٿا ته ان کي اڻوڳاڻو نٿا ڇڏن.

جارجي ديمتروف کي روس جي انقلابي تحريڪ سان گهري دلچسپي هئي ۽ هو ننڍپڻ ۽ جوانيءَ جي شروعات کان انقلابي لاڙا رکندو هو — روس جي بالشويڪ پارٽي جي اخبارن، رسالن ۽ انقلابي ادب کان جيڪو غيرقانوني طور تي بلخاريه پڇيندو هو. ديمتروف ان کان متاثر هو. ۱۹۰۰ع ۾ هن جي ڀاءُ اوڊيسا ’Odessa‘ (اڇي سمنڊ جي ڪناري جو هڪ روسي بندرگاهه آهي) کان هن لاءِ ڪتاب ۽ رسالا موڪليا هئا. روس جا انقلابي خفيه طور بلخاريه ايندا ويندا هئا. انهن سان

میل جولَ دیستروف کي وڌیک انقلاب پسند بنائي چڏيو هو. بلغاریہ جا انقلابي ٻاهر کان اچڻ وارن انقلابين جي مدد ڪندا هئا ۽ کين سهوليتون بہ پنهنجائيندا هئا. هڪ بالشويڪ انقلابي دیستروف جي پاسپورٽ تي پنهنجو فوٽو لڳائي زیر زمین انقلابين جي تيارين جي سلسلي ۾ ماسڪو ۽ روس جي ڪيترن ئي ٻين شهرن تائين سفر ڪيو هو. هو انهيءَ پاسپورٽ تي ئي ساڳري ۾ جلاوٽن انقلابي ليڊرن سان ملڻ ويو هو. ۱۹۰۶ع ۾ ان انقلابي واپسيءَ تي بلغاریہ ۾ دیستروف سان ملاقات ڪئي ۽ ان کي روس ۾ ۱۹۰۵ع کان پوءِ وارين حالتن ۽ انقلابين جي باري ۾ تفصيل ٻڌايا هئا. دیستروف ۽ ان جي ساٿين کي ۱۹۰۵ع کان پوءِ جي حالتن ۽ انقلابين جي باري ۾ پڻ تفصيل ٻڌايا ويا. دیستروف ۽ ان جي ساٿين ۱۹۰۵ع جي واقعن کان پهرين ۽ ان کان پوءِ روسي ورڪرن جي مالي مدد ڪئي هئي. هي ورڪر چئن پنجن مهينن تائين بلغاریہ ۾ خفيہ طور تي رهيا. انهن حالتن جي ڪري دیستروف جو ۱۹۰۵ع کان پهرين ئي انقلابي نظرين جو مطالعو ڪري وٺڻ ۽ ذهني ۽ فڪري طور تي مضبوط ٿي وڃڻ عجيب نٿي لڳو. هن بيلٽوف جي ڪتاب ’تاريخ جو وحدتي نظريو‘ — On the Monistig View of History — پنهنجي نوجوان پورهيت ساٿين سان گڏجي ۱۹۰۵ع ۾ پڙهي ورتو هو. دیستروف ارڙهن سالن جي عمر ۾ فلسفي ۾ داچسپي

وٺڻ لڳو هو. انهن ڏينهن ۾ جرمنيءَ جي فلسفي بوچنر 'Buchner' جو رسالو 'مادي فلسفو' خاص طور تي مشهور هو. ڊيمٽروف ان رسالي جو پوري غور ۽ فڪر سان مطالعو ڪيو. هن ڪميونسٽ ميني فيسٽو — 'Communist Mani Festo' مارڪس جو ڪتاب 'Das Kapital' 'سرمائو' — ۽ ٻئي اشتراڪي ۽ مارڪسي لٽريچر جو مطالعو ڪيو. جنهنڪري هيءُ ڀڪو ڪميونسٽ ۽ مارڪسٽ بنجي ويو. هن مارڪسزم تي لکيل ڪتابن جو بار بار مطالعو ڪيو ۽ ليمن جي تصنيفن کي پڻ پوري غور ۽ فڪر سان پڙهيو.

سڄيءَ حقيقت جي ڳولا ۾ هن جيڪا راهه ورتي هئي ۽ جنهن راهه تي هلي، قروي انقلاب جي نظارتي سان سائنسي مارڪسزم تائين پهتو هو. ان جي باري ۾ هن جي پنهنجي لکيل ڊائريءَ ۾ گهڻو ڪجهه ملي ٿو. هن ۱۵ سالن جي عمر ۾ ڊائري لکڻ شروع ڪئي هئي ۽ پنهنجا سمورا اهم خيال لکي ورتا هئا.

ڊيمٽروف چوي ٿو ته: 'مان ٻين ماڻهن جا مضمون ڪمپوز ڪرڻ وقت سوچيندو رهندو هئس ۽ جڏهن منهنجي ذهن ۾ ڪو خيال پيدا ٿيندو هو ته مان ان وقت ئي ڪاغذ تي لکي وٺندو هئس. آهو ڪاغذ پاڻ وٽ رکندو هئس ۽ رات جو گهر اچي ان کي ڊائريءَ ۾ اتاريندو هئس.' اهي غيرمعهولي يادگيريون جن ۾ پوري

دنيا جي شاعرن جا قول ۽ پورهيت طبقتي جي باري ۾ ڪافي ڳالهائون هيون. ۱۹۱۸ع يا ۱۹۱۹ع ۾ پوليس کي ور چڙهي ويون هيون. انهن ڏينهن ۾ ديمتروف پنهنجي هڪ دوست جي گهر ۾ لڪل هوندو هو ۽ ان جون يادگيريون هن سان گڏ هيون. پوليس ان گهر جي تلاشي ورتي ۽ اهو سرمايو حاصل ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي وئي.

ديمتروف ۱۸۹۶ع ۾ پنهنجي هڪ جلدساز دوست سان ميلي ڪري هڪ اخبار شروع ڪئي هئي. جنهن پريس ۾ هو پاڻ ڪم ڪندو هو. ان ۾ رات جو پنهنجي اخبار ڇاپيندو هو. ان اخبار جي ادارت جا فرض به پاڻ ادا ڪندو هو. هيءَ اخبار صداقت ۽ انصاف جي ڳالهه مٿي ڪرڻ جي مطلب لاءِ ڪڍي وئي هئي. اخبار اشارن تي اشارن ۾ انجيل پرستن جي نام نهاد پائيمچاري وارن خيالن کي اڳواڻو ڪرڻ شروع ڪري ڏنو هو. نام نهاد انجيل پرستن تي نهايت صاف ۽ زوردار تنقيد هڪ هنڱامو ٻريا ڪري ڇڏيو. پادرين اخبار جي خلاف احتجاج ڪيو ۽ ايڊيٽر جي پيءُ کي گهرائي ان کي تمڪي ڏني ته ان خلاف سيڪٽ ڏيارڻ واري ڪاروائي ڪئي ويندي. ديمتروف کي پيءُ ان اخبار شايع ڪرڻ کان منع ڪئي پر دل ٿي دل ۾ فخر محسوس ڪرڻ لڳو ته منهنجو چوڏهن سالن جو پٽ اخبار جو ايڊيٽر آهي. اخبار جو ٽيون شمارو شايع نه ٿي سگهيو. پر

ديمتروف صحافي بنجي چڪو هو. هن پنهنجي ذاتي قابليت، صلاحيت ۽ استقلال جي وصفن ڪري پندرهن سالن جي عمر ۾ ئي پورهيت طبقي جي اڳواڻ واري صورت اختيار ڪري ورتي هئي ۽ جلد ئي ٿرڊ يونين جي منتظمين ۾ گڻجڻ لڳو. سورهن سالن جي عمر ۾ هيءُ ڪامياب ورڪر بنجي ويو ۽ هن کي بلغاريه جي ٿرڊ يونين ۾ نمايان حيثيت حاصل ٿي. ان جو پهريون مقالو ٿرڊ يونين جي اخبار ۾ ۱۸۹۷ع ۾ شايع ٿيو هو. ان مقالي جي ڪري هيءُ پورهيتن ۽ پريس ۾ ڄاتل سڃاتل شخصيت بنيل هو.

ان زماني جو هڪ يادگار واقعو، جنهن ڪري ديمتروف جي قابليت، جرئت ۽ ڪردار تي روشني پوي ٿي، اهو هيءُ آهي ته ديمتروف بلغاريه جي پورهيت طبقي جي نمائندي جي حيثيت سان پارليامينٽ ۾ ويو ته هڪ رجعت پسند وزير ان تي حقيقت مان ڪاوڙ ڀري نظر وڌي ۽ پوءِ دانهن ڪري چيائين: 'مان توکي ڄاڻان ٿو ته تون گستاخ انسان آهين. تو سورهن سالن سالن جي عمر ۾ منهنجي مضمون جو مفهوم بدلائي ڇڏڻ جي ڪوشش ڪئي هئي.'

ٻيڻهه هيءُ ڏهي ته ۱۸۹۸ع ۾ بلغاريه جا پورهيت 'يوم مئي' جي تقريب ماهائڻ جون تياريون ڪري رهيا هئا. هي وزير صاحب پورهيتن جي ان ارادي جو

مخالف هو. هن مزورن خلاف هڪ بيان ڇپائڻ چاهيو هو. ديمتروف انهن ڏينهن ۾ پريس ۾ ڪمپوزنگ ڪرڻ جو ڪم ڪندو هو. هن مذڪوره وزير جي بيان کي ڪمپوز ڪندي ان مان اهي جملو حذف ڪري ڇڏيا هئا. جن ۾ پورهيتن جي مخالفت ڪئي وئي هئي ۽ ان نموني مضمون ٿي بدلائي وڌو هئائين. ارڙهن سالن جي عمر ۾ ديمتروف صوفيا پرنٽرز ٿريڊ يونين جو سيڪريٽري چونڊيو ويو. ان وقت کان هن پنهنجي سرگرمين جو دائرو وڌيڪ ڪرڻ ۽ پوري ملڪ ۾ پرنٽرز ٿريڊ يونين جي قيام لاءِ ڪم شروع ڪري ڇڏيو هو.

۱۹۰۲ع ۾ ديمتروف بلغاريه جي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ ۾ شامل ٿي ويو. ان وقت پارٽيءَ جو دستور هو ته پارٽيءَ ۾ شامل ٿيندڙ کان تحريري عهدنامي تي صحيحون ڪرائڻ کان سواءِ، زباني عهد به ورتو ويندو هو. پارٽيءَ جي جنرل ميٽنگ جي سامهون پارٽيءَ ۾ شموليت ڪرڻ واري کي پيش ٿيڻو پوندو هو. جڏهن ديمتروف پارٽيءَ جي جنرل ميٽنگ جي سامهون پيش ٿيو ته ميٽنگ جي چيئرمين ان کان پڇيو ته: هو پارٽيءَ ۾ ڇو شامل ٿيڻ چاهي ٿو؟ ديمتروف جواب ڏنو: 'مان پارٽيءَ ۾ شامل ٿيڻ چاهيان ٿو — ان لاءِ ته مان يقين رکان ٿو ته پورهيت طبقو رڳو انقلاب جي ئي ذريعي جبر، استبداد ۽ استحصال کان چوٽڪارو حاصل ڪري سگهي ٿو — نه ڪي صلاح صفائيءَ ۽ سرمائيدارن سان

اتحاد ۽ تعاون ذريعي، هيءَ جواب نهايت معقول ۽ واضح هو. جنهن ڪري ان کي پارٽيءَ ۾ شامل ڪيو ويو. ۱۹۰۲ع ۾ پارٽيءَ ۾ شموليت کان جلد ئي پوءِ ديمتروف کي روزگار لاءِ سموڪوف ۾ امريڪي ڪاليج جي پريس ۾ نوڪري ڪرڻي پئي. پر ان پريس ۾ چند مهينن کان وڌيڪ عرصي تائين ڪم نه ڪري سگهيو. ان جو سبب هيءُ هو ته سموڪوف اچڻ کان پوءِ هن جلد ئي ان ڪاليج جي جلسن ۾ وڃڻ شروع ڪيو هو. جن جو بندوبست ڪاليج جي انتظاميه طرفان ڪيو ويندو هو ۽ هر جلسي ۾ عيسائيت جي عنوان تي ڪاليج جي شاگردن ۽ عام ماڻهن آڏو تقريرون ڪيون وينديون هيون. انهن جلسن ۾ ٻڌندڙن کي حق ڏنو ويندو هو ته مقرر کان سوال ڪن. ديمتروف حق جو استعمال شروع ڪيو ۽ مقرر کان ان نموني سوال ڪندو هو، جنهن سان مقرر جي خيالن جو ڪوڙ ظاهر ٿي ويندو هو ۽ واضح ٿي ويندو هو ته عيسائين جي تعليم، سائنس ۽ فلسفي سان هم آهنگ ناهي. ديمتروف جي سوال تي عام دلچسپيءَ جو اظهار ٿيندو هو ۽ عام طور تي مقرر کان ڪوبه جواب نه ٺهندو هو ته ان جي بي عزتي ٿيندي هئي.

انهن سوالن سان ڪاليج جي شاگردن ۾ غور ۽ فڪر جي تحريڪ شروع ٿي وئي ۽ انهن ۾ مارڪسزم جو چرچو ٿيڻ لڳو. ڪاليج جي انتظاميه ۾ انهن

سوالن ذريعي ديمتروف سموڪوف جي ذهين ماڻهن ۾ هڪ قسم جو جوش ۽ ولولو پيدا ڪري ڇڏيو. هي سوال ديمتروف جي ان ذهانت ۽ قابليت جو نمونو هئا. جيڪي ٽيهه سال پوءِ ريشٽاغ باهم ڪيس ۾ سڀني جي سامهون آيا.

۱۹۰۲ع جي آخر ۾ سموڪوف جي ڪاليج انتظاميه ان کي نوڪريءَ تان هٽائي ان جي سوالن کان نجات حاصل ڪري ورتي. پر ان مختصر عرصي ۾ ديمتروف پورو ڪم ڪري ورتو هو ۽ هاڻي سموڪوف ڪاليج ۾ ان جي جاءِ وٺڻ وارا ٻيا ماڻهو تيار ٿي چڪا هئا ۽ هن ان مختصر عرصي ۾ لوهارڪي پيشه ورانه اسڪولن جي شاگردن ۾ مارڪسزم جي حامين جو هڪ گروم پيدا ڪري ڇڏيو هو. ڪميونسٽ ۱۱ ميني فسٽو ۽ ٻين اشتراڪي ۽ مارڪسي ڪتابن جي مشتمل ڇهن مهينن جو هڪ نصاب مرتب ڪري مارڪسٽن تعليمي حلقن ۾ ان جي تدريس جو بندوبست ڪيو. هيءُ سازو ڪم ديمتروف ٻين دوستن جي تعاون سان ڪيو هو ۽ ان جي ذميواري هن پاڻ سنڀالي هئي.

فلسفي جي اڌڪين مسئلن جي تشريح ۾ ان کي ڏکيائي پيش ايندي هئي ته هو ٻين کان مدد وٺندو هو. هڪ مسئلو، جيڪو ساري عمر ان لاءِ پريشانِيءَ جو سبب رهيو ۽ باوجود ٻين جي مدد وٺڻ جي ان کي حل نه ڪري سگهيو هو، آڏو هيءُ هو:

’انسان حالتن جي پيداوار آهي. انسان جي خيالن ۽ ان جي ذهني قوتن جي ارتقا خارجي ماحول مطابق ٿيندي آهي.’

ديمتروف ان مسئلي جو حل مارڪسي تعليم جي روشنيءَ ۾ حاصل ڪرڻ چاهيندو هو. ان مقصد لاءِ انهن ڏينهن ۾ مارڪس جا ڪتاب، جيڪي به ملي سگهيا ٿي، هنن انهن سڀني جو اڀياس ڪيو.

ديمتروف ۱۹۰۳ع جي شروع ۾ واپس صوفيا هليو آيو. هن سمڪوف ۾ رهڻ دوران پورهيت تنظيم ۾ ڪم ڪرڻ جو چڱو تجربو حاصل ڪري ورتو هو. مزور تنظيمن جي قيام ۽ مقصدن جي نشر و اشاعت ۽ غلط نظرين جي ترديد ۽ تنقيد ۽ مخالفت کي منهن ٽوڙ جواب ڏيڻ ۾ هو مادر بنجي ويو هو. هن واپس اچي ڏٺو ته صوفيا جي سوشل ڊيموڪريٽڪ تنظيم اندروني اختلافن ۽ انتظار جي ڪيفيت ۾ مبتلا آهي ۽ اختلافن جي هيءَ وبا پوري ماڪ ۾ پڪڙيل هئي. هن ڏٺو ته تنظيم ۾ ٻن قسمن جا لاڙا عام آهن. پاڻ ۾ اختلاف ڪرڻ وارن جو هڪ گروه ساڄي ٿر جي حامين تي مشتمل هو، جيڪو سوديبازيءَ جو قائل هو ۽ ٻيو گروه کاڀي ٿر جي سوشلسٽن تي مشتمل هو. جيڪو مارڪسزم جي اصولن تي عمل پيرا هئڻ جي تائيد ڪندو هو. ان ٻوئين گروه جي اڳواڻي بلغاريه جي ٻراڻي پورهيت اڳواڻ بلاغوف جي هٿن ۾ هئي. هيءُ آهڙي شخص

آهي جنهن ۱۸۸۱ع ۾ روس ۾ پھريون 'سوشلسٽ اسٽڊي سرڪل' قائم ڪيو هو.

ديستروف ڪاٻي ٽر جي حامي سوشلسٽن جو طرفدار هو. هن جي پنهنجي قول مطابق انهن ماڻهن کي شڪست ڏيڻ هو، جيڪي ملڪ جي گڏيل مفادن جا نام نهاد حامي هئا ۽ چاهيندا هئا ته پورهيت عوام پنهنجن مطالبن جي باري ۾ خاموش رهن. انهن ماڻهن کي حال ۾ ئي سرمائيدارن پنهنجي مفادن جي تحفظ لاءِ اڳتي وڌايو هو.

صوفيا جي جمهوري تنظيم جي تاريخ ۾ فيبروري ۱۹۰۳ع وارو پارٽيءَ جو اجلاس سدائين يادگار رهندو. ان اجلاس ۾ مارڪسزم جي حامي گروهه پنهنجي الڳ تنظيم قائم ڪري ورتي هئي. ديستروف ان نئين تنظيم جو حامي هو.

۱۹۰۴ع ۾ ديستروف صوفيا جي ڪاٻي ٽر واري سوشلسٽ تنظيم جو سيڪريٽري بنايو ويو هو. هن پارٽيءَ ۾ رهي ڪري ترقي ڪئي. ۱۹۰۹ع کان پنهنجي زندگيءَ جي آخري تائين مرڪزي ڪميٽيءَ جو ميمبر رهيو ۽ زندگيءَ جي آخري سالن ۾ سيڪريٽري جنرل جي عهدي تي ڪم ڪندو رهيو. مئي ۱۹۳۴ع ۾ ماسڪو ۾ بلاغوف جي ڏهين ورسيءَ جي موقعي تي بلغاريم کان اچڻ وارن مهاجرن ۽ پراڻن بالاشويڪن کي خطاب ڪندي هن چيو هو:

’مان بلاغوف جو شاگرد آهيان. مون ڪيترن سالن تائين ان سان گڏجي ڪم ڪيو آهي. بلاغوف اسان جي پارٽيءَ جو باني آهي. هو خاص صلاحيتن جو مالڪ هو. هن بلغاريه جي ڪاٻي ٽر جي سوشلزم کي بالشويزم جي ويجهڙو ڪري ڇڏيو هو — اسان جي مرحوم اڳواڻ جون نمايان وصفون ۽ ان جي ڪارنامن جو هيٺ ڄاڻايل ڳالهين مان اندازو ڪري ٿو سگهجي:

(۱) اسان جو طبقو سرمائيدارن جي حامي جسامتن جو شديد مخالف آهي. اسان جي پارٽيءَ جو نعرو آهي ته ’مختلف طبقن سان تعلق رکڻ واري عوام ۾ ناهم هڪٻئي ڪونهي‘. اهو ئي طبقاتي شعور اسان جي پروگرام ۽ عمل جو خاڪو آهي. ان خاڪي ۽ اصول تي بلاغوف ۽ بلغاريه جي ڪاٻي ٽر جي سوشلسٽن جو عمل رهيو آهي.

(۲) جماعتي مقصد لاءِ سڀڪجهه قربان ڪري ڇڏڻ، ذاتي دلچسپي، ذاتي خواهش، ذاتي مفادن ۽ ذاتي زندگيءَ تائين — پارٽيءَ جي مقصدن جي حفاظت ۽ بچاءَ لاءِ قربان ڪري ڇڏڻ سڄو جذبو آهي.

(۳) پورهيت طبقي جي مستقبل جي باري ۾ شاندار ڪاميابي ۽ فتح تي مڪمل ۽ نه ڦرندڙ يقين — مان سمجهان ٿو ته اها ئي شيءِ هئي. جنهن انقلابي جدوجهد کي بلغاريه ۾ ڪاميابيءَ سان همڪار ڪيو هو ۽ ان بدجي وٺت اسان جي جماعت جنگ کان

پهرين ۽ ان کان فوراً پوءِ ڪاميابي حاصل ڪئي هئي. ان قيادت، قائدانه صلاحيت ۽ يقين محڪم جي ڪري اسان بلغاريه جي منشويڪين جو زور ٽوڙيو هو ۽ اهي ئي آهي بنيادي اصولي شيون هيون جن بلغاريه جي پارٽيءَ کي بالشويزم جي راھ تي آندو هو.

بلغاريف ۽ بلغاريه جو ڪاٻي ٽر وارو سوشلزم بالشويڪين ۽ بالشويزم کان هڪ حد تائين مختلف آهي. اسان جي پارٽي بالشويزم کان جن بنيادي مسئلن تي مختلف هئي، اهو پرولتاري انقلاب جو مسئلو آهي.

’مون پنهنجي ۳۵ سالن جي انقلابي ۽ سياسي زندگيءَ ۾ غلطيون به ڪيون آهن. پر به غلطيون اهڙيون آهن، جو نه ته مان انهن کي وساري سگهان ٿو ۽ نه ئي پنهنجو پاڻ کي معاف ڪري سگهان ٿو. پهرين غلطي جيڪا مون ۽ پارٽيءَ جي مرڪزي ميمبرن ڪئي — اها هيءَ هئي ته اسان سڀني ۹- جون ۱۹۲۳ع تي حالتن جو غلط اندازو ڪيو هو ۽ بي غلطي ۱۹۱۸ع يا ۱۹۱۹ع ۾ مون ۽ پنهنجي پارٽيءَ هيءَ ڪئي هئي ته اسان بلغاريه جي ساڄي ٽر جي سوشلزم کي بالشويزم سمجهي ورتو هو. اسان بالشويزم ۽ سوشلزم ۾ فرق معلوم نه ڪري سگهيائون ۽ ان نموني اسان کي پنهنجي پارٽيءَ کي بالشويڪ ٺاهڻ ۾ ڪافي دٻر لڳي وئي.

’ليپ زيگ جي عدالت ۾ مون جنهن همت ۽ جرئت جو مظاهرو ڪيو آهي، منهنجا دوست ته چا،

دشمن به ان جي تعريف ڪن ٿا. پر حقيقت هيءَ آهي ته مون ۽ منهنجي بي شمار ساٿين بلغاريه ۾ انقلابي جدوجهد جي سلسلي ۾ ان کان وڌيڪ همت ۽ جرئت جا ڪيترا ئي دفعا مظاهرا ڪيا آهن. بلغاريه ۾ اسان سڀني ساٿين دشمنن جي خلاف شديد جدوجهد ڪئي آهي. ان جدوجهد ۾ اسان جا هزارين ساٿي قتل ڪيا ويا پر ڪنهن هڪ به پارٽيءَ جي متصدين سان غداري نه ڪئي. قتل ٿيڻ وارن ۾ هزارين اهڙا هئا، جيڪي رڳو ايترو چئي ڪري موت کان بچي سگهيا ٿي ته اسان آئيندي ڪميونزم جي حمايت نه ڪنداسين — پر ڪنهن هڪ به ائين نه ڪيو. ريشتاغ باهه، ڪيس ۾ جيڪڏهن مون جرئت جو مظاهرو ڪيو ته آهو بلغاريه جي ڪاٻي ٽر جي سوشلزم جي ڪردار جو مظاهرو هو، ڪابه نئين شيءِ نه هئي. ليپزيگ ۽ برلين ۾ فسطائين جي عدالت ۾ مون لينن جي هٿيارن سان مسلح ٿي دشمن جو مقابلو ڪيو هو. ان وقت مان رڳو ڪاٻي ٽر جو سوشلسٽ ٿي نه هئس پر بالشويڪ به هئس. ان لاءِ ته لينن جي تعليم ۽ بالشويڪي نظرئي منهنجي اندر ۾ دشمنن خلاف وڙهڻ جي جرئت پيدا ڪئي هئي ۽ بالشويڪي اصولن تي ئي عمل پيرا ٿي مون فتح ۽ ڪاميابي حاصل ڪئي هئي.

’مان سمجهان ٿو ته اسان جي بلغاريائي پارٽي، باوجود ڏکين حالتن جي گهڻو ڪجهه ڪم ڪيو آهي.

سيپٽمبر جي ناڪام بغاوت پارٽيءَ کي هڪ تجربو ڏنو هو. جنهن مان فائدو وٺي پارٽيءَ پيو قدم صحيح رستي ڏانهن کنيو ۽ پارٽيءَ پورهيت طبقي جي وڏي اڪثريت جو اتحاد حاصل ڪري ورتو هو. پورهيتن کي مارڪس، اينگلس ۽ لينن جي ٻڌايل راه تي هلائين ۽ بلغاريه ۾ سويت نظام رائج ڪرڻ لاءِ پارٽي لاڳيتو ۽ اڻٽڪ جدوجهد ڪئي آهي ۽ ڪري رهي آهي.

’منهنجا ساٿيو! اسان روس جي بالشويڪ پارٽيءَ کان گهڻو ڪجهه سکيو آهي ۽ اڃا به سکندا رهنداسين. اسان کي خوشي آهي ته اسان پهرين کان وڌيڪ طاقتور آجيون. اسان ۾ دشمنن سان مقابلي ڪرڻ جو حوصلو ۽ جرئت وڌيڪ آهي. اسان کي پنهنجي فتح جو مڪمل يقين آهي. پراڻا بالشويڪي جيڪي هن وقت زندهه آهن. اسان لاءِ جرئت ۽ همت جو نمونو آهن. مان خود فسطائين جي قيد ۾ سوچيندو هئس ته زار روس جي خلاف وڙهڻ وارا ڪيترا نه بهادر ماڻهو هئا. انهن جي باري ۾ سوچيندي منهنجي اندر ۾ همت پيدا ٿيندي هئي ۽ منهنجو حوصلو وڌي ويندو هو. مان سوچيندو هئس ته روسي بالشويڪين مشڪلاتن ۽ ڏکيائين جو همت سان مقابلو ڪيو آهي. مان به ان نموني همت ۽ استقلال کان ڪم وٺندس. مان جنهن ذميواريءَ جي عهدي تي هئس ان جو منهنجي دل ۾ پورو پورو احترام هو. مون جرمنيءَ جي پورهيتن سامهون مثال پيش ڪرڻ

ٿي چاهيو. مون پنهنجي دروطن بلغاريائي دوستن ۽ دنيا جي مزورن ۽ انقلاب پسندن لاءِ جرئت ۽ همت جو مثال پيش ڪرڻ ٿي چاهيو. مون سرمائيدارن ۽ فسطائين خلاف لاڳيتو وڙهڻ جو عزم ڪيو هو. مطلب ته بالشويڪ انداز ۾ سوچڻ سان منهنجي اندر ۾ جرئت ۽ پنهنجي مقصد جي باري ۾ ڪاميابي تي يقين پيدا ٿي ويو هو.

آهي ڏينهن بلاغوف جي ياد ملهائڻ جا ڏينهن هئا. ان ۾ پوري دنيا جا پورهيت بلاغوف جهڙي عظيم اڳواڻ جي ياد ملهائڻ سان گڏوگڏ فسطائين جي مقابلي ۾ ديمتروف جي شاندار فتح تي خوشيون ملهائي رهيا هئا. ان فتح حاصل ڪرڻ لاءِ ديمتروف قرباني ۽ ايشار جو بي مثال نمونو پيش ڪيو هو. هن صحيح معنيٰ ۾ انقلابي ۽ بالشويڪي ڪردار جو مظاهرو ڪيو هو. هڪ عظيم پورهيت مجاهد جي حيثيت سان عوام جي آزاديءَ لاءِ ويڙهه ۾ جڙيو رهيو. ديمتروف بلاغوف جي ياد ملهائڻ جي سلسلي ۾ ٽيندڙ جلبي ۾ جتي بلاغوف کي خراج عقيدت پيش ڪيو اُتي روس جي بالشويڪ پارٽيءَ جي باري ۾ پنهنجا خيال ظاهر ڪيا. ۽ بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي تعمير ۽ ترقيءَ جي ڪاغذن ۽ خطن تي به روشني وڌي هئي.

اڻ ورڇو ۽ ٻوڏار اڳواڻ

[ڪرڪٽا لاهي، سڪ نه ستا ڪڏهن،
اوسيئڙو آهي، ڪاهوڙين کي پنڌ جو.]

....
[جيت نه پڪي ۽ پير، تيت تيمڪي باهڙي،
ٻيو ٻاريندو ڪير، ڪاهوڙڪي ڪير ري؟]
(شاهه)

۱۹۰۳ع ۾ بلغاريه جي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽي ۽
بن حصن ۾ ورهائجي وئي هئي. ان ورهاست جي نتيجي
۾ ڊيمٽروف کي موقعي پرست ليڊرن خلاف خاص طور
تي جدوجهد جو بار کڻڻو پيو. نئين پرنترز ٿريڊ يونين
انقلابي ۽ طبقاتي جدوجهد جي حامي هئي. ان جي
اڳواڻي ۽ جو بار به ڊيمٽروف جي ڪاهن تي هو. جون
۱۹۰۳ع ۾ ڊيمٽروف جو پهريون مضمون ڪاپي ٿر جي
سوشلسٽن جي ترجمان اخبار ۾ شايع ٿيو هو. هي مضمون
ڪيترين ئي قسطن ۾ ’ٿريڊ يونين جي موقعي پرستي‘
جي عنوان سان شايع ٿيو هو. ان ۾ انهن رُجعت پسند
ليڊرن کي اڳهاڙو ڪهو ويو هو، جيڪي انقلاب دشمن
اتحاد ۽ اشتراڪ جا حامي هئا.

جولاءِ ۱۹۰۴ع ۾ ديمتروف پارٽيءَ جي ياردين کانگريس ۾ هڪ نمائندي جي حيثيت سان شرڪت ڪئي. جتي ان کي پارٽيءَ جي پريس ڪميٽيءَ جو ميمبر چونڊيو ويو. ۱۹۰۵ع ۾ صوفيا ۾ ٿيندڙ ياردين کانگريس جي تياري ۾ ديمتروف هڪ فعال ۽ سرگرم ڪارڪن جي حيثيت سان حصو ورتو ۽ کانگريس لاءِ نظم ۽ ضبط جا قاعدا مقرر ڪيا. تيرهن کانگريس ۱۹۰۶ع ۾ سليون (Sliven) ۾ ٿي. ان موقعي تي ديمتروف پارٽيءَ ۾ تنظيم جي باري ۾ هڪ اهم تجويز جو مسودو پيش ڪيو.

۱۹۰۴ع تائين ديمتروف هڪ ذهين، ڪامياب منتظم ۽ قابل تعريف مجاهد جي حيثيت سان مشهور ٿي چڪو هو. ان سان گڏ ڪم ڪرڻ وارن ۾ 'ڪرڪوف' به هو. اهو شخص بهترين ناظم، روشن خيال مقرر ۽ صحافي هو. ان جي پاڇي ۾ ڪم ڪرڻ دوران ديمتروف پنهنجي صلاحيتن ۾ ان ملهه اضافو ڪيو ۽ ذهني اعتبار سان پختگي حاصل ڪئي.

۱۹۰۷ع ۽ ۱۹۰۸ع تائين ٿرڊ يونين جي تحريڪ ۾ ڪاميابي حاصل ڪرڻ کان پوءِ هن بلغاريه ۾ مرڪزي ورڪرز ٿرڊ يونين قائم ڪئي. ان نئين يونين جا قاعدا ۽ ضابطا به هن ترتيب ڏنا هئا ۽ ۱۹۰۸ع ۾ اخبار جي 'ٿرڊ يونين' جي ڪالم جو ايڊيٽر بنجي ويو. ان ڪالم ۾ هن ٿرڊ يونين جي باري ۾ لاڳيتو

لکيو — ۱۹۰۹ع ۾ ڀارتيءَ بلغاريه ۾ ٿريڊ يونين جي اڳواڻي به ان جي حوالي ڪئي.

هاڻي ڊسٽروف پوري ملڪ ۾ شهرت حاصل ڪري چڪو هو — نه رڳو شهرن ۾ ڪم ڪرڻ وارا مزدور، ڪوئلي ۽ پٿر جي ڪاٺين ۾ ڪم ڪرڻ وارا پورهيت پر دور دراز ڳوٺن ۾ ڪم ڪرڻ وارا هاري به ان کي ڄاڻڻ لڳا هئا. هاڻي ان جي شهرت، ڀارتيءَ جي دائري کان ٻاهر پري پري تائين پکڙجي چڪي هئي. هيءُ عمل جيڏانهن ويندو هو، اتي جي پورهيت طبقي ۾ طبقاتي شعور بيدار ڪندو هو ۽ انهن کي پنهنجي حقن جي حاصلات ۽ تحفظ لاءِ جدوجهد جي تربيت ڏيندو هو ۽ ان نموني سرماييدارانہ نظام خلاف عوام کي انقلاب لاءِ تيار ڪندو هو. ان جدوجهد ۾ ڊسٽروف جي انقلابي ڪردار ۾ وڌيڪ چمڪ ۽ جلا پيدا ٿي. هن عوام کي ڄاڻائڻ ۽ متحد ٿي وڃڻ ۾ نه سرڻ جو گهي ڪوشش ڪئي. جنهن ۾ هن جي قائدانه حيثيت جو هرڪنهن اعتراف ڪيو. هن دشمن خلاف وڙهڻ ۾ جنهن همت ۽ جرئت جو مظاهرو ڪيو هو ان ڪري هي بلغاريه جي پورهيت عوام ۾ نه رڳو مقبول پر پوئلڳي ڪرڻ جو نمونو بنجي چڪو هو. هن پنهنجي عمل، ڪردار ۽ ڪارنامن سان پورهيتن کي ٻڌايو ته دشمن جو مقابلو ڪهڙيءَ طرح ڪيو ويندو آهي. هن ۾ عوام کي متحد ۽ منظم ڪرڻ جي خاص صلاحيت هئي. هي عوام جي ضرورتن

۽ مطالبن کي فوري طور تي سمجهي وٺندو هو. هيءُ ماڻهن کي ڪنهن هڪ مقصد ۽ پروگرام تي متحد ڪري وٺندو هو. هيءُ عوام کي دشمن جي خلاف جرئت ۽ دمت سان جدوجهد ڪرڻ لاءِ تيار ڪري وٺندو هو ۽ ان جون اهي ئي وصفون هيون جن جي ڪري پورهيت عوام ان کي پنهنجو محبوب اڳواڻ ۽ عظيم ليڊر تصور ڪندا هئا. عوام جي ان عظيم اڳواڻ جون هي صلاحيتون ۱۹۰۵ع کان پوءِ بلغاريه ۾ پورهيت طبقي جي تحريڪ ۾ هر جاءِ ۽ هر موقعي تي نمايان نظر اينديون رهيون.

انهيءَ سال (۱۹۰۵ع) روس جي زبردست انقلاب جو اثر سڄي دنيا سان کڏ بلغاريه ۾ به محسوس ڪيو ويو. هُنن بلغاريه جي پورهيتن ۾ جوش ۽ خروش پيدا ڪري ڇڏيو. انهن جي عمل ۾ تيزي ۽ سختي اچي وئي ۽ ملڪ ۾ وسيع پئماني تي هڙتالن جو سلسلو شروع ٿي ويو.

۱۹۰۶ع ۾ بلغاريه جي پورهيتن پوري ملڪ ۾ زبردست هڙتال ڪئي. جنهن ۾ ملڪ جا تمام صنعتي ۽ ڪاروباري ادارا به شامل هئا. ۱۹۰۹ع ۾ پرنڪ جي ڪاٺين ۾ ڪم ڪرڻ وارن پورهيتن تاريخي نوعيت جو ڪارنامو سرانجام ڏنو. بلغاريه ۾ انهن جي هڙتال سڀ کان وڏي ۽ ڪامياب هڙتال ثابت ٿي. ان جي نتيجي ۾ ڪاٺي تر جي سوشلزم جا اثر صنعتي ادارن

۾ ڪم ڪرڻ وارن مزورن تائين پکڙجي ويا. هڙتال پوري ملڪ کي ٻن حصن ۾ ورهائي ڇڏيو هو. هڪ طرف سرماڻيدار ڪاٺين جا مالڪ ۽ ٻئي طرف بيوس، مجبور ۽ مظلوم ماڻهو هئا. پورهيتن جي هيءَ جرئت واري جدوجهد ۵۳ ڏينهن جاري رهي. ان هڙتال جي تنظيم ۽ اڳواڻي پارٽيءَ ڪئي هئي ۽ ديمتروف ان کي ڪامياب بنائڻ ۾ بي پناهه ڪوشش ڪئي هئي. هن هڙتال کي ڪامياب بنائڻ لاءِ صوفيا جي پارٽيءَ پوري طاقت لڳائي ڇڏي هئي. ڳوٺن ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ پورهيت ڪارڪن ۽ شاگرد موڪليا ويا. جن عوام کي صحيح صورتحال کان آگاهه ڪيو.

پارٽيءَ جي تيرهين ڪانگريس ۾ پرنسپل جي هڙتال جي باري ۾ جيڪا قرارداد منظور ڪئي وئي هئي اها هيءَ هئي.

بلغاريه جي پورهيتن جي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽي جي تيرهين ڪانگريس اعلان ڪري ٿي ته:

(۱) پرنسپل جي ڪاٺين ۾ ڪم ڪرڻ وارن پورهيتن جي هڙتال دوران حڪومت جي نمائندن جو ڪردار بي نقاب ٿي ويو آهي.

(۲) اختياريءَ وارن هڙتالين کي دٻائڻ ۽ انهن کي ناڪام بنائڻ ۽ انهن کي هر قسم جي حقن کان محروم ڪري ڇڏڻ لاءِ پنهنجي طرفان پوري پوري ڪوشش ڪئي آهي.

(۳) پورهيتن جي ان آئيني جدوجهد دوران سرماڻيداريءَ جي حامي جماعتن ۽ اخبارن، جيئن ته نالي ماتر سوشلسٽ چواڻي وارن نه رڳو خاموشي اختيار ڪئي پر مزورن جي مفادن خلاف سرماڻيدارن ۽ انهن جي حڪومت جي تائيد ڪندا رهيا آهن.

(۴) انهن سڀني رڪاوٽن جي باوجود هڙتالين جيڪي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ جا حامي هئا، پنهنجي جرئت ۽ مستقل مزاجيءَ سان ثابت ڪري ڇڏيو ته پورهيت طبقي جي خلاف سرماڻيدارن جو ڪوبه هٿيار، ڪوبه حڪومت، ڪابه سازش ڪامياب نٿي ٿي سگهي. تنهنڪري:

۱- ڪانگريس انهن سمورن ظلمن ۽ بي فائديگين جي مذمت ڪري ٿي، جن جو پرنيڪ جي هڙتال دوران هڙتالين خلاف مظاهرو ڪيو ويو آهي.

۲- ڪانگريس سڀني هڙتالين ۽ پورهيتن کي متحد ٿي، پنهنجي حقن جي حاصلات ۽ تحفظ لاءِ جدوجهد ڪرڻ جي دعوت ڏئي ٿي.

۳- جن عناصرن هڙتالين جي جدوجهد واري راءِ ۾ حائل ٿيڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، ڪانگريس انهن جي روڊي جي مذمت ڪري ٿي ۽ گڏوگڏ هڙتالين جي جرئت ۽ همت جي تعريف ڪري ٿي ۽ انهن کي دعوت ڏئي ٿي ته هو پورهيت عوام جي مفادن جي آزادي، جمهوريت ۽ سوشلزم لاءِ پوري طرح متحد ۽ منظم ٿي جدوجهد ڪندا رهن.

بارٽيءَ جي ڪانگريس کان پوءِ ٿيڻ واري ٿريڊ يونين ڪانگريس ۾ ڊيمٽروف بلغاريه ۾ 'ٿريڊ يونين' ۽ ان جا مقصد جي عنوان تي هڪ رپورٽ مرتب ڪئي جنهن ۾ پورهيتن جي اتحاد ۽ تنظيم تي خاص زور ڏنو ويو هو. — وڌيڪ ان رپورٽ ۾ دعوت ڏني وئي هئي ته پرنڪ جي هٿڻال مان (جيڪا ان وقت تائين ختم ٿي چڪي هئي) نتيجا ڪڍيا وڃن.

ان هٿڻال مان حاصل ٿيڻ وارن تجربن مان فائدو وٺي ڊيمٽروف ڪيترين صنعتن ۾ ڪم ڪرڻ وارن مزدورن کي جيڪي اڃا تائين منظم نه ٿيا هئا، منظم ڪيو ۽ انهن جي تنظيم جو مرڪزي تنظيم سان جنهن جي اڳواڻي ڪاٻي ٿر جي سوشلسٽ پارٽي ڪري رهي هئي، الحاق ڪيو. ان احتجاجي تحريڪ ۾ ڊيمٽروف جنهن ڪردار جو مظاهرو ڪيو اهو خاص طور تي قابل تعريف آهي. هيءُ هر جاءِ ۽ هر هنڌ ويو. هر وقت، ڏينهن ۽ رات ڊڪ ۽ ڊوڙ ۾ لڳو رهيو. مختلف ڪارخانن ۾ ڪم ڪرڻ وارن پورهيتن جي جلسن ۾ تقريرون ڪندو رهيو. ڪڏهن وادين جي جلسن ۾ شرڪ ٿيندو هو ۽ انهن کي سوشلسٽ ٿريڊ يونين جي پروگرام تحت متحد ڪندو هو. ڪڏهن ملڪ جي ڏاکڻي حصي ۾ ٿري بندرگاهه جي گودين ۾ ڪم ڪرڻ وارن مزدورن جي هٿڻال جي ناڪاميءَ وارن سببن جو جائزو وٺندو هو ۽ انهن جي تشريح ڪندو هو. مطلب ته رات ڏينهن چوويهه ڪلاڪ ٿي

پورهيت عوام جي مفادن لاءِ ڊڪ ڊوٽ ڪم ڪندو رهيو. ان جي انهن ڪوششن جو نتيجو هيءُ نڪتو ته پورهيتن جي مختلف تنظيمن جي ميمبرن جي تعداد ۾ واڌارو ٿيو. ٽرانسپورٽ ورڪرز، ڪاٺين ۾ ڪم ڪرڻ وارن پورهيتن ۽ درزين جي تنظيمن خاص طور تي ترقي ڪئي. صنعتي ادارن ۽ ريلوي ۾ ڪم ڪرڻ وارن ڏانهن خاص ڌيان ڏنو ويو. ان نموني دستوروف پارٽيءَ جي مقصدن کي پورهيتن ۾ مشهور ڪيو. هن بلغاريه جي پورهيت عوام کي اچڻ وارن حالتن لاءِ تيار ڪري ڇڏيو هو.

بلغاريه جي پورهيتن جي ٻي وڏي هڙتال ۱۹۰۸ع ۾ ڪپڙي جي ملان ۾ ڪم ڪرڻ وارن ڪئي هئي. ان کان پوءِ ۱۹۰۹ع ۾ ماچيس فيڪٽريءَ جي مزدورن هڙتال ڪئي.

۱۹۱۰ع ۾ ڪاٺين ۽ تماڪ جي ڪارخانن ۾ ڪم ڪرڻ وارن هڙتالون ڪيون. ۱۹۱۳ع ۾ صوفيا ۾ عام هڙتال ٿي. آخري هڙتال جي موقعي تي بلغاريه جي اصلاح پسندن جي جدوجهد ڪرڻ وارن پورهيتن جي پروگرام سان اختلاف ڪري ان اتحاد کي ناممڪن عمل بنائي ڇڏيو هو.

هڙتال جي واڳ کاپي تر جي سوشلسٽن جي هٿن ۾ هئي. دستوروف ان موقعي تي ساراهه جوڳو ڪم ڪيو هو. بلغاريه جي جنرل ورڪرز ٽريڊ يونين جي سيڪريٽري

هٽڻ جي حيثيت سان هو هر ان جاء تي پهتو، حتي هٽڻال جي سلسلي ۾ ان جي ضرورت محسوس ڪئي وئي. هن هر هٽڻال ڪميٽيءَ سان رابطو قائم رکيو. هر هنڌ هٽڻال ڪميٽيون موجود هيون. انهن سڀني جو نظم ۽ ضبط ديمتروف بحال رکيو ۽ ڪنهن جاء تي به انقلاب دشمن طاقتن کي اڳواڻيءَ ۾ دخل انداز ٿيڻ جو موقعو نه ڏنو.

۱۹۰۸ع کان ۱۹۱۲ع جي وچ واري عرصي ۾ پارٽيءَ جي تنظيم ۽ پروگرام تحت ۸۰- هٽڻالون ٿيون ۽ گڏيل ڪري انهن جي اڳواڻي ديمتروف ڪئي. هن جي شاندار قيادت ۽ اڳواڻي هيٺ پورهيت عوام اصلاح پسنديءَ جي لاڙن کان ڪٽجي انقلابي لاڙن ڏانهن اڳيان وڌندا ويا.

ديمتروف ان ٿڪ محنت ڪئي. مزورن ۽ پورهيتن جي سمورن مسئلن تي ڀرپور ڌيان ڏنو. هن ننڍي وڏي هر مزدور تنظيم جي مسئلن تي غور ڪيو ۽ انهن کي حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. هن پورهيتن جي مختلف تنظيمن تي زور ڏنو ته اهي مزورن ۽ پورهيت عوام جي حقن لاءِ لڳاتار سخت جدوجهد ڪنديون رهن — ۱۹۱۱ع ۾ هن ٻارن ۽ عورتن کان محنت ڪرائڻ جي باري ۾ قانون جي تحفظ لاءِ ۱۹۱۲ع ۾ پورهيت عورتن ۽ مردن کي ووٽ ڏيڻ جي تحريڪ هلائي.

ديمتروف بلغاريه ۾ ترديد يونين جي تحريڪ کي پارٽيءَ جي مقصدن جي سطح تائين آڻڻ ٿي چاهيو. هن پورهيتن کي انهن طاقتن جي خلاف متحد ۽ منظم ٿي جدوجهد ڪرڻ جي دعوت ڏني. جيڪي هڙتال دوران پورهيتن جي مفادن جون مخالف هيون ۽ جن هڙتال کي ناڪام ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هئي. مطلب ته هن بلغاريه جي پورهيتن کي ملڪ جي سمورن سرمائيدارن خلاف وڙهڻ جي دعوت ڏني هئي.

’جزيره نمائي بلقان‘ جي رياستن ۾ پهرين سوشل ڊيموڪريٽڪ ڪانفرنس ۱۹۰۹ع ۾ ٿي. ان ڪانفرنس سان بلقان جي رياستن جي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽين جي پُرگرام ۾ هم آهنگي ۽ ڊڪجهتي پيدا ڪرڻ ۾ چڱي مدد ملي ۽ جنگ جي خطري جو مقابلو گڏجي سڏجي ڪرڻ آسان ٿي ويو. ديمتروف، بلاغوف ۽ پارٽيءَ جي ٻين ليڊرن سان ملي ڪانفرنس ۾ پوري طرح گرمجوشيءَ سان حصو ورتو. کاپي ٽر جي سوشلسٽ پارٽيءَ جي باري ۾ هيٺين خيالن جو اظهار ڪيو:

’بلقان جي رياستن جي پهرين سوشل ڊيموڪريٽڪ ڪانفرنس پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ٿي آهي. ان ڪانفرنس ڪري پهريون ڀيرو هنن رياستن جي عوام جا نمائندا پاڻي ۽ واري ماحول ۾ گڏجي ويٺا آهن. باوجود قومن جي باهمي اختلافن جي پورهيت نمائندن بلقان جي مسئلي جو گڏيل حل معلوم ڪري ورتو.

ان ڪاميابيءَ جو راز 'جزيري نمائي بلقان' جي پورهيت عوام جي مفادن سان دلچسپي ۽ سوشلزم جي حمايت جي جذبي ۾ آهي.

ڏاکڻي سلاوا، ۽ بلقاني قومون پهريون ڀيرو هڪٻئي جي ويجهو آيون آهن. ان کان پهرين صدين کان هي قومون هڪٻئي جون مخالف هلنديون پئي آيون. انهن ۾ لڙائين جو سلسلو جاري هو ۽ انهن جا پاڻ ۾ شديد اختلاف هئا ۽ هاڻي انهن قومن جي پورهيت نمائندن ملي ڪري پاڻ ۾ برادرانه تعلقات قائم ڪرڻ ڏانهن پهريون قدم کنيو آهي ۽ پراڻي مخالفت ۽ پراڻن اختلافن کي مٽائي ڇڏيو آهي ۽ هاڻي انهن رياستن ۾ هڪ گڏيل قوميت جي تشڪيل بلقان فيڊرل جمهوريه جي ٺهڻ جا امڪان روشن ٿي ويا آهن.

'انهن ملڪن جي عوام ۾ معاشي، سياسي ۽ نسلي اختلاف بي شمار هئا. جن جو ظاهر ۾ ڪو حل نظر نه ٿي آيو ۽ سرمائيدارن انهن اختلافن کي پنهنجي مفادن جي حاصلات ۽ تحفظ لاءِ ضروري خيال ڪندي گهڻو آپاريو هو ۽ ظاهر ۾ هي اختلاف عوامي اتحاد جي راهه ۾ حل نه ٿيندڙ مسئلو نظر اچي رهيو هو پر ان ڪانفرنس انهيءَ جو حل ڳولي ورتو ۽ سوشلزم جا پيش ڪيل آهي بنيادي اصول معلوم ڪيا ويا آهن جيڪي هن جزيره نما جي عوام ۾ اتحاد جو سبب بنجي سگهن ٿا. مطلب ته ڪانفرنس نه رڳو معاشي ۽

سياسي اختلاف جي سببن ۽ عمل جي نشاندهي ڪئي آهي پر انهن جو حل به پيش ڪري ڇڏيو آهي.
 'هن ڪانفرنس جو ڪڙو فائدو هي ٿيو ته جزيره نمائي بلقان جي سمورين رياستن ۾ سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيون پاڻ ۾ هڪٻئي جي ويجهو اچي ويون ۽ پورهيت عوام جي خوشحاليءَ لاءِ جدوجهد ڪرڻ وارا حوصلا وڌي ويا.'

۱۹۱۱ع ۾ پارٽيءَ جي پورهيتن کي عملي جدوجهد لاءِ تيار رهڻ جو حڪم ڏنو ويو — پارٽي بلقان جي جنگ جي خطري کان پورهيتن کي خبردار ڪري ڇڏيو هو. هيءَ جنگ ۱۹۱۲ع ۾ شروع ٿي وئي هئي.

'اسان کي ٻڌائي ڇڏڻ گهرجي' جي عنوان سان ديمتروف هڪ مضمون ۾ لکيو هو: 'سرمائيداران هڪست عملي هڪ نئين جنگ ڏانهن وڃي رهي آهي. پورهيتن کي اهڙين حالتن ۾ متحد ٿي وڃڻ گهرجي ۽ امن ۽ آزاديءَ جهڙي عظيم مقصد لاءِ جدوجهد ڪي اڳتي وڌائڻ گهرجي.'

ان وقت بلغاريه جا پورهيت ديمتروف جي اڳواڻيءَ ۾ پوري جوش ۽ جذبي سان جدوجهد ۾ مصروف هئا. هيءَ جدوجهد ڪم جي وقت، موڪل، بيروزگاري ۽ ٽيڪس جي باري ۾ حڪومت جي حڪمت عمليءَ جي خلاف هئي.

پورهيت طبقو مارڪس جي تعليمات مطابق اڳتي وڌندو آهي. هي پنهنجي جدوجهد کي رڳو معاشي مسئلن تائين محدود رکي نٿو سگهي. انهن کي تاريخي ڪردار ادا ڪرڻو هوندو آهي. هي ماڻهو سرماييدارانه سماج جي خاتمي ۽ سوشلسٽ معاشري جي تعمير لاءِ ڪم ڪندا آهن. هي اقتدار واري طبقي خلاف وڙهندا آهن. ديمتروف شروع ۾ ئي چيڪو پروگرام کيسو هو ان ۾ معاشي مسئلن سان گڏوگڏ سياسي مسئلا به شامل هئا. هن ورڪرن کي معاشي ۽ سياسي ٻنهي مقصدن لاءِ وڙهڻ جي تعليم ڏني هئي ۽ تاڪيد ڪيو هو ته معاشي مسئلن سان گڏوگڏ سياسي مسئلن تي به توجهه ڏنو وڃي.

۱۹۰۹ع ۽ ۱۹۱۰ع ۾ ديمتروف پورهيت طبقي جي باري ۾ ڪيترا مضمون لکيا، جن ۾ جدوجهد جي مقصدن ۽ طريقن ڪار جي وضاحت ڪئي وئي هئي — هن نه رڳو مظاهرن جي اهميت تي لکيو پر پورهيتن کي مظاهرن تي آڀاريو ۽ انهن کي مظاهرن جي تربيت ڏني. ۱۸۹۹ع ۾ صوفيا ۾ ’يوم مٽي‘ جي موقعي تي هڪ مظاهري ۾ هن ٻين جي پيٽ ۾ وڌيڪ جوش ۽ جذبي جو اظهار ڪيو هو ۽ ۱۹۱۱ع ۾ ڪائين ۾ ڪم ڪرڻ وارن پورهيتن جي هڙتال دوران مظاهرن جي اڳواڻي ڪئي هئي ۽ پيادل مارچ ۾ به انهن سان گڏ هو.

ديمتروف انهن سڀني غدارن ۽ دشمنن کي بي نقاب

ڪيو، جيڪي پورهيت طبقي ۾ لڪل هئا ۽ سازشن ۾ مصروف هئا. هن پورهيت طبقي ۾ ان لاڙي خلاف شديد لڙائي وڙهي، جيڪي مارڪسزم جي خلاف هئا. هن پورهيتن کي انارڪستن کان خبردار ڪيو — ۱۹۱۱ع ۾ انقلابي ٿرڊ يونين ڪلب انارڪسٽ ٿرڊ يونينزم جي تبليغ شروع ڪئي ته هن ان جي مخالفت ڪئي ۽ پورهيتن کي ٻڌايو ته: 'انارڪسزم سرمائيدارن جي هٿن ۾ هٿيار آهي.'

۱۹۱۰ع ۾ ديمتروف هڪ ڪتابچو لکيو جنهن جو نالو هو 'بلغاريه ۾ ٿرڊ يونين جي تحريڪ'. ان ڪتابچي ۾ هن بلغاريه جي معاشي ترقيءَ تي تبصرو ڪيو هو ۽ ٿرڊ يونين جي ترقيءَ تي روشني وڌي هئي. ان کان سواءِ ۱۹۰۴ع کان ۱۹۱۰ع وارين حالتن، واقعن ۽ مستقبل جي پروگرام جو خاڪو پيش ڪندي هن لکيو هو:

سوشلسٽ ٿرڊ يونين تحريڪ اسان وٽ نهايت نوس ۽ مضبوط ڪاميابي حاصل ڪئي آهي — پراڻا ڪمزور ٿرڊ يونين گروپ گذريل چند سالن ۾ ترقي ڪري حقيقي ۽ مضبوط ٿرڊ يونين ۾ تبديل ٿي ويا آهن. ان قسم جي يونين پوري ملڪ ۾ قائم ٿي چڪي آهي ۽ ان جو اثر هر جاءِ هر هنڌ پهچي رهيو آهي. پورهيت عوام سرمائيدارن خلاف پهرين کان وڌيڪ جوش، جذبي ۽ جرئت کان ڪم وٺي رهيا آهن. انهن

جي جدوجهد روزبروز تيز کان تيز تر ٿيندي پئي وڃي. 'پورهيت ملڪ جي مختلف حصن ۾ پکڙيل آهن. اهي ماڻهو مختلف صنعتن ۾ ڪم ڪن ٿا ۽ هڪٻئي سان رابطي نه هئڻ ڪري بي يار و مددگار هئا. هڪٻئي جا دشمن ۽ مخالف هئا ۽ روحاني طور تي نهايت ڪمزور هئا ۽ هاڻي ٿرڀڙ يونين جي نظام ۾ گڏجي، اهي ڪمزور ۽ بي يار و مددگار پورهيت هڪ گڏيل قوت ۽ بهادر فوج بنجي ويا آهن ۽ سرمائيدارانم استحصال خلاف سڀو تائڻي بيٺا آهن — آزادي ۽ انصاف جي حاصلات لاءِ جدوجهد ۾ مصروف آهن. مطلب ته هي ماڻهو 'هڪ سڀني لاءِ ۽ سڀ هڪ لاءِ جي اصول تي گڏجي چڪا آهن.'

”ٽنڌي، قوميت، جنس ۽ مذهب جو ڪوبه اختلاف، پورهيتن کي متحد ٿيڻ کان نتو روڪي سگهي. هاڻي انهن کي آزادي، مساوات ۽ خوشيءَ جي حاصلات خاطر جدوجهد ڪرڻ کان ڪوبه منع نه ٿو ڪري سگهي. هاڻي مڙورن ۽ پورهيتن جي جنگ هڪ حقيقت بنجي چڪي آهي. هاڻي هيءَ حالت آهي ته جڏهن ڪو گروهم، پورهيت گروهم، پنهنجي مفادن لاءِ وڙهي ٿو يا سرمائيدارانءَ لاءِ ٿو، خلاف احتجاجي آواز بلند ڪري ٿو يا وڌيڪ حقن ۽ سهوليتن لاءِ مطالبو ڪري ٿو ته پورو پورهيت ملڪو ان جي مدد لاءِ تيار ٿي وڃي ٿو.

مثال طور تماڪ جي ڪارخاني ۾ ڪم ڪرڻ وارا
 مزور جڏهن پنهنجي حقن لاءِ وڙهڻ شروع ڪن ٿا ته
 هو ان لڙائيءَ ۾ اڪيلا نٿا وڙهن. پر پورو پورهيت
 عوام ان جي حمايت ۾ اٿي ٿو بيهي. سوشلزم جا اثر
 هر جاءِ ۽ هر هنڌ پهچي چڪا آهن. سوشلسٽ ٽريڊ يونين
 تحريڪ هر هنڌ مقبول آهي. مزورن جي دل ۽ نظر ۾
 طاقت پيدا ٿي چڪي آهي. هاڻي هي هڪٻئي سان
 همدرديءَ جو اظهار ڪرڻ کان سواءِ هڪٻئي جي مالي
 مدد به ڪرڻ لڳا آهن. اهو ئي سبب آهي جو تماڪ
 جي ورڪرن جي هڙتال خلاف پوري طاقت جي استعمال
 جي باوجود سرمائيدار پنهنجي مقصدن ۾ ڪامياب نه
 ٿي سگهيا ۽ آخرڪار انهن کي مزورن جي مطالبن آڏو
 جهڪڻو پيو. ان هڙتال ۾ هڙتالين جي سڀني پورهيتن
 مدد ڪئي هئي. ان لاءِ ته انهن جي فتح سڀني جي
 فتح هئي. مطلب ته پورهيتن جون ڪوششون ظاهر ۾
 هڪٻئي کان الڳ الڳ نظر اچن ٿيون پر اصل ۾
 انهن جو مقصد هڪ آهي ۽ اهو آهي 'سرمائيدارانه
 استحصال جو خاتمو'.

'مستقبل جي پروگرام جي باري ۾ ديمتروف هيٺ
 چاٽايل تجويزون پيش ڪيون هيون: 'اسان جنهن راه
 تي هلي رهيا آهيون انهن جو صحيح هجڻ، انهن جي
 شاندار ڪاميابين مان ثابت ٿي چڪو آهي. جيڪي
 اسان ان راهه ۾ حاصل ڪيون آهن. اسان جي ٽريڊ

يونين تحريڪ نهايت ڪاميابيءَ سان اڳتي وڌي رهي آهي. هيءَ پنهنجي پيرن تي بيهي چڪي آهي. ان ۾ استحڪام ۽ مضبوطي اچي چڪي آهي ۽ هر قسم جي حالتن جي مقابلي لاءِ پوريءَ طرح تيار ۽ مسلح ٿي چڪي آهي.

بلغاريه جو پورهيت آهي عورتون هجن يا مرد — سڀني کي گهرجي ته ٿرڊ يونين نظام تحت متحد ٿي وڃن. سڀ جا سڀ ٽماڪنهن ڏير جي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ جا علمبردار بنجي وڃن ۽ آزاديءَ ۽ خوشيءَ جي حاصلات لاءِ منظم ٿي جدوجهد ڪن.

ڊيمٽروف جي ڪوششن جي نتيجي ۾ بلغاريه جي پورهيتن، سويڊن جي هٿتالين جي مدد لاءِ فنڊ گڏ ڪيو هو — هن بلغاريه کان هجرت ڪري امريڪا هليو وڃڻ وارن ذريعي امريڪا جي پورهيت طبقي جي اڳواڻي ڪئي هئي. ۱۹۱۰ع ۾ هن امريڪا جي پورهيتن طرفان بلغاريه جي هٿتالين جي مدد جو بندوبست ڪيو هو. ۱۹۱۲ع ۾ هن بلغاريه جي پورهيتن طرفان برطانيه جي پورهيتن کي مدد ڏيڻ جو بندوبست ڪيو هو. ساڳئي سال بلغاريه جي ورڪرز ٿرڊ يونين جو تعلق سويس ۽ اسپين جي ٿرڊ يونين سان قائم ٿيو. ٿرڊ يونين ۽ پارٽيءَ جي پريس بلغاريه جي جنرل ورڪرز ٿرڊ يونين جي بين الاقوامي تعلقاتن تي جيڪا ڊيمٽروف جي رهنمائي ۾ قائم ٿي هئي، ڀرپور تصور ڪيو.

بلغاريه جي اصلاح پسندن کي ديمتروف جي جدوجهد ۽ ان جي نتيجن سان اختلاف هو. جيئن ته هو سڀ انهيءَ جا مخالف هئا. هن جي هڪ شديد مخالف چيو هو ته 'صوفيا ۾ ڪٿي به هٿڙال هجي، ديمتروف آڻي موجود هوندو آهي'. پورهيتن جي انقلابي تحريڪ جي مخالفن ڪيترا ڀيرا ڪوشش ڪئي ته ديمتروف کي ختم ڪري ڇڏين. ۱۹۱۰ع ۾ جڏهن ديمتروف ڪاٺين ۾ ڪم ڪرڻ وارن پورهيتن جي هڪ جلبي ۾ تقرير ڪري رهيو هو ته ان تي گولي هلائي وئي. گولي ان جي مٿي مٿان گذري وئي ۽ هو ذري گهٽ بچي ويو. پوءِ معلوم ٿيو ته گولي هلائڻ وارو اطلاع پسندن جو هڪ مقامي ليڊر هو. ان موقعي تي به ديمتروف نه ڊنو — هن پنهنجي تقرير لاڳيتو جاري رکي ۽ پورهيت طبقي جي دشمنن کي اگهاڙو ڪندو رهيو.

۱۹۱۱ع جو واقعو آهي ته ديمتروف هڪ ڳوٺ ۾ مزورن جي جلبي ۾ تقرير ڪري رهيو هو ته اٽان جي غدارن ان تي حملو ڪيو. هنن چاهيو ٿي ته ان کي ماري ڇڏين. پر انهن کي پنهنجي ناپاڪ ارادن ۾ ناڪاميءَ جو منهن ڏسڻو پيو. جلسو ختم ٿيو ته عوام ديمتروف جي اڳواڻيءَ ۾ هڪ شاندار جلوس ڪڍيو.

ديمتروف پنهنجي ڪتاب 'بلغاريه ۾ ترديد يونين تحريڪ جي ترقي' جي ديمآچي ۾ هڪ اصلاح پسند ليڊر جي منافقت ۽ غداريءَ تان پردو ڪيو هو. هيءُ

ڪتاب ۱۹۱۱ع ۾ ڇپيو هو. آهو اصلاح پسند ليبر حقيقت ۾ ڄاڻوسو پوليس جو پاڙيتو هو. هن ديمتروف خلاف پنهنجي توهين جي دعويٰ داخل ڪري ڇڏي. عدالت ۾ ديمتروف اصلاح پسندن جي منافقت جي وضاحت ۽ پورهيتن جي مقصدن ۽ طريقن جي تشريح ڪئي ۽ سرمائيدارن جي عدالت پنهنجي اڳوڻن روايتن مطابق مدعي جي حق ۾ فيصلو ڪري ڇڏيو ۽ ٽريڊ يونين تحريڪ جي نوجوان اڳواڻ کي صوفيا جي 'ڪاري مسجد' ۾ قيد ڪري ڇڏيو. هيءَ مسجد ترڪن جي وقت جي يادگار آهي. جنهن کي ترڪن جي اقتدار کان پوءِ جيل ۾ تبديل ڪيو ويو هو. قيد وارو عرصو به ديمتروف بيڪار نه گذاريو هو. هو جيل جي پابندين جي باوجود دنيا جي حالتن کان باخبر رهيو. هن پارٽيءَ جي اخبار لاءِ مضمون لکيا. جن ۾ رجعت پسندن ۽ حڪومت جي انقلاب دشمن حڪمت عمليءَ کي اگهاڙو ڪيو ويو هو.

ديمتروف نه رڳو بلغاريه جي اصلاح پسندن جي خلاف جنگ ڪئي، پر 'هن بين الاقوامي سطح تي به اصلاح پسندن خلاف جهاد ڪيو'. جيڪي ماڻهو بين الاقوامي سطح تي ٿيل وارين ڪانفرنسن ۾ شريڪ ٿيندا رهندا آهن. اهي ڄاڻن ٿا ته هن ڪهڙي جرئت ۽ بهادريءَ سان اصلاح پسندن جو مقابلو ڪيو!!

بلغاريه جي ڪاٻي ٽر جي سوشلسٽ بلغاريه جي
 اصلاح پسندن کي بين الاقوامي ڪانفرنسن مان ڪڍڻ
 جي تحريڪ شروع ڪئي هئي. هنن چاهيو ٿي ته پارٽيءَ
 کي نوس اصولن تي مضبوط ڪجي. هنن بين الاقوامي
 اصلاح پسندن جي نمائندن جو دليريءَ سان مقابلو ڪيو
 ۽ انهن کي پنهنجي مقصدن ۾ ناڪام ڪري ڇڏيو.
 هي ماڻهو بلغاريه جي اصلاح پسندن سان ملي پڳت
 ڪرڻ آيا هئا. ٽراٽسڪي 'Trotsky' ۽ راڪوفسڪي
 (Rakovsky) به انهن ۾ شامل هئا. هي ٻئي شڪست
 کائي بلغاريه کان واپس موٽيا. ڊيمٽروف ۽ بلغاريه جي
 ڪاٻي ٽر جي ٻين سوشلسٽ ليڊرن، انهن موقعي پرستن
 خلاف ڪامياب جدوجهد ڪئي، جيڪي ٻي بين الاقوامي
 ڪانفرنس ۾ ٻين کان پيش پيش نظر اچي رهيا هئا.
 ۱۹۱۱ع ۾ بڊاپيسٽ (Budapest) ۾ هڪ خاص اجلاس
 ٿيو. جنهن جو مقصد بلغاريه جي حالتن ۽ مسئلن تي
 غور ڪرڻ هو. ان موقعي تي به ڊيمٽروف ۽ بلغاريه
 جي ڪاٻي ٽر جي سوشلسٽ ليڊرن پارٽيءَ مفادن جي
 دفاع سان گڏوگڏ بلغاريه جي اصلاح پسندن جي منافقت
 ۽ غداريءَ جو پردو خوب ڇاڪ ڪيو.

بڊاپيسٽ (Budapest) جي ان اجلاس ۾ ڪافي
 سوچ ويچار ۽ بحث مباحثي کان پوءِ فيصلو ڪيو ويو
 ته بلغاريه جي اصلاح پسندن جي ٽريڊ يونينن کي
 بين الاقوامي يونين جي تنظيم مان ڪڍيو وڃي. اجلاس

جي طرفان هڪ تجربيڪار اڳواڻ کي بلغاريه موڪليو
ويو جنهن جو مقصد اصلاح پسندن ۽ ڪاٻي ڌر جي
سوشلسٽن ۾ ٺاهه ڪرائڻ هو.

اپريل ۱۹۱۴ع ۾ صوفيا ۾ ڪيترا اجلاس ٿيا پر
اصلاح پسندن ۽ ڪاٻي ڌر جي سوشلسٽن ۾ ٺاهه نه ٿي
سگهيو. ديمتروف طبقاتي جدوجهد جي اصولن تي سختي
سان عمل ڪرڻ جو حامي هو ۽ اها ڳالهه اصلاح پسندن
جي خلاف هئي.

ديمتروف پنهنجي تقريرن ۾ انقلاب پسندن جي نظرين
جي وضاحت سان گڏوگڏ اصلاح پسندن جي خيالن جي
ترديد ڪئي.

عوام جي حقن جو محافظ اڳواڻ

[ڪاري ڪٽڪٽر هيٺ، مون جهيڙيندي ڇڏيا،
ڪارا ڪٽڪٽر هٿن ۾، آڙڪل وڇيرا هيٺ،
ٽي ننڍن سڀن ڏيٽ، موٽڻ جنين مهڻو!
(شاهه)]

۱۹۱۳ع کان ۱۹۲۳ع جي ڏهن سالن وارو زمانو
ديمتروف جي انقلابي زندگيءَ ۽ ٻي جي ڏهاڙي هئي. انهن
ڏهن سالن جي عرصي ۾ هن ڪيترن اهم عهدن تي رهي
ڪم ڪيو. هو ڪاپي ڌر جي سوشلسٽ پارٽيءَ جي
طرفان پارٽيءَ جو ميمبر چونڊيو ويو. صوفيا جي ميونسپل
ڪائونسل ۽ ڊسٽرڪٽ ڪائونسل ۾ به عوام جي
نمائندگي ڪندو رهيو. ديمتروف نه رڳو بلغاريه ۾
پوري ڏکڻ يورپ ۾ پهريون شخص هو جنهن پارليامينٽ
۾ پورهيت طبقي جي نمائندگي ڪئي.

ديمتروف ۳۱ سالن جو هو، هن پنهنجي ذهانت،
قابليت ۽ خطيانه صلاحيت ڪري ڪاپي ڌر جي سوشلسٽن
جي پارلياماني گروپ ۾ پنهنجي لاءِ مقام پيدا ڪري
ورتو هو. هي غريبن کي لٽڻ وارن ڦورو طبقن خلاف
هو ۽ پارليامينٽ ۾ پورهيتن جي حق ۾ آواز بلند

ڪندو هو. هُن پارليامينٽ کي پورهيتن جي مفادن جو ترجمان ۽ پارٽيءَ جي حڪمت عمليءَ جي توسيع ۽ تشريح جو ذريعو بنائي ڇڏيو هو. هي عوام ۽ ملڪ جي مفادن جي حمايت ۽ حفاظت ۾ ڳالهائيندو هو. هُن پارليامينٽ ۽ ميونسپل ڪائونسلن جي جلسن ۾ پورهيتن ۽ انهن جي جماعت جي مفاد ۽ پروگرام جو سدائين بچاءُ ڪيو ۽ هر قسم جي ناانصافيءَ خلاف جدوجهد ڪئي. ديمتروف پارليامينٽ جي غير ضروري پابندين جو احترام مٿي رکي، پورهيتن جي مفادن لاءِ ڪم ڪيو ۽ ان وقت عوام جي مفاد جي ضرورت به اهاڻي هئي.

پارليامينٽ ۾ ان جي هر تقرير سرماييدارن جي نمائندن تي تنقيد هوندي هئي. ان جي تقرير شروع ۾ ڪاپي ڌر جي سوشلسٽن ۽ سرماييدارن جي نمائندن دريان ويڙهه ۽ مناظري جي صورت اختيار ڪندي هئي. ان جي انهن تقريرن؛ جن ۾ سرماييدارن خلاف باهه اوڳاري ويندي هئي انهن کيس عوام ۾ مقبول ۽ ڪامياب ترين اڳواڻ بنائي ڇڏيو هو.

هُن پارليامينٽ ۾ هر مسئلي تي بحث ڪيو. پورهيتن جي زندگي ۽ انهن جي جدوجهد تي سوال اٿاريا. فوج ۽ پوليس جي ظلمن خلاف احتجاجي آواز بلند ڪيا. ٻارن ۽ عورتن جي باري ۾ محنت جي قانون جي ڪلي نموني خلاف ورزيءَ تي اعتراض ڪيو.

بيگاريءَ جو شڪار ٿيڻ وارن جي جذبن ۽ احساسن جي ترجماني ڪئي. سرڪاري آفيسرن جي بدديانتين ۽ بي ايمانين جو ڀردو ڇاڪ ڪيو. سرڪاري ملازمن جي مفادن جي تحفظ لاءِ ڪم ڪيو. غيرملڪي پورهيتن جي قيد ۽ نظربندن تي احتجاج ڪيو ۽ هنن پارليامينٽ جي سامهون هي مطالبو رکيو ته جيڪي ماڻهو ۱۹۱۲ع ۽ ۱۹۱۳ع ۾ وڙهي وڃن واري جنگ بلقان جا ذميوار آهن، انهن خلاف قانوني ۽ عدالتي ڪاروائي ڪئي وڃي. ديمتروف بلغاريه ۾ روسي جتن رهڻ جي مخالفت ڪئي جيڪي انقلاب لاءِ غيرقانوني طور تي ۱۹۱۹ع ۽ ۱۹۲۰ع ۾ بلغاريه هليا آيا هئا. صوفيا جي ميونسپل ڪائونسل ۾ ديمتروف ڪاٻي ڌر جي سوشلسٽ پارٽيءَ جي انهن مقصدن لاءِ ڪم ڪيو جن لاءِ بلاغوف ۽ ڪراڪوف گذريل ڪيترن سالن تائين ڪم ڪري چڪا هئا.

ميونسپل ڪائونسل جي هر اجلاس ۾ ديمتروف عوامي مسئلن جي باري ۾ بحث ڪندو هو. ماڻهن جي کاڌي، رهائش ۽ روزگار جي باري ۾ سوال ڪندو هو ۽ زور ڏيندو هو ته ميونسپل ڪائونسل عوام لاءِ کاڌي، رهائش ۽ روزگار جو بندوبست ڪري. رهائشي گهرن جي مسواڙن ۽ عوامي شين جي قيمتن ۾ گهٽتائي، ميونسپل علائقي ۽ ٻي روزگار لاءِ ڪارخانن جو قيام ۽ زخير اندوڙيءَ جي ضبطيءَ جو روزانو مطالبو ڪندو

هو ۽ ميونسپل ڪائونسل جي بي قاعدگين تي احتجاج ڪندو هو. جن ماڻهن ناجائز طور تي ميونسپل علائقي جي زمينن تي قبضو ڪري ورتو آهي انهن کي ميونسپل ڪائونسل جي طرفان زمين ڏني وڃي. هن ٿرام وي ۽ بجليءَ جي محڪمن ۾ ڪم ڪرڻ وارن جي حقن لاءِ آواز بلند ڪيا ۽ جن جوانن کي فوج ۾ گهرايو ويو هو انهن جي پونيئرن لاءِ امداد ۽ عام پورهيتن ۽ ملازمن جي پگهارن ۾ اضافي جو مطالبو ڪيو ۽ ان ڳالهه تي زور ڏنو ته ميونسپل ڪائونسل جي ملازمن کي پينشن جا حق ڏنا وڃن — شهر جي وسندڙ علائقن ۽ محلن جي ترقي ۽ زميندارن ۽ سرماڻيدارن تي ٽيڪس لڳايو وڃي. هن ميونسپل جي خفيه اجلاسن جي مخالفت ڪئي ۽ ان ڳالهه تي زور ڏنو ته جلسي جي ڪاروائي باقاعدي سان ڇپائي وڃي. هن ميونسپل ڪائونسل جي بجيٽ، نظم ۽ نسق ۾ خودمختياريءَ جو مطالبو ڪيو.

صوفيا جي ڊسٽرڪٽ ڪائونسل جي اجلاس ۾ ڊيمٽروف سرڪاري آفيسرن جي بدعنوانين کي بي نقاب ڪيو ۽ ظاهر ڪيو ته هي ماڻهو ڳوٺن ۽ واهڻن ۾ غريب عوام سان ڪهڙي نه نموني ناجائز ۽ ڏوهين جهڙو سلوڪ ڪن ٿا.

مطلب ته ڊيمٽروف جا ڪارناما گهڻن ۽ مختلف نمونن جا آهن. هن سامراج پسندن جي ويڙهه ۾ بلغاريه

جي مخالفت ڪئي. هُن فوج جي عزم کي عوام سامهون بي نقاب ڪيو. هُن جنگي قيدين جي باري ۾ پنهنجا فرض ادا ڪيا. هُن پارٽيءَ جي امن پسندانہ پاليسي ۽ جنگ خلاف لاڙن جي پوري نموني تشريح ڪئي. هُن ۽ اُن جي ساٿين پهرين عالمي جنگ جي موقعي تي حڪومت جي ان مطالبن جي مخالفت ڪئي ته عوام حڪومت کي جنگ لاءِ قرض ڏي.

۱۹۱۴ع ۾ جنگ شروع ٿي ته مختلف ملڪن جي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽين پنهنجي پنهنجي ملڪ جي سرمائيدارن جي حمايت ڪئي. رڳو بلغاريه جي پارٽي هئي، جنهن بجاءِ سرمائيدارن جي حمايت جي لڳن جي اصولن تي عمل ڪندي عوام کي سرمائيدارن خلاف جنگ ڪرڻ ۽ سامراج جي جنگ کي عوامي جنگ ۾ بدلائي ڇڏڻ جي دعوت ڏني.

بلغاريه، سيپٽمبر ۱۹۱۵ع ۾ جنگ ۾ شريڪ ٿيو هو. ان ڏينهن کان بلغاريه جي ڪاٻي ٽر وارن سوشلسٽن روس جي بالشويڪين جي اصولن تي هلڻ شروع ڪري ڇڏيو هو ۽ انهن عنصرن جي ظاهر ظهور مخالفت ڪرڻ لڳا هئا جيڪي پورهيتن جي بين الاقوامي اتحاد خلاف سازش ۾ مصروف هئا. بلغاريه جي پارٽي وطن پرست سوشلسٽن خلاف هئي. وطن پرست سوشلسٽ پورهيت عوام کي سرمائيدارن جي مفاد تي قربان ڪري رهيا هئا. هي غير ملڪي سامراج جا حامي ۽ ايجنٽ هئا—

پارٽي ۽ جي نمائندي ۽ بلغاريه جي ٽريڊ يونين جي
 سيڪريٽري ۽ جي حيثيت سان ديمتروف بلقان سوشلسٽ
 فيڊريشن موومينٽ لاءِ خاص طور تي ڪم ڪيو ۽
 پورهيتن کي ان تحريڪ تي متحد ۽ متفق ڪرڻ جي
 ڪوشش ڪئي. ان تحريڪ جو هڪ وڏو ۽ اهم مقصد
 جزيره نمائي بلقان کي جنگ ۾ شموليت کان بچائڻ
 هو. هيءَ تحريڪ ۱۹۱۰ع ۾ شروع ٿي. ۱۹۱۱ع ۾
 ديمتروف جي ڪوششن سان سربيا ۽ بلغاريه ٽريڊ يونين
 ۾ ٺاهه ٿي ويو، ۽ جلد ئي رومانيه جي ٽريڊ يونين به
 ان ٺاهه ۾ شريڪ ٿي وئي. ۱۹۲۰ع ۾ ديمتروف پارٽي
 نمائندي جي حيثيت سان رومانيه جي سوشلسٽ پارٽي ۽
 جي ڪانفرنس ۾ شرڪت ڪئي. ان ڪانفرنس جو
 مقصد بلغاريه ۽ رومانيه جي پورهيتن کي بلقان واري جنگ
 خلاف گڏ ڪرڻ هو. ان وقت ان جنگ جون تياريون
 جاري هيون. رومانيه پوليس ان بهادر، انقلابي کي جيڪو
 بلقان جي رياستن جي پورهيتن کي جنگ خلاف متحد ڪري
 رهيو هو، گرفتار ڪري ملڪ مان ڪڍي ڇڏيو—!
 ۱۹۱۵ع ۾ گرمي ۽ جي موسم ۾ بي بلقان سوشل
 ڊيموڪريٽڪ ڪانفرنس رومانيه ۾ ٿي. ان ۾ ديمتروف
 ۽ ان جي ساٿين سرگرمي سان حصو ورتو، سيپٽمبر
 ۱۹۱۵ع ۾ ڪاپي ٽز جي سوشلسٽ پارٽي هڪ منشور
 شايع ڪيو. جنهن ۾ بلغاريه جي عوام کي جنگ خلاف
 جدوجهد جي دعوت ڏني وئي هئي. منشور ۾ بلغاريه

جی شاهه پسندن ۽ سرمائيدارن جي ارادن کي اگهاڙو ڪيو ويو هو. حڪومت ان تي فوجن کي بغاوت تي آماده ڪرڻ جي ڪوشش جو الزام لڳايو. پر ان وقت حڪومت ۾ ڪا به ڌر جي سوشلسٽن تي هٿ ڪڻڻ جي همت نه ٿي. ماڻهو سوشلسٽن سان گڏ هئا ۽ ملڪ ۾ بغاوت ٿي وڃڻ جو خطرو هو. ان ڪري ديمتروف خلاف ڪارروائي نه ٿي سگهي. تڏهن به ان کانپوءِ حڪومت ڪيترا ڀيرا ڪوشش ڪئي ته ديمتروف کي ڪنهن نه ڪنهن نموني سزا ڏئي قيد ڪيو وڃي.

جنگ دوران روس جي انقلاب کان فوراً ئي پوءِ ديمتروف ڊراما ضلعي ويو ۽ فوج ۽ پوليس جي هزارين ڪوششن کانپوءِ به هُنَ محاذ تي سپاهين کي خطاب ڪيو ۽ ختم ٿيل جلسا ڪري، فوجين کي جنگ جي صحيح صورتحال ۽ روسي انقلاب کان واقف ڪيو. ان جي انهن زبردست ڪوششن جي نتيجي ۾ ڊراما ۾ ورڪرز ڪلب قائم ٿي وئي. حالانڪ ان قسم جي ڪلب قائم ڪرڻ تي حڪومت پابندي لڳائي رکي هئي. گاڏي ۾ سفر ڪري رهيو هو. سفر دوران جنگ جي محاذ تان واپس اچڻ وارو هڪ زخمي سپاهي ان گاڏي ۾ آيو. ڪرنل ان کي دٻائي گاڏي مان نڪري وڃڻ جو حڪم ڏنو. ان تي ديمتروف سپاهي جي حمايت ڪئي ۽ ڪرنل سان ان جي تلخ ڪلامي ٿي وئي. آخر ڪرنل جي شڪايت تي ديمتروف جي خلاف ڪيس هلايو ويو.

جنهن ۾ ان تي الزام لڳايو ويو ته هن هڪ فوجي سپاهي کي فوجي آفيسر خلاف بغاوت تي آڀاريو آهي. عدالت انکي ٽي سال قيد تنهائيءَ ۾ رکڻ جو حڪم ڏنو. ديمتروف صوفيا ۾ قيد دوران پنهنجي معلومات ۾ واڌاري سان گڏوگڏ جرمن زبان به سکي ورتي. هن ٽينن جي ڪتاب 'سياسيت ۽ انقلاب' جو مطالعو ڪيو ۽ آخر ۾ ان ڪتاب جو بلغاريءَ ۾ ترجمو ڪيو —

قيدخاني ۾ به هن ملڪ جي سياسي حالتن تي نظر رکي ۽ عوام جي رهنمائي ڪندو رهيو. هن هڪ خط ۾ تجويز پيش ڪئي ته زرعي يونين سان اتحاد ڪيو وڃي. ان وقت زرعي يونين جو اڳواڻ ستامبولسڪي (stambolisky) به صوفيا جي قيدخاني ۾ هو.

ديمتروف اڃا قيد ۾ ئي هو ته پورهيتن بغاوت ڪري ڇڏي ۽ محاذ تي وڙهڻ وارن سپاهين وڙهڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. باغين مسلح ٿي صوفيا تي چڙهائي ڪري ڇڏي. جن ماڻهن بلغاريه کي خواستواه جنگ جي باهه ۾ وٺو هو. اهو سڀ صوفيا ۾ ئي ٿيو. باغين ديمتروف ۽ ٻين اڳواڻن جي آزاديءَ جو مطالبو ڪيو. اهي اڳواڻ ان وقت صوفيا جي جيل ۾ هئا —

حڪومت عوامي مطالبن کان مجبور ٿي زرعي يونين جي اڳواڻن کي آزاد ڪري ڇڏيو پر ديمتروف کي ساڳيو جيل ۾ رکيو. آزاد ٿيڻ وارن اڳواڻن باغي

سپاهين کي گڏ ڪري جمهوري حقن جو مطالبو ڪيو. اهڙي نموني حڪومت ۽ جمهوريت پسندن ۾ جنگ شروع ٿي وئي. ان موقعي تي جرمني فوجن جمهوريت پسندن خلاف حڪمراني طبقي جي مدد ڪئي هئي.

حڪومت جرمني فوجن جي مدد سان بغاوت کي ناکام ڪري ڇڏيو. پر بغاوت جي للڪار ساري ملڪ ۾ پڌي وئي ۽ هر هنڌ عوام، پوليس ۽ فوج جو مقابلو ڪيو. ان بغاوت ۾ عوام جو خاص مطالبو ديمتروف جي آزاديءَ جو هو. حڪمران طبقو ان جي آزاديءَ خلاف هو پر عوام جي بي پناهه جوش ۽ مطالبن، انهن کي ديمتروف کي آزاد ڪري ڇڏڻ تي مجبور ڪري ڇڏيو ۽ ڊسمبر ۱۹۱۸ع ۾ ديمتروف صوفيا جي سينٽرل جيل مان ٻاهر نڪتو. ديمتروف آزاد ٿيڻ کانپوءِ نئين سر انقلاب لاءِ جدوجهد شروع ڪري ڇڏي. باوجود جنگي حالتن جي هنن ڪائين ۾ ڪم ڪرڻ وارن جو اجلاس گهرايو. ۱۹۱۹ع ۾ ان کي انقلابي سرگرمين جي ڪري قيد ڪيو ويو. ان جي گرفتاريءَ جي خبر صوفيا پهتي ته اتان جي عوام هڪ شاندار جلوس ڪڍيو. احتجاجي مظاعرا ڪيا ۽ ان جي آزاديءَ جو مطالبو ڪيو. ان وقت صوفيا تي برطانوي ۽ فرانسيسي فوجن جو قبضو هو. جڏهن هنن نعرا لڳائيندي عوامي جلوس ڏنو ۽ معلوم ڪيو ته ماڻهو ديمتروف جي آزاديءَ جو

مطالبو ڪري رهيا آهن ته آهي ماڻهو به جلوس ۾ شامل ٿي ويا۔

جلوس پارٽيءَ جي اڳواڻي ۾ ڪيڊو ويو هو. ان ۾ پورهيت طبقي جو تمام وڏو تعداد شريڪ هو. حڪومت عوام جي جوش جذبي ۽ مظاهري کان گهٻرائجي وئي ۽ ديمتروف کي فوري طور تي آزاد ڪري ڇڏيو. آزاديءَ کانپوءِ ديمتروف پارٽي ڪلب ۾ پورهيتن کي خطاب ڪيو.

۱۹۱۹ع جو پورو سال جدوجهد ۾ گذريو. ديمتروف صوفيا جي پورهيتن جي اميدن جو سهارو ۽ نظرن جو مرڪز رهيو. ان سال ٽي انٽرنيشنل ڪميٽي ٿي. جنهن ۾ ڪاٻي ڌر جي سوشلسٽ پارٽي بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي نالي سان شريڪ ٿي۔

ٽي انٽرنيشنل يعني ڪميونسٽ انٽرنيشنل ۽ ڪميونسٽ پارٽيءَ جو نالو، بلغاريه جي ڪاٻي ڌر جي سوشلسٽن لاءِ ڪا نئين شيءِ نه هو. بلاڪوف ٻي انٽرنيشنل جي ناڪاميءَ کانپوءِ ۱۹۱۴ع ۾ ئي ان مسئلي تي روشني وجهي ڇڏي هئي۔

بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽي بين الاقوامي ڪميونسٽ پارٽين جي تنظيم ’Comintern‘ جي اڳواڻي ۾ تيزي سان ترقي ڪئي. انهن جي سامهون روس جي بالشويڪ پارٽيءَ جا تجربا هئا. جن مان انهن پورو پورو فائدو ورتو هو. ’ڪومنٽرن‘ ’Comintern‘ جي رهنمائي ۾

پارٽي رجحت پسندن کي شڪست ڏيڻ ۽ بلغاريه ٿي
عوام جي مدد ڪرڻ ۾ پوري پوري ڪاميابي حاصل
ڪئي.

۱۹۱۹ع جي آخر ۾ ديمتروف وري پرنڪ 'Pernik'
پهتو ۽ باوجود مشڪلاتن ۽ هنگامي حالتن جي هُن
ڪائين ۾ ڪم ڪرڻ وارن جي هڙتال منظم ڪئي ۽
حڪمران طمقي هڙتالين کي ناڪام ڪرڻ ۽ انهن جي
جلسن کي غير قانوني قرار ڏيڻ ۽ ديمتروف کي تقرير
کان روڪڻ جي بي حد ڪوشش ڪئي. ان نموني
پورهيتن ۽ پوليس ۾ ڪشيدگي وڌي وئي. پوليس پوري
طرح مسلح هئي. فوج به ان جي مدد ڪري رهي هئي
پر عوام دٻجي نه سگهيو. آخر تصادم ٿيو. نتيجي ۾
هڪ آفيسر ماريو ويو. ڪيترائي ماڻهو گرفتار ڪيا
ويا. پوليس ديمتروف کي گرفتار ڪرڻ لاءِ اڻٽڪ جدوجهد
ڪئي پر ان کي گرفتار نه ڪري سگهيا. پورهيتن ان
کي پوليس جي گهيري مان ڪڍي صوفيا پهچائي ڇڏيو.
فوجي آفيسر جي قتل جي الزام ۾ جن پورهيتن خلاف
فوجي عدالت ۾ ڪيس هلايو ويو. ان جي بچاءَ جا
سمورا انتظام ديمتروف ڪيا. آخر ان مرد مجاهد جي
قابليت عوام جي احتجاج، ۽ خود سزمن جي استقلال،
انهن کي سزا کان بچائي ورتو ۽ حڪمران ڌر جا ماڻهو
ڪاوڙ ۾ ڏند ڪرڻيندا رهجي ويا.
ديمتروف صوفيا جي پورهيتن جي قيادت ڪئي ۽

هين علمي ڦري ڪري جلسا ڪرڻ ۽ ميٽنگون گهرائڻ جو طريقو رائج ڪيو. سارو سارو ڏينهن جلسا ٿيندا رهندا هئا. اڃا هڪڙي جاءِ تي جلسو آهي ۽ جلسو ٿئي پيو ته ٿوري دير کانپوءِ وري ٻي جاءِ تي ميٽنگ ٿيڻي هوندي هئي. هر ڳوٺ ۽ هر شهر ۾ جلسا ٿيا. روز پوليس سان تصادم ٿيندو هو. مطلب ڏينهن رات چويهه ٽي ڪلاڪ جدوجهد ۽ ڊڪ ڊوڙ جو سلسلو جاري ٿي ويو. ڪميونسٽ پارٽي انهن پوزيٽن جي آزادي ۽ عام معافي لاءِ ڪوشش ڪري رهي هئي. جن کي فوجي عدالتن سزائون ڏنيون هيون ۽ ان سان گڏ ئي پارٽي مطالبو ڪري رهي هئي ته جنگ جي اصل ڏوهارين کي سزائون ڏنيون وڃن. جن بنا سبب ملڪ کي جنگ جي آڙهه ۾ اچائي ڇڏيو هو. پارٽي اتحاد نبولي 'Neuilly - Treaty' جنهن مطابق بلغاريه جي صوبي مقدونيا جو هڪ حصو يونان ۽ يوگوسلاويه جي حوالي ڪيو ويو هو ۽ بلغاريه تي جنگ جو ڏنڊ وڌو ويو هو ۽ ان جي فوجن کي غير مسلح ڪيو ويو هو. ان جي خلاف احتجاج ڪري رهي هئي ۽ گڏوگڏ استعمال جي شين جي مهانگائي ۽ رهائشي گهرن جي کوٽ پوري ڪرڻ جو مطالبو ڪري رهي هئي. پارٽي جي انهن سمورين ڪوششن جو اصلي روح ۽ محرڪ ديمٽروف هو ۽ ان جي اٽڪ ڪوششن سان ئي هي سڀ ڪجهه ٿي رهيو هو.

انقلاب لاء جدوجهد جو ڪونه اهڙو پهلو نه هو. جيڪو ديمتروف جي قابليت ۽ اعلى صلاحيتن جو مظهر نه هجي پارٽي سمورن غريبن ۽ بي وس عوام جي حقن لاء وڙهي رهي هئي. هڪ رستي تي مظاعري دوران ٿي پورعيت ماريا ويا. انهن جو ماتمي جلوس هڪ زبردست مظاعري جي صورت اختيار ڪري ويو هو. پارٽيءَ جي مرڪزي ڪميٽيءَ جا ميمبر ۽ ديمتروف هن احتجاجي جلوس جي اڳواڻي ڪندي اڳيان اڳيان هلي رهيا هئا ۽ پوليس سان هٿو هٿ ويڙهه جاري هئي. هيءَ منظر ديمتروف جي جرئت جي تصوير هو—

ديمتروف نه رڳو صوفيا ۾ پوري ملڪ ۾ پورهيتن جي اڳواڻي ڪري رهيو هو. ان جي جرئت ۽ بي باڪي مزورن ۽ عوام جي حوصلي کي وڌائي ڇڏيو. ان جي مستقل مزاجي، ذهانت ۽ ولولہ انگيز تقريرن، حڪومت کي مشتعل ڪري ڇڏيو هو—

۱۹۱۹ع ۾ ديمتروف ملڪ جي مختلف جاين جو دورو ڪيو. شمالي بلغاريه جي علائقي ۾ ان جي هڪ دوري جو هڪ يادگار واقعو آهي ته هو سرڪاري پابدين جي باوجود تقرير ڪري رهيو هو. جنهن هال ۾ جلسو هو، اهو ٻڌندڙن کان گهڻو ننڍو هو ۽ ڪيترائي هال کان ٻاهر بيهي ان جي تقرير ٻڌي، نعرا هڻي رهيا هئا ۽ هر ۱۵ ثانيون وڃائي رهيا هئا. ايتري ۾ پوليس اچي وئي. ديمتروف ڏسي ورتو ته پوليس اچي

رهي آهي پر هنن تقرير جاري رکي. ان دوران پوليس جو هڪ آفيسر ديمتروف جي ويجهو آيو، ۽ رڙ ڪري چوڻ لڳو 'خاموش' ديمتروف ڳالهه ٻڌي ان ٻڌي ڪري ڇڏي ۽ تقرير جاري رکي. هر شخص جي نظر مقرر تي هئي، ماڻهو ان جي حرڪت ۽ نمونن، ڳالهه ۽ انداز جو چڱي نموني جائزو وٺي رهيا هئا. باوجود پوليس جي مداخلت جي ڪوبه ماڻهو پنهنجي جاءِ تان نه هٽيو. هاڻي پوليس آفيسر ديمتروف جي بلڪل ويجهو پهچي چڪو هو. پر هن جي تقرير بلستور جاري رهي. آخر پوليس آفيسر رڙ ڪندي چيو: 'خاموش ٿي ۽ نه گولي هلائيندس.' ان تي ڪارڪنن جي هڪ جتي ديمتروف کي گهيري ۾ وٺي ڇڏيو. آهي ماڻهو مرڻ مارڻ تي تيار ٿي ويا. پوليس آفيسر ريوالور ڪلي مقرر ڏانهن ڪري ڇڏيو ۽ گولي هلائڻ جي ڌمڪي ڏني. مقرر تي ان ڌمڪيءَ جو ڪوبه اثر ڪونه ٿيو ۽ هو پارٽيءَ جي مقصدن لاءِ جدوجهد جي دعوت ڏيندو رهيو. آخر ريوالور هليو. ان جي آواز ۾ مقرر جي تقرير جا آخري لفظ دٻجي رهجي ويا. هال ۾ ويڙهه شروع ٿي وئي. پوليس کي فراريت واري راهه اختيار ڪرڻي پيئي ۽ ورڪرن جي هڪ دستي ديمتروف کي خيريت سان اسٽيشن تي وٺي گاڏي ۾ ويهاري ڇڏيو. ۲۳ ڊسمبر ۱۹۱۹ع جو صوفيا ۾ ڪميونسٽ پارٽيءَ هڪ جلسو ڪيو. مظايرين نورا لڳائي رهيا هئا:

‘گهري رهيو آ هر انسان، جاء، ڪپڙو ۽ نان.’
اهو مظاهرو بلغاريه جي طرف کان سفيد روسين کي
ڏيڻ واري مدد جي خلاف هو. جلوس جي ٻئي ڏينهن
حڪومت ريل، ٽپال، نار ۽ ٻين سرڪاري محڪمن
جي انهن ملازمن کي نوڪرين مان ڪڍي ڇڏيو. جن
جلوس ۾ شرڪت ڪئي هئي. ان تي ٽرانسپورٽ ورڪرز
عام هڙتال جو اعلان ڪيو ۽ پرنٽڪ جي ڪاٺين ۾
ڪم ڪرڻ وارن به هڙتال ڪري ڇڏي ۽ هيءَ هڙتال
ڏينهن تائين جاري رهي.

بلغاريه ۾ هيءَ پهرين سياسي هڙتال هئي. جيڪا
حڪومت جي انتظامي حڪمت عمليءَ خلاف ڪئي وئي
هئي. ڪميونسٽ ان هڙتال کي عوامي تحريڪ جو
رنگ ڏيڻ ۾ ناڪام رهيا. ديمتروف ناڪاميءَ کان
ڪاميابيءَ ڏانهن ‘From failure to victory’ نالي
هڪ ڪتابچو شايع ڪيو. جنهن ۾ هڙتال مان حاصل
ٿيندڙ تجربن تي روشني وڌي وئي هئي. هن لکيو هو.
ان ناڪام هڙتال مان معلوم ٿئي ٿو ته پورهيتن ۽
ملازمن تي سرماڻيداريءَ جو اثر آهي ۽ ڪاٻي ڌر جي
سوشلسٽن جي پاليسي غلط آهي. ضرورت ان ڳالهه جي
آهي ته سمورا ورڪر متحد ٿي ڪميونسٽ ورڪرز
تحريڪ جي رستي تي هلن. سرماڻيدارن جي گڏيل قوت
پوليس جي سھاري هٽائڻ واري حڪومت ۽ فوجي قوت
جي سھاري تي زندهه رهڻ واري مملڪت جي خلاف

سمورن پورهيتن جو متحد ٿي وڃڻ ضروري آهي. پورهيت
پلي ڪنهن به صنعت يا ڪاروبار ۾ هجن، انهن کي
ڪميونزم جي جهنڊي هيٺيان متحد ٿي وڃڻ گهرجي.

هڙتال جي ناڪاميءَ کانپوءِ پوري ملڪ ۾ بدترين
صورتحال پيدا ٿي وئي هئي. پارليامينٽ ۾ ڪميونسٽ
ميمبرن کي تحفظ جي حقن کان محروم ڪيو ويو.
ڪيترن ئي ميمبرن کي روپوش ٿي وڃڻ تي مجبور
ڪيو ويو. حڪومت ديمتروف تي ڏند ڪرڻي رهي
هئي. ان بهادر ۽ بي ڊڀي انسان، انهن حالتن ۾ به
تحرڪ جي اڳواڻيءَ ۾ ڪوتاهي ٿيڻ نه ڏني. هن
بلغاريه جي عوام کي سفيد روسين جي انقلاب دشمن
دستن خلاف منظم ڪيو. فسطائي حڪمران دستن تي
پروسو ڪيل هو ۽ انهن جي مدد سان ملڪ کي فسطائيت
جي راءِ تي اڳتي وڌي هلي رهيو هو ۽ ٻي طرف پارٽي
مطالبو ڪري رهي هئي ته انهن ڌارين دستن کي ملڪ
مان فوراً ٻاهر ڪڍيو وڃي!

ديمتروف فوجن ۾ خفيہ استبدادي سرڪل قائم ڪرڻ
تي توجهه ڏنو ۽ فوجن ۾ خفيہ طور تي ڪم ڪيو.
هو اڪثر ويس بدلائي فوجي سپاهين ۽ آفيسرن جي
استبدادي سرڪلن ۾ پهچندو هو ۽ مخالف مسئلن تي
انهن سان ڪلاڪن تائين ڳالهائون ڪندو هو. ان جي
انهن ڳالهين جو اثر اڄ به انهن ماڻهن ۾ نمايان نظر

اچي ٿو، جن ان جون گهالهون ٻڌيون هيون ۽ اڃا تائين زنده آهن.

هو نهايت ذهين هو. قانون خلاف ڪاروائي ان انداز ۾ ڪندو هو ته وٽ پڪڙ کان بچي وڃي. پارٽي جي ڪمن ۽ مقصدن جي حاصلات لاءِ ڪوبه معمولي موقعو به هٿ مان وڃڻ نه ڏيندو هو. هو اهڙن موقعن تي جتي ان جي ضرورت محسوس ڪئي ويندي هئي، معجزانه طور تي پهچي ويندو هو. حالانڪ پوليس ان جي ڳولا ۾ هوندي هئي. ۱۹۲۰ع جو هڪ نه وسرنڌڙ واقعو خاص طور تي ذڪر لائق آهي. انهن ڏينهن ۾ هو روپوش هو. پوليس ان جي ڳولا ۾ گهر گهر ڦري رهي هئي. صوفيا جي ميونسپل ڪائونسل جو جلسو هو، جاسي ۾ بيجيٽ تي بحث ڪرڻ جو ارادو هو ۽ ڪميونسٽ پارٽي به ان جي معرفت پنهنجو پروگرام اجلاس ۾ پيش ڪرڻ تي چاهيو. دشمن ان خلاف سازش ۾ مصروف هو. مشهور ڪيو پئي ويو ته ديمتروف پوليس کان بچڻ لاءِ بزدليءَ جو مظاعرو ڪيو آهي ۽ ڪائونسل جي اجلاس ۾ شريڪ ٿي، پارٽيءَ جي پروگرام جي وضاحت کان لهرائي رهيو آهي ۽ ان نموني پورهيت طبقي جي مفادن کي نقصان پهچائي رهيو آهي. ديمتروف سڀني حالتن کان واقف هو. هن ڄاڻو ٿي ته دشمن ان جي باري ۾ ڪهڙا افواهه پکيڙي رهيو آهي ۽ هن پارٽيءَ جي ذميوار ماڻهن سان سموري کانپوءِ ڪائونسل

جي اجلاس ۾ شريڪ ٿيڻ جو فيصلو ڪري ورتو ۽ اوچتو جلوسي ۾ پهچي ويو. جيئن ئي دشمن جو ان تي نظرون پيون ته واڙڙا ٿي ويا ۽ پوليس کي فون تي اطلاع ڏيڻ لڳا ته ديمتروف ڪائونسل جي جلوسي ۾ آيو آهي پر ڇا ڏسن ته فون جون سڀئي تارون ڪتيون پيون آهن ۽ هال جي دروازي تي ديمتروف جي محافظن جو قبضو آهي. ديمتروف اجلاس ۾ پوري اطمینان سان تقرير ڪئي ۽ پارٽي جو مقصد واضح ڪيو ۽ پوءِ ان نموني غائب ٿي ويو جو پوليس ان کي گرفتار نه ڪري سگهي!

ان واقعي ڪري صوفيا جي پوليس محڪمي جي نااهلي ۽ غفلت جي پُررور مذمت ڪئي وئي ۽ اخبارن ان واقعي تي اداريا لکيا.

بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽي ۱۹۲۳ع جي آخر ۾ روپوش ٿي وئي هئي ۽ ديمتروف ان کان پهرين ئي روپوش هو. تڏهن به پارٽي جي اڳواڻي ساڳي نموني ان جي هٿن ۾ هئي ۽ هو فرض جي ادائگي ۾ ڪڏهن ڪوتاهي نه ڪندو هو. هو جلسن ۾ شريڪ ٿيندو هو ۽ ان جا رضاڪار ان کي پوليس کان بچائي وٺندا هئا. صوفيا جي ميونسپل ڪائونسل جي اجلاس ۾ ان جي شرڪت جو واقعو ڪو هڪڙو مثال ڪونهي. ان قسم جا واقعا ڪيترا ڀيرا ٿيا ته ديمتروف ڊرامائي انداز ۾

تقريرون ڪيون ۽ پوليس ان جو ڪجهه به بگاڙي نه سگهي —

۱۹۲۰ع ۾ ڊيمٽروف ۽ ان جي ساٿين کي ڪومنٽرن 'Comintern' (ڪميونسٽ انٽرنيشنل) جي ٻي اجلاس ۾ شريڪ ٿيڻو هو. ان وقت هي مقرر قرار ڏنل هئا. پوليس انهن جي ڳولا ۾ هئي ۽ انهن لاءِ سواءِ ان جي ٻيو ڪو رستو نه هو ته لکي 'روس' هليا وڃن. هي سڀئي بحره اسود جي رستي کان وارا ٿيا. هي ۽ رستو نهايت خطرناڪ هو ۽ انهن جو سفر عام شڪاري پيڙين جي ذريعي هو.

جنهن پيڙي ۾ ڊيمٽروف هو، ان کي مخالف هوائن رومانيه جي ڪناري تي پهچائي ڇڏيو. رومانيه جي پوليس هن ۽ ان جي ساٿي کي جلوس جي الزام ۾ گرفتار ڪري ورتو. ڪومنٽرن جي ان اجلاس کي لينن کي به خطاب ڪرڻو هو. اهڙي موقعي تي ان جو اجلاس ٽائين نه پهچي سگهڻ ۽ بجاءِ روس جي رومانيه ۾ گرفتار ٿي وڃڻ سڀني لاءِ افسوسناڪ حادثو هو —

رومانيه ۾ ڊيمٽروف ۽ ان جي ساٿي جي گرفتاري خلاف بلغاريه ۾ جزيره نمائي بلقان جي ٻين رياستن ۾ شديد احتجاج ٿيو. آخر سويت حڪومت جي مداخلت تي معاملو لڳي مٽي ٿي ويو ۽ رومانيه حڪومت ڊيمٽروف ۽ ان جي ساٿي کي آزاد ڪري ڇڏيو. ڊيمٽروف سان گڏ گرفتار ٿيڻ وارو شخص 'Kolarov' ڪولاروف

هو. ان واقعي کان پورا چوڏنهن سال پوءِ ۱۹۳۷ع ۾
 ديمتروف جو روس ۾ روسي شهر ٿي جي حيثيت سان
 استقبال ڪيو ويو. هو پهريون ڀيرو رومانيه جي قيد
 مان آزاد ٿي روس پهتو ۽ پيو ڀيرو جرمنيءَ جي نازي
 حڪومت جي جيل مان آزاد ٿي آيو هو. ۱۹۲۰ع ۾
 ديمتروف خفيہ طور اٽليءَ ويو. جتي هن بلغاريہ جي
 ڪميونسٽ پارٽيءَ جي نمائندي جي حيثيت سان اٽلي
 جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي جلسي ۾ شرڪت ڪئي.
 اٽليءَ کان لينن گراڊ مان ٿيندو، جنوري ۱۹۲۱ع جو
 ماسڪو پهتو. جتي هن بلغاريہ جي ڪميونسٽ پارٽي
 جي طرفان ڪومنٽرن 'Comintern' (بين الاقوامي
 ڪميونسٽ تحريڪ) جي ٽئين اجلاس ۾ شرڪت ڪئي.
 ماسڪو ۾ ديمتروف لينن سان پهريون ڀيرو ملاقات
 ڪئي. لينن بلغاريہ جون حالتون معلوم ڪرڻ جي
 مطلب سان ديمتروف کي ملاقات جي دعوت ڏني هئي
 ۽ نهايت غور سان ان جون ڳالهائون ٻڌندو رهيو.
 ديمتروف تفصيلي حالتون بيان ڪيون. عوام جي جوش
 و خروش ۽ انقلابي بحرانن جي باري ۾ سڀ ڪجهه
 تفصيل سان ٻڌايو. لينن سموريون ڳالهائون ٻڌندو رهيو
 ۽ انهن تي غور ڪرڻ کانپوءِ ديمتروف کي اڃا وڌيڪ
 محتاط رهي ڪم ڪرڻ جي هدايت ڪئي ۽ ٻڌايو ته
 بلغاريہ ۾ رجحيت پسندن جي طاقت وڌيڪ آهي ۽
 ڪميونسٽن ۾ ان جي پرڀور مقابلي جي قوت ناهي.

ماسڪو ۾ لينن ۽ ديتمتروف جي وچ ۾ گهٽ ۾ گهٽ ٻن ڪلاڪن تائين ڳالهين جو سلسلو جاري رهيو. گشتگو دوران لينن ڪميونسٽ پارٽي جي نئين پاليسي جي باري ۾ پنهنجي هڪ ڪتاب جو مسودو ديتمتروف کي ڏنو ۽ چيو ته تون ان کي ڏس ۽ مطالعي دوران جيڪڏهن ڪا تجويز ذهن ۾ اچي ته مون کي سيائي تائين ٻڌائي ڇڏجان—

ڪومنٽرن جي اجلاس کانپوءِ ديتمتروف انٽرنيشنل ٽريڊ يونين جي تنظيم جي باري ۾ سرگرميءَ سان ڪم ڪيو ۽ ان کي مرڪزي ڪائونسل جو ميمبر چونڊيو ويو. انهن ڏينهن ۾ ماسڪو ۾ سوويت ٽريڊ يونين جو اجلاس به ٿي رهيو هو. ديتمتروف بلغاريه جي ٽريڊ يونين جي طرف کان سوويت ٽريڊ يونين ڏانهن مبارڪباد جو پيغام کڻي ويو هو ۽ ان موقعي تي هن اهو پيغام پهچايو. لينن سان ملاقات کانپوءِ ديتمتروف ان جو ڀروسي جوڳو عقيدتمند شاگرد بنجي ويو هو. هن عوام ۾ بين الاقوامي مسئلن جي حل ۾ مارڪس ۽ لينن ازم مان رهنمائي حاصل ڪرڻ جو طريقو سکي ورتو هو ۽ تجربن مان پورو پورو فائدو ورتو هو —

۱۹۲۱ع جي آخر ۾ ديتمتروف روس کان واپس بلغاريه هليو آيو ۽ هتي اچي بلغاريه جي انقلابي تحريڪ جي قيادت ۽ رهنمائي ڪرڻ لڳو. ۱۹۲۱ع کان ۱۹۲۳ع

وارو زمانو نهايت جوش خروش ۽ هنگامي حالتن جو
 زمانو هو. ديمتروف ان زماني ۾ رات ڏينهن هڪ ڪري
 محنت ڪئي ۽ عوام، پورهيت طبقي، پارٽي ٽريڊ يونين
 تحريڪ جي اڳواڻي ڪندو رهيو. ان ڪم سان گڏوگڏ
 عوام جي رهنمائيءَ لاءِ، ڪتاب به لکندو رهيو. آخرڪار
 ۱۹۲۳ع ۾ آهي واقعا رونما ٿيڻ شروع ٿي ويا. جن
 جي باري ۾ لينن ماسڪو ۾ ديمتروف سان ملاقات
 دوران اڳڪٿي ڪئي هئي —!

ہنگامی دور

[هتتق، هتتق، بيلي سارن، مانجهيان اِيء مَرَك،
ورجهن تان نم فترق، رُك وَهتدريء راندر مَر
(شاهم)]

۱۹۲۳ع ۾ بلغاريه ۾ فسطائين عوام دشمني ۽ جون
ظالمانه ڪاروايون شروع ڪري ڇڏيون. رجعت پسند
وطن دوست ۽ جنگ باز سرمائيدار بلغاريه جي بادشاهي ۽
جي چيو ڦير جمع هئا. اهي ئي ماڻهو هئا جن پهرين
عالمي جنگ ۾ بلغاريه کي ملوث ڪيو هو. اهي ئي
خود غرض ماڻهو هئا. جيڪي هر وقت بلغاريا ئي عوام
خلاف سازشن ۾ لڳا پيا هوندا هئا ۽ پورهيتن جي اتحاد
کي نقصان پهچائيندا هئا —

عوام جنگ جي بار ڪري ڪڇلجي چڪو هو . معاشي بدحالي ۽ بيروزگاري انهن جي چيلو پيڇي ڇڏي هئي . آهي بکيا ۽ مفلس هئا . انهن جي گهڻي اڪثريت ڪميونسٽ پارٽي ۽ زرعي يونين سان هئي . ان وقت ڪميونسٽ پارٽي ۽ زرعي يونين ئي ٻه جماعتون هيون . جن کي عوام جي تائيد ۽ حمايت حاصل هئي .

عوام انهن سان هو ۽ هي عوام جي فلاح ۽ بهبود،
 بهتري ۽ پلائي لاءِ ڪوششون ڪري رهيون هيون —
 انقلابي لاڙڻ کي ڪڇلڻ لاءِ حڪمران طبقي
 (King Boris) (ٿئي جي دور حڪومت ۱۹۱۸ع کان
 ۱۹۴۳ع) جي اڳواڻي ۾ فوجي انقلاب ۽ فسطائي طريقا
 اختيار رکيا هئا. هي ماڻهو منتشر ۽ ٽڙيل ۽ پڪڙيل
 هئا. فسطائي عناصرون کي ڪڍ، متحد ۽ منظم ڪري
 رهيا هئا ۽ ملڪ ۾ انقلاب دشمن تنظيمون قائم ڪيون
 پئي ويون.

انقلاب دشمن حڪمران ٽولي جي سڀ کان وڏي
 ڪوشش هيءَ هئي ته عوام کي متحد ٿيڻ نه ڏنو وڃي
 ۽ ڪميونسٽ پارٽي ۽ زرعي يونين جي اڙڻ کي پڪڙڻ
 کان روڪيو وڃي. ان وقت روسي يونين جي — سومب
 هئي. انگڙنڊر سٽمبولسڪي Alexander Stamblioski
 ان جو سربراهه فسطائيت جو حامي انگڙنڊر جي خلاف
 هو، ان جي حڪومت جا دشمن هئا ۽ سازشن ذريعي
 عوامي اڳواڻن جي قتل جون تياريون ڪري رهيا هئا.
 ۹ — جون ۱۹۲۳ع جو فوجي آفيسرن ۽ فسطائيت
 جي حامين گڏجي زرعي يونين جي حڪومت جو تختو
 اونڌو ڪري ڇڏيو ۽ انگڙنڊر کي نهايت بيدرديءَ
 سان قتل ڪري ڇڏيو. ان حادثي کانپوءِ بلغاريه تي
 آئينده ويهن سالن تائين فسطائي آمريت جو راڄ رائج
 ٿي ويو.

گهونن ۾ عوام پنهنجي بچاء لاء فسطائي حڪومت جي مخالفت شروع ڪري ڇڏي. پورهيت، ورڪرز ڪميونسٽ پارٽي ۽ جي طرفان ڪنهن پروگرام جي اعلان جا منتظر هئا. ڪيترين جاين تي مزورن هارين سان ملي فسطائي حڪومت خلاف بغاوت به ڪئي پر پارٽي ۽ هارين جي پروگرام جو اعلان نه ڪيو. اصل ۾ بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽي ۽ جي مرڪزي ڪميٽي جو خيال هو ته اختلاف، قتل ۽ غارت، خانه جنگي، شهري ۽ گهڙائڻ سرمائيدارن ۾ آهي—

غريب عوام، پورهيت مزورن ۽ هارين جو ان هنگامي آرائي ۽ سان ڪو تعلق نه هو. ان خيال ڪري ڪميونسٽ پارٽي غير جانبدار رهي. فسطائي ٽولي پهرين زرعي يونين تي حملو ڪيو ۽ ان طرف کان ڪاميٽي حاصل ٿيڻ کانپوءِ ڪميونسٽ پارٽي ۽ تي ڪاري ضرب لڳائي. هاڻي ملڪ تي هڪ قسم جي خونخوار آمريت جو قبضو هو. هزارين هاري، پورهيت مزور، عوامي اڳواڻ ۽ دانشور قتل ڪيا ويا. مطلب ته ۱۹۲۳ع جي جون ۽ جولاءِ جا ٻه مهينا نهايت ڪئن حالتن ۾ گذريا. فسطائي حڪمرانن جي ظلمن ڪري عوام ۾ انهن خلاف نفرت پکڙجي وئي. ڪميونسٽ پارٽي پرڀور جدوجهد ۽ فسطائيت خلاف تيزي شروع ڪري ڏني. پارٽي زرعي يونين جي جدوجهد کان لاڙتعلق رهي جيڪا غلطي ڪئي هئي. ان جو ازالو به ان ۾ هو ته عوام

کي نئين سر منظم ۽ متحد ڪيو وڃي ۽ بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽي پڻ پورهيتن جي متحد محاذ ٺاهڻ جو اعلان ڪري ڇڏيو ۽ عوام کي ان محاذ ۾ شرڪت جي دعوت ڏني۔

فسطائيتي حڪمرانن ڪميونسٽ پارٽي ۽ جي مرڪزي ڪميٽي ۽ جي ميمبرن خلاف عدالتي ڪارواين جو سلسلو شروع ڪري ڇڏيو هو. ديمتروف روپوش هو ۽ پوليس ان جي ڳولا ۾ ڦري رهي هئي. باوجود روپوشيءَ تي مجبور ٿيڻ تي ديمتروف مختلف مضمون لکي شايع ڪرايا. جن ۾ فسطائيت جي خلاف متحد محاذ بنائڻ ۾ هن عوام جي رهنمائي ڪئي. هن لکيو ته :

’پورهيت عوام ۽ دانشور ڪنهن سياسي پارٽيءَ ۾ متحد ناهن. انهن مان اڪثر ڪميونسٽ پارٽيءَ سان گڏ آهن۔ ۽ ڪيترائي زرعي يونين سان گڏ ۽ ڪجهه اهڙا آهن جيڪي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ جا راضدار آهن۔‘

’حقيقت هيءَ آهي ته پورهيت عوام جي مختلف پارٽين جي مقصد ۽ مطالبن ۾ ڪنهن قسم جا اختلاف ناهن ۽ نه هئڻ گهرجن. تنهنڪري ضروري آهي ته هي سڀ ڪجهه هڪڙو متحد محاذ ٺاهي ڪم ڪن. ان اتحاد جو هيءَ مطلب نه هوندو ته پارٽي پنهنجي بنيادي اصولن کان هٽي وئي آهي يا هيءَ ته هن پنهنجي انفرادي حيثيت ختم ڪري ڇڏي آهي پر هيءَ اتحاد

رڳو ظاهري مقصدن جي حاصلات جو ذريعو ۽ پورهيت عوام لاءِ سرماييدارن خلاف هڪ پليٽ فارم مهيا ڪرڻ لاءِ هوندو—

ان قسم جي اتحاد جي اڀيل ان خط ۾ به ڪمي وڌي هئي، جيڪو ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مرڪزي تنظيم طرفان سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ جي مرڪزي ڪميٽيءَ جي نالي لکيو ويو هو. اصل ۾ ان خط جو مسودو به ڊيمٽروف جي ئي ڪوششن سان تيار ٿيو هو. خط ۾ چيو ويو هو:

’ڪميونسٽ پارٽيءَ جو ٽي انٽرنيشنل سان الحاق ۽ سوشلسٽ پارٽيءَ جو ٻي انٽرنيشنل سان الحاق جو هيءُ مقصد ناهي ته پورهيتن کي متحد ٿي جدوجهد ڪرڻ کان روڪيو وڃي. پارٽين جو باهمي اختلاف، گڏيل جدوجهد دوران خود بخود ختم ٿي ويندو. اسان سڀ عوام جي اڪثريت تي يقين رکون ٿا، ڇا اوهان سرماييدارن جي پارٽين سان قطع تعلق ڪرڻ ۽ پورهيتن ۽ هارين جي پارٽي، ڪميونسٽ پارٽيءَ سان اتحاد لاءِ تيار آهيو؟ ڇا اوهان اسان سان گڏجي سرماييدارن خلاف وڙهڻ لاءِ تيار آهيو؟ جڏهن ته سرماييدارن پورهيت طبقي جي مفادن لاءِ خطرا پيدا ڪري ڇڏيا آهن. ڇا اوهان اسان سان گڏجي، سرماييدارن، رجعت پسندن ۽ فسطائيت جي خلاف وڙهڻ لاءِ تيار آهيو؟ جن پورهيتن جي سياسي حقن، آزادي ۽ زندگي کي خطري ۾ وجهي

چڏيو آهي ته ڇا اوهان ماڻهو اسان سان گڏجي پورهيت عوام جي حڪومت جي قيام لاءِ جدوجهد ڪرڻ لاءِ تيار آهيو؟ جيڪا بلغاريائي عوام جي حقن ۽ مفادن جي محافظ هوندي. مطلب ته اسان جو متحد محاذ وسيع هوندو ۽ ان ۾ پورهيت عوام جون سموريون تنظيمون شامل هونديون.

سوشل ڊيموڪريٽڪ اڳواڻن، اتحاد جي آن پرڄاڻي ۽ اپيل کي رد ڪري چڏيو ۽ ان نموني هنن ملڪ ۾ رجعت پسندن ۽ فسطائيت جي ڪاميابي لاءِ راهون هموار ڪري چڏيون.

۱۵- آگسٽ ۱۹۲۳ع جو بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽي ۽ جي مرڪزي تنظيم فسطائيت خلاف مسلح بغاوت جي تجويز پيش ڪئي، جنهن ۾ چيو ويو هو: '۱- جون وارو انقلاب حڪومت جي بحران جي ڪيفيت جي تصوير آهي ۽ ان بحران کان نڪرڻ جو هڪ ئي رستو آهي ۽ اهو آهي عوام جي مسلح بغاوت - هيءَ بغاوت مزورن ۽ هارين جي گڏيل حڪومت ۽ اقتدار لاءِ هٿل گهرجي.'

'هيءَ بغاوت حڪومت جي بدعنوانين ۽ لٽ ڦر تي مبنِي پاليسين جو واحد ۽ ضروري جواب هوندي ۽ جيڪڏهن حالتون سازگار ٿيون ته هيءَ جواب ڪميونسٽ پارٽي ڏيندي. اهوئي سبب آهي جو ڪميونسٽ پارٽي آئيني حدن ۾ رهندي مسلح بغاوت لاءِ تياري ڪري رهي آهي.'

بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽي ۽ جي مرڪزي ڪميٽي ۱۹۲۳ع ۾ فسطائتي حڪومت جو تختو اونڌو ڪرڻ لاءِ بغاوت جو اعلان ڪيو. ۲۰ - سيپٽمبر ۱۹۲۳ع جو مرڪزي ڪميٽي ۽ جي اجلاس ۾ فيصلو ٿيو ته ۳۰ - سيپٽمبر جي تاريخ مسلح بغاوت لاءِ مقرر ڪئي وڃي ٿي - ۴ :

’ان بغاوت جو مقصد موجوده حڪومت جو تختو اونڌو ڪرڻ آهي. هيءَ حڪومت ۹ - جون تي فسطائيت ذريعي قائم ٿي هئي. اسان ان فوجي حڪومت جي جاءِ تي پورهيتن جي عوامي حڪومت قائم ڪرڻ چاهيون ٿا. -‘

’ڪميونسٽ پارٽي زرعي يونين جي اتحاد ۽ تعاون سان ڪم ڪرڻ ٿي چاهي -‘
 ’اسان کي ڪميونسٽ پارٽي ۽ زرعي يونين جي نمائندن تي مشتمل هڪ انقلابي فوجي حڪومت قائم ڪرڻي آهي، جيڪا مسلح بغاوت ۾ عوام جي رهنمائي ڪندي. ان فيصلي مطابق ۲۳ - سيپٽمبر ۱۹۲۳ع تي بلغاريه جي پورهيتن، مزدورن ۽ هارين، فسطائتي حڪومت خلاف بغاوت ڪري ڇڏي. بغاوت جي اڳواڻي ڪميونسٽ پارٽي ڪري رهي هئي ۽ ان جو مقصد پورهيت طبقي جي حڪومت قائم ڪرڻ هو. هي تاريخي نوعيت جي بغاوت هئي جيڪا بلغاريه ۾ فسطائيت جي اقتدار خلاف عوام ٻڙيا ڪئي هئي.

ديمتروف واصل ڪولاروف 'Vassil Kolarof' سان گڏجي بغاوت ۾ سرگرم حصو ورتو. ان وقت هي بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مرڪزي ڪميٽيءَ جي نمائندگي ڪري رهيو هو. مرڪزي ڪميٽيءَ فيصلو ڪيو هو ته ديمتروف کي بغاوت جي اڳواڻيءَ لاءِ خفيه طور تي صوفيا هليو وڃڻ گهرجي. حڪومت ديمتروف ۽ ڪولاروف لاءِ بغاوت ۾ شرڪت ناممڪن بنائي ڇڏي هئي پر پوليس جي هزارين ڪوششن جي باوجود انهن ٻنهي بغاوت ۾ حصو ورتو. پوليس نه انهن کي صوفيا ۾ گرفتار ڪري سگهي ۽ نه ئي بغاوت جي مختلف مرڪزن ڏانهن ايندي ويندي رستي ۾ انهن کي هٿ لائي سگهي. رستي ۾ انهن ٻنهي اڳواڻن کي مقابلو ڪرڻ وارن کان بچڻ لاءِ روپوش ٿيڻو پيو. هڪ موقعي تي انهن ڪار ڇڏي پيادل هلڻ شروع ڪيو. هڪ ٻئي موقعي تي گهوڙن تي لڏيل ساسان پيڇو ڪرڻ وارن کي دوکو ڏيڻ لاءِ ڇڏي ڏنو ۽ پاڻ پهڙڙ ۾ گم ٿي ويا. پوليس هڪ گهر تي ڇاپو هنيو ۽ ان وقت ديمتروف ۽ ڪولاروف ٻئي ان گهر ۾ لڪل هئا. هنن ڇاپي دوران پنهنجا حواس برقرار رکيا ۽ پوليس جي پڪڙ کان بچي ويا. مطلب ته ٻئي خطرن سان پيريل ۽ ڏکين حالتن ۾ هوندي به بغاوت جي مختلف مرڪزن تائين پهچي باغين جي رهنمائي ڪندا رهيا.

بغاوت جي مرڪز ضلع فرداڻڊ 'Ferduand' ۾

ڊيمٽروف ۽ ڪولاروف جنگ جي اڳواڻي ڪئي. پورو هفتو وڙهندا رهيا، ڪيترين ويڙهين ۾ ڪامياب به ويا. سرڪاري فوجن جي مختلف بمالين سان انهن جو مقابلو ٿيو.

هنن وڙهڻ وارن مجاهدن جي اڳواڻي ڪئي ۽ سرڪاري فوجن کي ڪنهن هڪ مرڪز تي جمع ٿي باغين خلاف ڪاروائي ڪرڻ کان روڪي رکيو. سرڪاري فوجن جي پيغام پهچائڻ جي سلسلي ۾ مداخلت ڪري ان کي ناڪاره بنائي ڇڏيو. وڙهڻ وارن باغين جي مدد لاءِ محاذ ويجهو ڳوٺاڻن کي قائل ڪيو. گولن ۽ بارود جو بندوبست ڪيو. لڙائيءَ جي مرڪزن تائين انقلابي ڪميٽيءَ جي هدايتن ۽ خبرن پهچائڻ جو بندوبست ڪيو ۽ ان تي عمل جي نگراني ڪئي. محاذ کان پوين علائقن ۾ نظم ۽ ضبط جي متعلق حڪم جاري ڪيا. وڙهڻ وارن لاءِ خوراڪ ۽ ٻين ضرورتن جو بندوبست ڪيو ۽ مشڪوڪ ماڻهن جي نگراني جو بندوبست ڪيو. ڏهن ڏينهن تائين ڊيمٽروف رات ڏينهن ڪم ڪندو رهيو. ان کي آرام لاءِ هڪ ڀل به نه مليو. ڪڏهن مورچن تي ويندو هو ته ڪڏهن هيڊڪوارٽر ۾ مطلب ته پورو مهينو يادگار قسم جي جدوجهد ۾ مصروف رهيو—

بغاوت ۾ ناڪاميءَ کانپوءِ ڊيمٽروف هزارن جي تعداد ۾ انقلابين کي ساڻ ڪڍي يوگوسلاويءَ جي علائقي

۾ هليو ويو. يوگوسلاويہ جي حڪومت انهن ماڻهن سان پهرين سياسي قيدين جو ۽ پوءِ سياسي پناهه وٺندڙن جو سلوڪ ڪيو.

يوگوسلاويہ جي هڪ سرحدي ڳوٺ ۾ هڪڙو دلچسپ واقعو پيش آيو. ان ڳوٺ ۾ هڪ ڪلارڪ سان سندس ملاقات ٿي. هن ڳالهين ڳالهين ۾ ٻڌايو ته 'مان جنگ دوران بلغاريہ ۾ جنگي قيدي رهيو آهيان. جڏهن مان ۽ منهنجا ساٿي بلغاريہ جيل ۾ هئاسين ته پارليامينٽ جو هڪ ميمبر جنهن جو جيل وارو نالو ديمتروف هو. اسان جي خبر وٺڻ لاءِ اسان وٽ آيو ۽ جيل جي عملي کي اسان جي منهن تي اسان سان چڱي سلوڪ جو تاڪيد ڪيو.' ان ڪلارڪ کان پڇيو ويو ته ڇا تون ديمتروف کي سڃاڻي سگهين ٿو؟ هن جواب ڏنو ته ها مان ضرور سڃاڻي سگهندس. ان تي ديمتروف ڏانهن جيڪو ويجهو ٿي بيٺو هو، اشارو ڪيو ويو ته ڪلارڪ ڪجهه دير کانپوءِ ان کي سڃاڻي ورتو. حالانڪ ان ملاقات وقت ديمتروف جي ڏاڙهي لٽل هئي ۽ ۱۹۲۳ع جي بغاوت کان هي باقاعدي سان ڏاڙهي رکندو هو.

ديمتروف ۽ ڪولاروف يوگوسلاويہ جي سرحد تپڻ کان فوراً پوءِ بلغاريہ جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي ميمبرن، مزورن ۽ هارين نالي هڪ ڪليل خط لکيو، جيڪو غير قانوني طور تي بلغاريہ پهچايو ويو. ن خط

۾ آئيندي جي پروگرام جي باري ۾ وضاحت ڪئي وئي هئي. رڌيڪ پورهيت طبقي کي هدايت ڪئي وئي ته ماڻهو مايوسي ۽ بددليءَ جو شڪار نه ٿين ۽ پارٽيءَ کي چيو ويو هو ته پورهيت عوام کي متحد ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي. ان تاريخي نوعيت جي خط ۾ لکيل هو:

’حوصلو نه هاريو. دشمن بلغاريه جي پورهيت عوام جي روح ۽ جوش عمل کي شڪست نٿو ڏئي سگهي. هي عارضي شڪست اسان کي فتح جي راهه ڏيکاري ٿي ۽ بلغاريه ۾ هڪ نه هڪ ڏينهن پورهيتن جي پنهنجي حڪومت ضرور قائم ٿيندي!‘

’اهي سموريون پارٽيون جيڪي اڄ قانون قانون پڪاري رهيون آهن. يعني سرماڻيدارن ۽ جاگيردارن جون پارٽيون، جن ۹- جون تي حڪومت تي قبضو ڪيو هو اهي موجوده گوڙ جون ذميوار آهن. حالتون پلي ڪهڙيون به چئو نه هجن. آخر فتح اسان جي ٿيندي يعني مزورن، هارين ۽ غريب عوام جي فتح-‘

هيءُ خط جيڪو ديمتروف ۽ ڪولاروف ٻنهي گڏجي لکيو هو. اهو تاريخي دستاويز جي حيثيت رکي ٿو. ان مان بين الاقوامي سياسي حالتن سان گڏوگڏ بلغاريه جي معاشي ۽ معاشرتي حالت تي به روشني پوي ٿي ۽ ملڪ جون اهي حالتون سامهون اچن ٿيون، جيڪي بغاوت جو اصل سبب هيون ۽ ان خط سان بلغاريه جي

خارجہ حکمت عملی ۽ جون خاميون بہ نمايان ٿي
وڃن ٿيون —

بلغاريہ ۾ فسطائي اقتدار خلاف عوامي بغاوت جي
اصلي محرڪن ۽ ڪارڻن کي ڄاڻڻ لاءِ ساڳي خط جو
هيٺيون حصو پڙهڻ ضروري آهي.

’حڪومت زرعي يونين جي طرف کان ممڪن
خطرن جو سدباب ڪري ڇڏڻ کانپوءِ، ٻين عوامي
جماعتن ڏانهن ڌيان ڏنو ۽ خاص طور تي بلغاريہ جي
ڪميونسٽ پارٽي ۽ جو جائزو ورتو. هيءَ پارٽي فسطائي
حڪومت لاءِ زبردست خطرو هئي، ان لاءِ ته اها ئي
هڪ پارٽي هئي جيڪا پورهيتن کي متحد ڪرڻ ۽
زرعي يونين جي منتشر گروهن کي هڪ مرڪز تي آڻڻ
جي ڪوشش ڪري رهي هئي. ڪميونسٽ پارٽي بلغاريہ
جي پورهيت عوام جي سڀ کان وڏي جماعت ٿيندي
پئي وئي. پوري ملڪ جا مزور ۽ هاري متحد ۽ منظم
ٿيندا پئي ويا. انهن حالتن ۾ عوام دشمن سرماڻيدارن -
فسطائي حڪومت ان عوامي جماعت يعني ڪميونسٽ
پارٽي کي ڪڇلي ڇڏڻ جو پروگرام ٺاهيو ۽ فيصلو
ڪيو ته جنهن نعوني زرعي يونين کي ختم ڪيو ويو
آهي ساڳي طرح ڪميونسٽ پارٽي کي به ختم ڪيو
وڃي. ان پروگرام مطابق ۱۲ سيپٽمبر تي پوري ملڪ
۾ ڪميونسٽن جي گرفتارين جو سلسلو شروع ڪيو
ويو ۽ پوري پوري ڪوشش ڪئي وئي ته ڪميونسٽن

کي مشتعل ڪيو وڃي ته جيئن انهن جي جوابي ڪاروائي کي بهانو بنائي انهن خلاف فوجي ڪارواين لاءِ سبب پيدا ڪيو وڃي. آخر ڪميونسٽ پارٽيءَ جي صبر جو پيمانو لبريز ٿي ويو ۽ ۲۳ - سيپٽمبر تي ملڪ ۾ پورهيت عوام جي جوش، خروش ۽ جذبات جو بند ٽٽي پيو.

رجعت پسندن ملڪ تي آمريت مسلط ڪري رکي هئي. جبر ۽ تشدد جي هٿيارن کان ڪم وٺي عوام کي دٻائڻ جي پوري پوري ڪوشش ڪئي پئي وئي. انهن حالتن ۾ عوامي بغاوت لازمي هئي. جنهن جا مقصد ديمتروف ۽ ڪولاروف جي گڏيل خط ۾ هن نموني بيان ڪيا ويا هئا.

’بغاوت جو مقصد ملڪ ۾ هڪ قسم جي آمريت جو قيام ناهي ۽ نه ئي ان جو مقصد ملڪ ۾ سويت نظام رائج ڪرڻ پر بغاوت جو مقصد ۽ ڪوشش ملڪ کي فسطاڻي آمريت کان بچائڻ ۽ عوام کي ظلم ۽ تشدد کان نجات ڏيارڻ هو. بغاوت جو مقصد ملڪ ۾ عوامي حڪومت جو قيام هو. حڪومت جي هيءَ دعويٰ سراسر غلط ۽ بي بنياد آهي ته باغين پنهنجي قبضي وارن علائقن ۾ سويت نظام رائج ڪري ڇڏيو هو. حقيقت هيءَ آهي ته جن علائقن تي باغين قبضو ڪيو هو، انهن ۾ مزورن ۽ هارين جي گڏيل حڪومت قائم ڪئي وئي هئي.

هيءُ خط ۽ ويانا - 'Vienna' مان شايع ٿيل واري
 ڪميونسٽ پارٽيءَ جي ترجمان اخبار، جنهن جي ادارت
 ديمتروف ڪري رهيو هو - ٻئي پارٽيءَ جي مقصدن
 کي اڳتي وڌائڻ ۾ چڱا موثر ۽ ڪارگر ثابت ٿيا. ان
 خط ۽ اخبار ٻنهي ساڄي ڌر جي حامين خلاف، پارٽيءَ
 جي جدوجهد، پورهيتن جي اتحاد ۽ فسطائِي آمريت
 جي ترديد ۾ عوام جي رهنمائي ڪئي. ڏه سال پوءِ
 ريشتاغ بهام ڪيس جي ڪاروائيءَ دوران ديمتروف
 ۱۹۲۳ع جي بغاوت جي باري ۾ چيو هو:

’مون کي ان تاريخي نوعيت جي مجاهدانه بغاوت
 تي فخر آهي. مون کي اعتراف آهي ته ان وقت مان
 ۽ منهنجي پارٽي بالشويڪ نه هئي. اهوئي سبب آهي
 ته ان وقت عوامي بغاوت ڪامياب نه ٿي سگهي. اسان
 جي تنظيم، پاليسي ۽ طريقه ڪار بالشويڪ اصولن جي
 ناقص پيروڪار هئي. اسان وٽ انقلابي تجربن جي گهٽتائي
 هئي - اسان ۹ - جون جي موقع تي غير جانبدار رهي
 ڪري غلطي ڪئي هئي ۽ ان نموني فسطائيت جي
 حامين کي اقتدار ۽ قوت حاصل ڪرڻ جو موقعو
 ملي ويو.

’پارٽيءَ ان خون خرابيءَ مان سبق حاصل ڪيو
 ۽ بلغاريه جي پورهيت عوام جي آزاديءَ لاءِ بهتر نموني
 جدوجهد لاءِ تيار ٿي وئي. هاڻي عوام ڪميونسٽ پارٽيءَ
 جي قيادت ۾ فتح ۽ ڪاميابيءَ جي راه تي اڳتي وڌي

رهيو آهي. ڪميونزم کي شڪست ڏيڻ لاءِ فسطائين ٽيهن هزارن کان وڌيڪ پورهيتن، مزورن، هارين ۽ دانشورن جو قتل عام ڪيو آهي. خود منهنجو ڀاءُ به فسطائيت جي قيد ۾ سازجي ويو. پر هي ظلم ڪميونزم کي اڳتي وڌڻ کان روڪي نه سگهيا ۽ اڃ ۱۹۲۳ع جي مقابلي ۾ بلغاريائي عوام وڌيڪ جوش ۽ خروش سان ڪميونزم جي حمايت ڪري رهيو آهي. هي حالتون رجعت پسندن ۽ عوام دشمن سازشن جون اکيون کولي ڇڏڻ لاءِ ڪافي آهن.

ديمتروف ۲۲ - سيپٽمبر ۱۹۴۵ع جو بلغاريه ۾ ڪامياب بغاوت کانپوءِ پنهنجي هڪ خط ۾ لکيو هو: (۱) سيپٽمبر ۱۹۲۳ع جي بغاوت جي ناڪاميءَ جو اصل ڪارڻ هيءُ هو ته ان وقت تائين مزورن ۽ هارين ۾ مضبوط اتحاد لاءِ ڪو ڌوس ۽ واضح قسم جو گڏيل قدر گوليو نه ويو هو ۽ فسطائي سرڪار خلاف ڪمي ويندڙ جدوجهد ۾ ڪميونسٽ پارٽي زرعي يونين هڪٻئي جو تعاون حاصل نه ڪيو هو.

(۲) ناڪاميءَ جو ٻيو سبب اهو هو ته باغين فوجين کي پوري نسوني پاڻ سان نه ملايو هو. ان جي برعڪس فسطائي سرڪار فوجن کي باغين جي خلاف استعمال ڪيو هو.

(۳) بغاوت ۾ ناڪاميءَ جو ٽيو سبب ملڪ جي عوام ۽ دانشورن جي باهمي اختلافن ۾ گهولي سگهجي ٿو.

سيپٽمبر ۱۹۲۳ع جي ناکام بغاوت عوام کي
 فسطائيت جو شديد مخالف ٺاهي ڇڏيو هو. حڪمران
 ٽولي هزارين جتن ڪيا ته ڪنهن نه ڪنهن نموني باغي
 عناصرن کي بي اثر ڪري ڇڏجي پر ان مان ڪاميابي
 حاصل نه ٿي. عوام جي وڏي اڪثريت حڪومت جي
 اطاعت کان انڪار ڪري ڇڏيو يا سول نافرمانِيءَ جو
 جذبو شديد کان شديد تر ٿيندو ويو. بغاوت ۾ ناڪاميءَ
 انهن کي هوشيار ڪري ڇڏيو هو.
 عوام پنهنجي حالتن جو مڃاڻو ڪيو ۽ خامين
 جي اصلاح ڪئي. جنهن جي نتيجي ۾ ۹ - سيپٽمبر
 ۱۹۴۴ع جي بغاوت ڪامياب ٿي. ڊيمٽروف ۱۹۲۳ع
 جي بغاوت مان پيدا ٿيل وارين حالتن کي ۱۹۴۴ع جي
 بغاوت جي ڪاميابيءَ جي سببن طور بيان ڪيو آهي—

جلا وطنيءَ ۾ خفيه سرگرميون.

[مئون ڪاه-وڙي لکيا، ويهي نه ويٺرم ڪنءَ،
ڏينهن تتهي ۾ ڏونگرين، ڪارڻ قوت ڪنهن،
جهنگل ۾ جهنگل ڪن، جن ڏوٽي ڏت گڏ ٿيا -
(شاع)

ديمتروف جي زندگيءَ جا (۱۹۲۳ع کان ۱۹۳۳ع)
ڏه سال به گذريل ڏهن سالن جيان سخت جدوجهد ۽
ڏکين حالتن ۾ گذريا. هي سال هجرت، جلا وطني ۽
خفيه سرگرمين جا ڏه سال هئا. وينا 'Vienna' ۽ برلن
Berlin هُن جي سرگرمين جو مرڪز هئا. انهن ڏهن
سالن جي مدت ۾ ديمتروف پنهنجي سموري قوت،
صلاحيت ۽ قابليت فسطائيت خلاف جدوجهد ۾ صرف
ڪئي. ان جي انقلابي سرگرمين جي انتها فسطائيت جي
مخالفت هئي.

۱۹۲۳ع ۾ وينا پهچي هُن فسطائيت خلاف عوام
۾ جوش خروش ۽ نفرت جا جذبا اڀارڻ لاءِ ڪيترائي
مضمون لکيا. پورهيت طبقي کي فسطائيت جي حقيقت
کان باخبر ڪيو. هُن عوام کي ٻڌايو ته فسطائيت
ڪا اهڙي شيءِ ناهي. جيڪا ٻين عملن کان الڳ

اتفاقي طور تي جنوبي يورپ ۾ ظاهر ٿي آهي. پر هيءَ هڪ آمريت ۽ سازش آهي جيڪا پورهيت طبقي جي خلاف تيار ڪئي وئي آهي. مطلب ته هُن فسطائيت جي اصل تصوير کي عوام جي سامهون اگهاڙو ڪيو. سيپٽمبر جي ناڪام بغاوت کان فوراً پوءِ ديمتروف ۽ ڪولاروف بلغاريه ۾ فسطائي ظلمن خلاف بين الاقوامي سطح تي مخالفت منظم ڪئي ۽ بلغاريه جي ناڪام باغين جي بچاءَ لاءِ ڪم ڪيو.

ديمتروف باغين کي بلغاريه جي فسطائيت زده حڪومت جي جبر، تشدد ۽ ظلمن کان بچائڻ جي پوري پوري ڪوشش ڪئي. هُن پورهيت طبقي جي ترجمان اخبارن ۾ مضمون لکيا ۽ بلغاريه ۾ ٿيڻ وارن فسطائي ظلمن کي دنيا جي سامهون اگهاڙو ڪيو. انهن مضمونن ۾ ديمتروف انقلاب جي خاطر جدوجهد ڪرڻ وارن کي گڏجي هڪٻئي جي تعاون سان اڳتي وڌڻ جي دعوت ڏني. آهي مضمون ڪميونسٽ پارٽيءَ جي اڳواڻيءَ جو بهترين سرمايو سمجهيا وڃن ٿا.

ديمتروف رومانيه ۾ سرمائيدارن ۽ جاگيردارن جي ظلم جي به ڀرپور مخالفت ڪئي. هي ماڻهو حڪمران طبقي سان ملي ڪري پورهيت غريبن جو استحصال ڪري رهيا هئا ۽ انهن کي هر قسم جي حقن کان محروم رکيو ويٺا هئا.

ديمتروف انهن ظلمن خلاف به احتجاجي آواز بلند

ڪيو، جيڪو يونان ۾ سرماڻيدار طبقو پورهيت عوام تي ڪري رهيو هو. يونان ۾ فسطائيت لاءِ راهه هموار ڪئي پئي وئي. ديمتروف ان جي زبردست مخالفت ڪئي ۽ ۱۹۲۴ع ۾ يونان جي ڪميونسٽ پارٽي ۽ ڪي فسطائيت جي خطري کان خبردار ڪيو ۽ عوام دوست رهنماڻن کي ٻڌايو ته يونان فسطائيت جي خطرن ۾ وڪوڙيو پيو آهي. هن يونان جي ڪميونسٽ پارٽي تي زور ڏنو ته پارٽي عوام کي فسطائيت جي مقابلي لاءِ تيار ڪري.

۱۹۲۹ع ۾ فسطائيت انقلاب جي ذريعي يوگوسلاويه تي قبضو ڪري ورتو ته ديمتروف فسطائي ظلمن خلاف بين الاقوامي سطح تي عوامي اتحاد لاءِ ڪوشش ڪئي. هن پنهنجي تجربن جي روشنيءَ ۾ بين الاقوامي ترديد يونين جي چوٽين ڪانگريس ۾ پيش ڪيل هڪ رپورٽ ۾ چيو هو:

’اسان کي چڱي نموني سمجهي ڇڏڻ گهرجي ته فسطائيت ڪو علائقائي مسئلو ڪونهي ۽ نه ئي هيءَ عارضي شيءِ آهي. هي سرماڻيدار طبقي جي پڪڙيل آمريت جو نظريو آهي ۽ موجوده سامراج جي زماني ۾ سرماڻيداريءَ جي قبضي جو نظام آهي-‘

’پورهيت عوام جي لاءِ فسطائيت هڪ خطرو آهي ۽ هيءَ خطرو وڌندو ۽ پڪڙجندو ٿو وڃي. ترديد يونين تي قبضو پائڻ ۽ طبقاتي ترديد يونين جي طاقت کي ڪڍڻ

چڏڻ، فسطائيت جي اولين تقاضا آهي. ڇو ته ڪلاس ٿرڊ يونين ڪانسواءِ پورهيتن جو اقتدار قائم ڪري نٿو سگهجي. ان لاءِ فسطائيت لاءِ ضروري ٿي وڃي ٿو ته مزورن ۽ هارين کي ڪنهن نه ڪنهن نموني قبضي ۾ رکيو وڃي. ڪلاس ٿرڊ يونين جي تباهي ۽ بربادي ڪانسواءِ فسطائيت ڪامياب نٿي ٿي سگهي.

ديستروف ان رپورٽ ۾ انقلابي ٿرڊ يونينن لاءِ انهن بنيادن جي نشاندهي ڪئي، جيڪا عوامي حمايت حاصل ڪرڻ ۽ فسطائيت جي مقابلي لاءِ ضروري آهي. هن پورهيتن کي اصلاح پسند ليڊرن جي مڪاري ۽ دغاوازيءَ کان هوشيار رهڻ جي تاڪيد ڪئي. آهي ليڊر ملڪ ۾ فسطائي اقتدار قائم ڪرڻ جي ڪوششن ۽ سازشن ۾ لڳل هئا.

۱۹۲۹ع ۾ ديستروف چيو هو:

’فسطائيت خلاف جدوجهد جو پهريون ۽ واحد مقصد جنگ خلاف جدوجهد ڪرڻ آهي. فسطائيت ۽ جنگ انهن ٻنهي خطرن جو مقابلو ڪرڻ لاءِ ضروري آهي ته انقلابين کي متحد ۽ مضبوط ڪيو وڃي. مزورن، هارين ۽ مظلوم اڳايتن کي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي جهنڊي هيٺ جمع ڪيو وڃي.

هي ڏهه سال ديستروف بلغاريه ڪميونسٽ فيڊريشن لاءِ ڪم ڪرڻ ۾ گذاريا. هو فيڊريشن جو سيڪريٽري هو ۽ رات ڏينهن فيڊريشن لاءِ ڪم ڪندو هو.

فسطائيت ۽ جنگ، جي خطرن جو مقابلو ڪرڻ لاءِ ضروري هو ته جزيره نمائي بلقان جي ملڪن جي ڪميونسٽ پارٽين کي متحد ۽ مستحڪم ڪيو وڃي. انهن پارٽين لاءِ انٽر ن ليڊرن جي ضرورت هئي. جيڪي ارادي جا پڪا، جرئت ۽ همت جا پيڪر ۽ عزم ۽ استقلال جي صلاحيتن جا مالڪ هجن. ديمتروف انهن ڏهن سالن ۾ خفيه رهي ڪري ڪميونسٽ پارٽين لاءِ ۽ خاص ڪري بلغاريه ڪميونسٽ پارٽيءَ لاءِ اٽڪل محنت ڪئي. هن بلقان جي ڪميونسٽ پارٽين کي لينن جي تعليم کان واقف ڪرايو ۽ انهن کي مارڪسٽ ۽ ليننيسٽ پارٽين ۾ بدلائي ڇڏيو. ان ڪم لاءِ هن پنهنجي سمورن تجربن ۽ سمورين صلاحيتن کان ڪم ورتو. ديمتروف بلقان ۾ انقلابي تحريڪن جي باري ۾ پوري پوري معلومات رکندو هو. ان کي انهن تحريڪن کي درپيش مسئلن ۽ مشڪلاتن جو علم هو ۽ انهن جي بنيادي مسئلن جي نوعيت کان چڱي نموني واقف هو. ڪميونسٽ انٽرنيشنل جي انتظاميه جو ميمبر هئڻ واري حيثيت سان بلقائي ملڪن جي ڪميونسٽ پارٽين جي سرگرمين ۾ اتحاد ۽ هم آهنگي پيدا ڪري، انهن جي مدد ڪري سگهيو ٿي.

بلغاريه جي سمورين ٽريڊ يونينن کي بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽيءَ سان متحد ۽ متفق ڪرڻ جي سوال تي ڪميونسٽ انٽرنيشنل ۾ هڪ تجويز جي تشريح

ڪندي ديمتروف چيو هو:

’اسان جو اصل موقف ۾ مطالبو هيءُ آهي ته، تڙبڊ يونينن کي گهرجي ته، رڳو ۽ رڳو طبقاتي جدوجهد جي اصول تي پاڻ ۾ متحد ٿين ۽ ان سلسلي ۾ ڪنهن ٻي ڳالهه جو خيال نه ڪن. ان اتحاد لاءِ سڀني يونينن جو گڏيل اجلاس گهرائڻ ضروري آهي ۽ ان اجلاس ۾ جيڪي فيصلو ٿيندا ان جي پابندي سڀني لاءِ ضروري هوندي. اتحاد جو هيءُ طريقو آسان، سادو، عام فهم ۽ جمهوري اصولن مطابق آهي—‘

بلقان ڪميونسٽ فيڊريشن جو سيڪريٽري هئڻ جي حيثيت سان ديمتروف يوگوسلاويه جي ڪميونسٽ پارٽيءَ لاءِ خاص طور تي مددگار ثابت ٿي رهيو هو. هي هوري سال جي پراڻن اختلافن کي مٽائڻ ۽ ظاهر ۾ حل نه ٿيندڙ مسئلن کي حل ڪرڻ ۾ واضح ڪاميابيون حاصل ڪري رهيو هو. هن ساڃي ڌر جي طرفدارن خلاف جدوجهد ۾ پارٽيءَ جي خاص مدد ڪئي ۽ لينن جي تعليم جي روشنيءَ ۾ يوگوسلاويه جي ڪيترن آلجھيل مسئلن کي حل ڪري ڇڏيو—

ديمتروف بلقان جي ٻين قومن جي آزادي لاءِ به محنت ڪئي. بلقان جي ڪميونسٽ پارٽين ۾ قومي مسئلن کي سلجھائڻ لاءِ هن لينن جي ظاهر ڪيل قومي حڪمت عملي رائج ڪئي. مجلس جا نهايت مفيد نتيجا سامهون آيا—

ديمتروف چڱي نموني ڄاڻندو هو ته انقلاب دشمن ساڄي ڌر جي موقعي پرستن ۽ عوام دشمن يعني فسطائيت جي حامين جي سازشن ۽ شرارتن کان پارٽيءَ کي ڪهڙي نموني بچائي سگهجي ٿو.

هُن هر خاصي ۽ گمراهي جي هر ممڪن صورت جي باري ۾ سڀڪجهه ڄاڻي ورتو هو. هُن ۱۹۲۳ع ۾ ڪومنٽرن Comintern جي اجلاس ۾ بلغاريه جي نمائندي جي حيثيت سان جرمنيءَ جي سوال تي تقرير ڪندي دشمن جي سازشن ۽ ارادن کي پوري طرح اڳهاڙو ڪيو ۽ چيو هو:

’اسين ڄاڻون ٿا ته جرمنيءَ جي ڪميونسٽ پارٽيءَ لاءِ اصلي خطرو ڪهڙو آهي ۽ اسان هي به ڄاڻون ٿا ته پارٽيءَ کي ان خطري کان بچائڻ نهايت ضروري آهي. اسان کي صاف لفظن ۾ اعلان ڪري ڇڏڻ گهرجي ته نه ته اسان ساڄي ڌر جي طرفداري ڪئي آهي ۽ نه ئي ساڄي ڌر جي حامين جي طرف کان پيش ايندڙ خطرن جي روڪڻ ۽ بندوبست جي ڪوششن سان دستبردار ٿيا آهيون.“

’جيڪو ڪجهه هن وقت ٿي رهيو آهي ان مان صاف ظاهر آهي ته سرمائيدارن طرفان عوامي اتحاد ۽ ڪومنٽرن (ڪميونسٽ انٽرنيشنل) جي بالشويڪي ڪردار تي حملو ٿيڻ وارو آهي. هي ماڻهو جيڪي پردي پويان سرمائيدارن جا ايجنٽ آهن، ڪومنٽرن جي

مقابلي ۾ هڪ ٻين الاقوامي يونين ٺاهڻ جي فڪر ۾ آهن. انهن حالتن ۾ پوري ڪومنٽرن يعني پوري دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين کي سرمائيدارن جي سازشن جي مقابلي لاءِ تيار ٿي وڃڻ گهرجي ۽ انقلابي روح، عوامي اتحاد ۽ بالشويڪي ڪردار جي بچاءَ لاءِ محنت ڪرڻ گهرجي.‘
سيپٽمبر ۱۹۲۶ع ۾ ڊيمٽروف برلن (جرمني) جو

دورو ڪري، اتان جي حالتن جي باري ۾ لکيو هو: ‘منهنجو خيال آهي ته اسان کي ڪومنٽرن کي اختلافن کان بچائڻ لاءِ پوري ڪوشش ڪرڻ گهرجي. سوويت يونين جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي اتحاد جي حفاظت ۽ انقلاب دشمن لاڙن جي روڪڻ لاءِ اٽڪ محنت جي ضرورت آهي.‘

‘جرمنيءَ جي ڪميونسٽ پارٽيءَ ۾ موجوده اختلاف سوويت يونين جي پارٽيءَ جي اختلافن جو نتيجو آهن. جرمنيءَ جي پارٽي مخالفن وٽ پارٽيءَ سان اختلاف جو ڪوبه دليل ناهي. هي ماڻهو رڳو ۽ رڳو سوويت يونين جي پارٽيءَ جي مخالفن جا دليل پيش ڪن ٿا ۽ انهن جي نقش قدم تي هلن ٿا. انهن حالتن ۾ جرمنيءَ جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مخالفن يا ٻين الاقوامي سطح تي ڪميونسٽ تحريڪ جي مخالفن جي شرارتن جو سدباب ڪرڻ ۽ پارٽيءَ جي اتحاد، نظم ۽ ضبط ۽ استحڪام لاءِ ڪوشش ڪرڻ نهايت ضروري آهي.‘
‘منهنجو خيال آهي ته پارٽيءَ جي ظاهر ظهور

مخالفت ڪرڻ وارن جي ڀيٽ ۾ آهي ماڻهو وڌيڪ نقصانڪار ۽ خطرناڪ آهن جيڪي پارٽيءَ ۾ رهي ڪري پارٽيءَ جي خلاف سازشن ۾ مصروف آهن. ظاهر ظهور مخالفت ڪرڻ وارا پارٽيءَ جي مخلص ڪارڪنن کي دوکو ڏئي سگهن. روسي پارٽي جا مخالف ڪومنٽرن جي مختلف شعبن ۾ داخل آهن. هي ماڻهو هڪ قسم جي خطرناڪ بيماري آهن — ۽ اسان لاءِ ضروري آهي ته ان بيماريءَ کان بچڻ جو بندوبست ڪريون. ائين نه ٿئي ته هيءَ بيماري پوري ڪومنٽرن يعني ڪميونسٽ پارٽين جي بين الاقوامي تنظيم ۾ پکڙجي وڃي. مان ان خيال جو حامي ناهيان ته پارٽيءَ جي مخالفن جي پکڙيل بيمارين جو علاج رڳو دوائن سان ٿي سگهي ٿو. دوائون به ضروري آهن. پر اصل علاج آپريشن ۾ آهي. انهن جي ڦهلايل شڪن ۽ سبهن جو تدارڪ رڳو دليلن سان ممڪن ناهي. دليلن سان گڏوگڏ سخت قدم به ضروري آهن —

ديمتروف بلقان جي ڪميونسٽ پارٽين کي شروع کان سمجهائيندو پئي آيو ته پارٽيءَ اندر ۽ ٻاهر مخالفن کي، يعني پارٽيءَ جي ظاهر ۽ لڪل دشمنن کي ڪهڙي نموني شڪست ڏئي سگهجي ٿي. هو پنهنجي وسيع تجربن جي روشنيءَ ۾ عوام دشمن طاقتن جي سازشن ۽ شرارتن جي روڪڻ جي سلسلي ۾ پارٽين جي رهنمائي ڪري رهيو هو —

ديمتروف انهن ڏهن سالن ۾ پورهيت طبقي جي مفادن لاءِ ٻين بيشمار ڪمن سان گڏوگڏ بلقان ۾ سويت روس جي خلاف غلط پروپيگنڊا ڪرڻ وارن سان به وڙهندو رهيو ۽ - يو - ايس - ايس - آر U . S . S . R جي باري ۾ پڪڙيل غلط ڳالهين جي ترديد به ڪندو رهيو. هن بلقان جي ملڪن جي عوام طرفان سامراج دشمن ليگ جي ڪمن ۾ پوري پوري سرگرمي سان حصو ورتو ۽ ضلع واري ڪانگريس جي تياري ۽ تنظيم ۾ به شريڪ رهيو.

سياسي، نظرياتي ۽ انتظامي ڪمن جي سرانجامي ۾ ديمتروف رات ڏينهن محنت ڪئي ان مقصد لاءِ وڌ کان وڌ علم حاصل ڪيو. هن پنهنجي طبعي صلاحيتن کان ڪم وٺي سياسي، ادبي، ثقافتي ۽ بين الاقوامي مسئلا نهايت خوش اسلوبِيءَ سان حل ڪيا ۽ دنيا جي مختلف قومن جي آزاديءَ وارين تحريڪن ۾ پنهنجي شاندار ڪردار جو مظاهرو ڪيو ۽ ان سان گڏوگڏ مارڪسزم ۽ ليننزم جي گهري بصيرت حاصل ڪئي. هو وانڊڪائيءَ جي ڏينهن ۾ روس ويندو هو ۽ ڪومنٽرن 'Cominterk' جي انتظاميه ۽ انٽرنيشنل ٽريڊ يونين لاءِ رات ڏينهن ڪم ڪندو هو.

عدالت ديمتروف کي ٻن مختلف ڪيسن ۾ موت جي سزا ڏني ڇڏي هئي. سيپٽمبر ۱۹۲۳ع ۾ باغين جي اڳواڻيءَ جي ڏوه ۾ ۱۹۲۶ع ۾ ڪميونسٽ پارٽيءَ

جي مرڪزي ڪميٽي جي ليڊر هئڻ جي گناهه ۾ انهن ڏينهن ۾ سزائن جي باوجود هي شخص نهايت سڪون ۽ مطمئن انداز ۾ پورهيت طبقي جي مفادن لاءِ ڪم ڪندو رهيو. هُن جي خيال ۾ عدالت طرفان موت جي سزا جو فيصلو رڳو هڪ اهڙي گناهه هئي جيڪا عدالت چئي ۽ هُن ٻڌي ان ٻڌي ڪري ڇڏي هئي. — انهن ڏهن سالن ۾ ديمتروف پورهيت طبقي جي مفادن لاءِ رات ڏينهن اٽڪل محنت ڪئي ۽ جدوجهد دوران پيش ايندڙ واقعن ۽ حالتن مان سبق حاصل ڪندو رهيو. ان مدت ۾ هُن جي ڪارنامن کي چڱي شهرت حاصل نه ٿي ته ان جو سبب هي هو ته سڀ ڪجهه گناهه، گمنام ۽ خفيه رهي ڪيو ويو هو. — ڪنهن کي خبر به نه پئي هئي ته ڪير ڇا ڪري رهيو آهي. ان جي جدوجهد ۽ ڪارنامن جو علم پارٽي ۽ جي چوٽي ۽ جي ليڊرن کانسواءِ ڪنهن کي به نه هو. پر آخر ۾ ريشتاغ باهه ڪيس ۾ ليپ زيگ 'Leip Zig' (جرمنيءَ جو هڪ شهر) جي عدالت ۾ جڏهن هي سامهون آيو ته پوري دنيا جي پورهيت عوام ان کي هڪ عظيم اڳواڻ واري حيثيت سان سڃاڻي ورتو. ان وقت هيءَ هڪ بالشويڪي هو. جيڪو فسطائيت خلاف وڙهي رهيو هو ۽ مارڪس ۽ لينن جي تعليم هن کي بهادر ۽ همت وارو بنائي ڇڏيو هو. —

ريشتاڻ باهم ڪيس عدالت ۾.

[پکي ستر ۾ هيڪڙو، پاڙهي ڀڄي پنجاهه،
سندي آس، الله، لڏي لهريڻ وڃ ۾ -]
(شاهه)

[جبل ماري جنگ، جو آڏو عجيبن کي،
توڻي لکن لگت، سڀ لنگهنديس سڀڪين -]
(شاهه)

۱۳ - سيپٽمبر ۱۹۳۳ع تي ڊيمٽروف ليپ زيگ 'Lep Zig' جي عدالت ۾ پهريون ڀيرو ڳالهائيو. هيءَ عدالتي ڪاروائيءَ جو ٿيو ڏينهن هو. ۸۲ غير ملڪي ۽ ۴۲ جرمني اخبارن جا نمائندا عدالت ۾ موجود هئا. ڪميونسٽ، سوشلسٽ ۽ ڪاپي ڌر جي ٻين جماعتن جي اخباري نمائندن کي عدالت ۾ اچڻ جي اجازت نه ڏني وئي هئي. ان نموني سويت يونين جي اخباري نمائندن کي پڻ عدالت ۾ اچڻ کان روڪيو ويو هو. پر آخر ۾ جڏهن سويت يونين ماسڪو ۾ جرمنيءَ جي اخباري نمائندن تي پابنديون عائد ڪري ڇڏيون ته جرمنيءَ جي فسطائئي حڪمرانن کي پنهنجو اڳواڻو

فيصلو بدلائلو پيو ۽ سویت يونين جي اخباري نمائندن کي ريشتاخ باهه کيس جي عدالتي ڪاروائي ٻڌڻ جي اجازت ملي وئي۔

جرمنيءَ جي فسطائي حڪمرانن کي عدالتي ڪاروائيءَ ۾ پنهنجي ڪاميابيءَ تي يقين هو۔ جيئن ته عدالت جي پوري ڪاروائي ريڊيو تان نشر ڪئي ويندي هئي۔ پر ۲۳۔ سيپٽمبر جو ديمتروف جي بيان مان انهن جو يقين شڪ ۾ بدلجي ويو ۽ عدالت جي ڪاروائي ريڊيو تان نشر ڪرڻ جو پروگرام ختم ڪيو ويو۔ ريڊيو تان عدالتي ڪاروائيءَ کي نشر ڪرڻ جو سلسلو بند ڪري چڻ سان فسطائي حڪمران عوام جي لاڙن ۾ تبديلي پيدا نه ڪري سگهيا۔ ان جي ابتڙ پوري دنيا جي عوام ديمتروف جي باري ۾ پهرين کان وڌيڪ دلچسپي وٺڻ شروع ڪئي۔ ماڻهو اخبارن ۾ سڀ کان پهرين ديمتروف جي باري ۾ خبرون ڏسندا هئا ۽ ريشتاخ باهه کيس جي عدالتي ڪاروائي پڙهندا هئا۔

سویت يونين جي هڪ چوڻيءَ جي سياستدان جي چواڻي ته ديمتروف جي باري ۾ پوري دنيا جي عوام جي دلچسپيءَ جو عالم هيءَ هو ته :

’هزارين لکين پورهيت ان کي سڃاڻڻ لڳا۔ عدالت ۾ ان جي وائان نڪتل هڪ هڪ اکر پوري دنيا ۾ گونجڻ لڳو هو۔ ديمتروف ماڻهن جي دلين جي ويجهو اچي ويو۔ بلغاريائي عوام ۽ پوري دنيا جو عوام ان

جي خيريت ۽ سلامتيءَ جي باري ۾ فڪر مند هوندو هو. ان جي راتين جو اوجاڳو پوري دنيا جي پورهيتن ۾ گهٽتيءَ جو سبب بنجي رهيو هو پر هيءُ بهادري جرئت ۽ استقلال جو زنده مثال بڻيل هوندو هو.

جن حالتن ۽ واقعن ڊيمتروف کي پوري دنيا جي دلچسپين جو مرڪز بنائي ڇڏيو هو، اُهي هي هئا:

۳۰- جنوري ۱۹۳۴ع جو جرمنيءَ جو فسطائي ليڊر هٽلر جرمنيءَ جو چانسلر بنجي ويو ۽ گڏوگڏ ڪيترائي جارحيت پسند سرماڻيدار به برسر اقتدار اچي ويا. ملڪ تي فسطائي آمريت چانئجي وئي ۽ دن ملڪ جو پورهيت طبقو جرمن سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ جي ليڊرن جي شرارتن، سازشن ۽ بي ايمانين ڪري جهڳڙن ۽ انتشار جو شڪار ٿي ويو ۽ ان نوڙي فسطائيت کي برسر اقتدار اچڻ ۽ حڪومت تي قبضو ڪرڻ کان روڪي نه سگهيو. اڃا تائين جرمنيءَ جي ڪميونسٽ پارٽيءَ ۾ فسطائين هٿ نه وڌو هو ۽ اها ئي پارٽي هئي، جيڪا فسطائيت جي کليل مخالفت ڪندي هئي.

نومبر ۱۹۳۲ع جي چونڊن ۾ يعني فسطائيت جي برسر اقتدار اچڻ کان رڳو هڪ سال اڳ ڪميونسٽ پارٽيءَ سن لک ووٽ حاصل ڪيا هئا ۽ ان ۾ ذرو به شڪ نه هو ته انقلاب پسند پورهيت طبقي جي گهڻي اڪثريت ڪميونسٽ پارٽيءَ سان گڏ آهي انهن حالتن

(۱۳۷)

۾ جرمنيءَ جي فسطائين کي ان پارٽيءَ کان خطرو هو. سو انهن هر قيمت تي ڪميونسٽ پارٽيءَ کي ختم ڪرڻ ۽ پورهيت طبقي جي گڏيل طاقت کي ڪيچلڻ جو منصوبو بنايو. انهن جو منصوبو نه رڳو جرمنيءَ پر پوري دنيا ۾ ڪميونسٽ تحريڪ کي ختم ڪرڻ جو هو.

انهن پوري دنيا ۾ سرماڻيدارن ۽ انهن جي حامين کي ڪميونسٽن کان ڊيچارڻ جو منصوبو بنايو ۽ ڪميونسٽن خلاف پوري دنيا جي سرماڻيدارن کي متحد ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. انهن ڪميونسٽن جي خلاف بي بنياد خبرون شايع ڪرڻ شروع ڪري ڇڏيون ۽ انهن کي تخريب پسند ثابت ڪرڻ لاءِ انهن سان ڪوڙا واقعا منسوب ڪرڻ شروع ڪري ڇڏيا. پر عوام انهن غلط خبرن کان متاثر نه ٿيو. هو ڄاڻي ويا هئا ته انهن خبرن ۽ اعلانن ۾ حقيقت ڪجهه به ناهي—

آخر فسطائين ڪميونسٽن خلاف هڪ وڏو منصوبو تيار ڪيو ۽ هيءَ منصوبو ريشٽاغ کي باهه لڳائڻ جي الزام جو هو— (۱)

۲۷ فيبروريءَ جي شام جو ريشٽاغ ۾ باهه لڳي. جيڪا سڄي برلن 'Berlin' ۾ پکڙجي وئي. هٿلر پاڻ واردات تي پهتو ۽ هن اخباري نمائندن کي مخاطب ٿي چيو:

(۱) Reichstag - جرمنيءَ جي آئين ساز اداري جي عمارت.

’هيءَ هڪ قسم جو خدائي اشارو آهي ۽ هاڻي اسان ڪميونسٽن تي ڪاري ضرب لڳائي سگهنداسين.“ ان شام جو سرڪاري طور اعلان ڪيو ويو ته ’ريشتاڻ ڪي باهه ڪميونسٽن لڳائي آهي‘.

پوليس وان دير لوبي Vander-Lubbe نالي هڪ ڀڄ بڻندي ڪي گرفتار ڪري اعلان ڪري ڇڏيو ته هيءَ شخص ڪميونسٽ آهي ۽ ان ڪي جاءِ واردات تي گرفتار ڪيو ويو آهي. پوليس لوبي Lubbe ڪي ڪميونسٽ ثابت ڪرڻ لاءِ هيءَ به اعلان ڪيو ته ان جي قبضي مان ڪميونسٽ پارٽيءَ جي ميمبر هجڻ جو ڪارڊ به مليو آهي ۽ پوءِ آخر ۾ پوليس وارن ڪي اقرار ڪرڻو پيو ته لوبي وٽ ڪوبه ڪارڊ وغيره ڪونه هو. ٻئي ڏينهن سرمائيدار طبقي جي ترجمان اخبار لکيو ته ريشتاڻ ۾ داخل ٿيڻ جو رڳو هڪ ئي رستو هو ۽ اهو رستو ريشتاڻ جي جرمن صدر گوئرنگ جي رهائش گاهه تان ٿيندو ويندو هو. ان خبر پوري دنيا جي عوام ڪي چرڪائي ڇڏيو.

اخبار وارن باهه جو سمورو الزام ڪميونسٽن مٿان هڻي ڇڏيو ۽ هڪٻئي پٺيان اعلان شايع ڪرڻ لڳا. پر فسطائِي حڪمرانن ۽ انهن جي پوليس جي بدقسمتي هيءَ هئي ته هر اعلان اڳين اعلانن جي ترديد ڪندو هو ۽ ان نموني عوام ڇاڻي ويو هو ته پريس جو اصل مقصد ڪهڙو آهي.

باهم لڳڻ جي ٻئي ڏهاڙي اسيمبليءَ ۾ ڪميونسٽ گروپ جو هڪ ليڊر پوليس وٽ ويو. سندس مقصد هيءُ هو ته پوليس کاتي وارن کي چئي ته اجايو ڪوڙا بيان شايع ڪري ڪميونسٽ پارٽيءَ کي بدنام نه ڪن. پوليس ان ليڊر کي ريشٽاغ ۾ باهم لڳائڻ جي سازش ۾ شريڪ هئڻ جي الزام ۾ گرفتار ڪري ورتو ۽ ۹- مارچ جو ڊيمٽروف ۽ ان سان گڏ بلغاريه جي ٻن ٻين ڪميونسٽن کي به باهم لڳائڻ جي تخريبي ڪاروائيءَ جي الزام ۾ پڪڙيو ويو.

نازين ڄاڻي بئجهي ۽ هڪ خاص پروگرام تحت مختلف ملڪن جي انهن پنجن ماڻهن کي ريشٽاغ ۾ باهم لڳائڻ جي الزام ۾ گرفتار ڪيو هو. انهن جو مقصد هيءُ هو ته عوام کي يقين ڏياريو وڃي ته ڪميونسٽ ڪنهن خاص ملڪ ۾ ناهن پر هر جاءِ ۽ هر ملڪ ۾ تخريب پسند آهن ۽ بين الاقوامي سطح تي دهشت گرديءَ جو پروگرام رکن ٿا. باهم لڳائڻ جي الزام ۾ گرفتار ڪرڻ وارن ۾ هڪڙو ٻچ هو. هڪ جرمني ڪميونسٽ پارٽيءَ جو ليڊر ۽ ڊيمٽروف سميت ٽي بلغاريائي هئا.

انهن ڏينهن ۾ جرمنيءَ جي فسطائين ۾ گروهه بندي هئي ۽ هر گروهه ٻئي جو مخالف هو. انهن حالتن ۾ هر ڪو يقين ڪرڻ لڳي ويو هو ته هي باهم لڳائڻ جو واقعو ان گروهه بنديءَ جو نتيجو آهي ۽ ان سلسلي ۾

جرمنيءَ جو تنگ نظر گروه خاص طور تي بدنام هو. ان جو هڪڙو سبب هيءَ هو ته ان گروه جي هڪ ليڊر باهم لڳائڻ واري واقعي جي باري ۾ هڪ رپورٽ مرتب ڪئي هئي. جنهن مان واقعي جي اصل حقيقت مڪمل ٿي سامهون اچي وئي هئي.

آخر ۾ ان ليڊر کي نامعلوم ماڻهن قتل ڪري ڇڏيو هو. تنگ نظر گروه جي بدناميءَ جو ٻيو سبب هيءَ هو ته ريشٽاخ تائين پهچي ان کي باهم لڳائڻ جو رڳو ۽ رڳو هڪ ئي رستو هو ۽ ان واحد رستي کان ڪوبه شخص اندر وڃي باهم لڳائي سگهيو ٿي ۽ اهو رستو هٽلر جي ساڃي هٿ گوئرنگ 'Goring' جي جاءِ کان ٿيندو ويندو هو.

انهن حقيقتن جي منظرعام تي اچڻ سان پوري دنيا ڄاڻي ورتو هو ته باهم لڳائڻ وارو ڪير آهي ۽ هيءَ به ته لوبي 'Lnbbe' اڪيلو هيءَ ڪم نه ٿي ڪري سگهيو. ان واقعي مان پوري دنيا جي ترقي پسندن ڄاڻي ورتو هو ته جرمنيءَ جا فسطائي حڪمران پوري دنيا جي عوام خلاف شيطاني سازش ۽ شرارتن ۾ مصروف آهن. ان احساس پوري دنيا جي ترقي پسندن کي خبردار ڪرڻ ۽ جاڳائڻ شروع ڪيو ۽ هو ريشٽاخ باهم ڪيس جي باري ۾ هر قسم جي معلومات ۽ خبرن ۾ دلچسپي وٺڻ لڳي ويا. اصل حقيقتن کي بي نقاب ڪرڻ ۽ صحيح واقعن کي سامهون آڻڻ لاءِ يورپ جي

انقلاب پسندن پيرس (فرانس) ۾ ٻين الاقوامي سطح تي هڪ تهذيباتي ڪميشن ترتيب ڏني. ان ڪميشن ۾ دنيا جي بهترين وڪيلن ۽ مشهور شخصيتن کي شريڪ ڪيو ويو. لنڊن ۾ ترقي پسندن جي هڪ گروپ ريشٽاغ باءِ ڪيس جي باري ۾ برائون بڪ Brown - Book نالي هڪ ڪتاب شايع ڪيو. ان ڪتاب ۾ انهن ماڻهن کي اڳواڻو ڪيو ويو هو. جيڪي ريشٽاغ ۾ باءِ لڳائڻ جا اصل ڏوهاري هئا. يعني هٿلر ۽ گوڏرنگ جو ٿولو. وڌيڪ ان ڪتاب ۾ جرمنيءَ جي فسطائين جي ارادن، سازش ۽ فسطائيت جي اصلي ۽ حقيقي چهري تان پردو ڪيو ويو هو.

پوري دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين ديمتروف ۽ ان جي ساٿين تي لڳاپيل الزامن ۽ ڏوهن جي ترديد ڪئي ۽ جرمنيءَ جي حڪمرانن جي ان شرمناڪ سازش جي خلاف احتجاج ڪيو.

ديمتروف جيڪو قيد تنهائيءَ ۾ هو، ان کي انهن حالتن جي ڪا خبر نه هئي نه هو 'برائون بڪ' جي باري ۾ ڪجهه ڄاڻندو هو ۽ نه ئي ان کي اها خبر هئي ته ترقي پسندن ريشٽاغ باءِ ڪيس جي باري ۾ پئرس ۾ هڪ ڪميشن مقرر ڪئي آهي.

ديمتروف جي گرفتاري ۽ مقدمي جي عدالتي ڪاروائيءَ جي شروعات ۾ ڇهن مهينن جي مدت لڳي. ڇهن مهينن جو اهو ڊگهو عرصو جرمنيءَ جي فسطائين

پنهنجي منصوبي کي مستحڪم ڪرڻ، پـوليس جي انجنتن ۽ شاهدن کي ترتيب ڏيڻ ۽ ڏوهارين خلاف طرح طرح جا الزام گهڙڻ ۾ لڳايا ۽ ديمتروف قيد و بند جي تڪليفن ۾ ڦاٿل رهيو. اهو ڇهن مهينن وارو عرصو ۽ قيد تنهائي ديمتروف لاءِ نهايت تڪليف وارا ۽ حوصلو توڙيندڙ هئا. تڏهن به هن همت نه هاري ۽ لکڻ پڙهڻ جي ڪم ۾ مصروف رهيو. احتجاجي خط، عدالتي ڪاروائي شروع ڪرڻ جي باري ۾ درخواستون ۽ ذميوار ماڻهن ۽ مائٽن سان خط و ڪتابت ڪندو رهيو. هن کي پنهنجي تحريرن جا نقل به تيار ڪرڻا پوندا هئا. ان قيد دوران هن هڪ ڊائري به تيار ڪئي. جنهن ۾ عدالت بابت خاص ڳالهيون، ججن ۽ شاهدن بابت معلومات ۽ ٻيون ڪيتريون ئي ضروري شيون لکيون. ان کانسواءِ ديمتروف پنهنجي ان ڊائري ۾ عدالت ۾ ڏيڻ واري بيان جو خاڪو ۽ متوقع سوالن جا جواب ۽ فسطائين جي اخبارن جي مطالعي مان حاصل ٿيڻ واري ضروري معلومات ۽ نڪتا به درج ڪري ورتا هئا. ديمتروف هڪ عظيم سياسي اڳواڻ هو. هن پنهنجي سياسي بصيرت کان ڪم وٺي فسطائي مقصدن جي ترجمان اخبارن ۾ شايع ٿيڻ واري مواد مان ڪيترا اهڙا نڪتا ۽ نتيجا ورتا هئا، جن مان عدالتي ڪاروائي دوران پنهنجي موقف جي پٺڀرائي ۽ دشمن کي رد ڪرڻ جو ڪم ٿي سگهيو ٿي. ديمتروف ڇهن مهينن جي قيد

دوران جن ڪتابن جو مطالعو ڪيو هو، انهن مان ضروري حوالا به پنهنجي ان ڊائري ۾ لکيا هئائين. هن جرمنيءَ جي تاريخ، جيڪا گهٽ ۾ گهٽ ۶۷۰۰ سؤ صفحن تي پکڙيل هئي، قيد ۾ ئي پڙهي هئي.

ديمتروف هي سڀ گالهليون ۽ يادگيريون ڪاغذن جي انهن ننڍن ننڍن پرچن تي لکيون هيون. جيڪي قيدين جي نالن ۽ نمبرن لکڻ لاءِ ڏنيون وينديون هيون. حيل جي نگرانن ڪاغذ جي ننڍن ننڍن پرزن تي لکيل انهن عبارت تي ڪو خاص ڌيان نه ڏنو. ۽ ان نموني هي قيمتي تحريرون ختم ٿيڻ کان بچي ويون.

هي تحريرون جيڪي ديمتروف حيل ۾ ڪاغذ جي ننڍين ننڍين پرچن تي لکيون هيون، نهايت قيمتي دستاويزن جو ثبوت رکن ٿيون. انهن مان معلوم ٿئي ٿو ته ان مرد مجاهد حيل ۾ به پنهنجي ساٿي قيدين جي حقن جي حاصلات ۽ تحفظ لاءِ مثالي جدوجهد ڪئي ۽ کيس انهن رعايتن جي لاءِ ڀڄڻ وڙهڻو پيو جيڪي فسطائي قانون مطابق انهن کي مليل هيون.

انهن دستاويزن مان هيءُ به معلوم ٿئي ٿو ته ديمتروف جيڪو ڪجهه چيو آهي ان عظيم مقصد جي حاصلات لاءِ عمل به ڪيو آهي. جنهن ۾ پورهيت طبقي جو مفاد هو. هن ريشتاخ باهه کيس جي عدالتي ڪاروائي ۾ فسطائيت کي اگهاڙو ڪيو حقيقت کي بي نقاب ڪرڻ جي پوري پوري ڪوشش ڪئي. ان

مقصد لاء هُن جرمنيءَ جي تاريخ ۽ قانون جو مطالعو ڪيو هو. هُن نازين جي اقتدار ۾ اچڻ کان پهرين حڪومت ۽ نازين، سياسي جدوجهد ۽ انهن جي حڪومت جو گهرو مطالعو ڪيو هو. ان مقصد لاءِ هُن چڱي محنت ڪري جرمني زباني سکي هئي. قيد جي ڏينهن ۾ هو روزانو ڏهه ٻارنهن ڪلاڪ ڪم ڪندو هو.

ديمتروف جي انهن املهه تحريرن مان ان جي ڪارنامن ۽ جرمنيءَ جي حڪومت جي مختلف پهلوئن تي روشني پوي ٿي. گرفتاريءَ وقت هن کان هن جي عينڪ ڦري وئي هئي ۽ ان کي اخبارن جي مطالعي جي اجازت حاصل ڪرڻ لاءِ به چڱي جدوجهد ڪرڻي پئي هئي.

فسطائين جو خيال هو ته ديمتروف جسماني اذيتن کان تنگ اچي انهن جي سامهون جهڪي پوندو پر انهن جو اهو خيال غلط ثابت ٿيو. جرمنيءَ ۾ ريشتاغ ۾ باهه لڳڻ جي واقعي کانپوءِ قتل ۽ غارت جو نه ڪئنڊڙ سلسلو شروع ٿي ويو. هزارين پورهيت ۽ انهن جا اڳواڻ قتل ڪيا ويا. يهودين تي بي پناهه ظلم ڪيا ويا ۽ پوري ملڪ ۾ وحشيت ۽ بربريت جي باهه پکڙجڻ لڳي. انهن حالتن عدالتيءَ ڪاروائيءَ ۽ ان جي تياريءَ کي وڌيڪ اهميت ڏئي ڇڏي.

”عدالتي ڪاروائي شروع ڪرڻ ۾ غير ضروري دير ڪئي وئي آهي. تحقيقات جي ڪم ۾ حڪومت مداخلت

(۱۴۵)

ڪمي آهي. ڊيجنرڙ ۽ ڌمڪائڻ جا حربا استعمال ڪيا ويا آهن. مختلف ۽ متضاد نوعيت جا بيان ڏنا ويا آهن. قيدين سان ظالمانه سلوڪ ڪيو ويو آهي. حالتون ان قسم جون ٿي ويون جو حڪومت ڏوهارين خلاف ثبوت پيش نه ڪري سگهي ۽ عدالت خود هڪ ٻي عدالت يعني عوام جي عدالت وٽ هڪ ڏوهاريءَ جي حيثيت اختيار ڪري وئي. حڪومت هڪ ڪوڙ کي سچ ثابت ڪرڻ لاءِ هڪ وڌيڪ ڪوڙ گهڙيو ۽ پوءِ وري انکي ثابت ڪرڻ لاءِ هڪ ٻيو - پوليس آفيسرن کي عدالت ۾ شاهدين جي حيثيت ۾ پيش ٿيڻو پيو. حڪومت عدالتي ڪاروائيءَ ۾ مداخلت جو ڏهن ڪيو ۽ عوامي عدالت حڪومت ۽ پوليس کي ڏوهي ثابت ڪري ڇڏيو. جنهن ڪري ٻئي ڌرين ٻچڙيون ۽ خوار خراب ٿيون - ”مٿي ڄاڻايل عبارت مان معلوم ٿئي ٿو ته اها ريشٽاغ باهه ڪيس جي عدالتي تحقيقات کانپوءِ لکي وئي هئي ۽ ان ۾ انهن حقيقتن، ڏانڊين ۽ ناانصافين کي بي نقاب ڪيو ويو آهي. جيڪي ريشٽاغ باهه ڪيس جي تياري ۽ عدالتي ڪاروائيءَ ۾ جرمنيءَ جي فسطائي حڪمرانن جاري رکيون هيون پر حقيقت هيءَ آهي ته هن عبارت جو واقعي سان ڀري جو به واسطو ناهي. هيءَ عبارت پورهيتن جي عظيم اڳواڻ ڪارل مارڪس Karl - Marx ۱۸۵۲ع ۾ ڪميونسٽن خلاف هڪ ڪيس جي عدالتي فيصلوي کانپوءِ لکي هئي. هيءَ ڪيس ريشٽاغ باهه ڪيس کان ۸۱ سال پهرين ڪولون ‘Coloine’ (اٽر

اوله، جرمنيءَ جو هڪ شهر) جي عدالت ۾ هلايو ويو هو. ان عرصي ۾ دنيا جون حالتون بدلاجي چڪيون هيون. ڪميونزم هڪ عظيم طاقت بنجي چڪو هو. پورهيتن ڪميونسٽ قيادت تحت عظيم سوشلسٽ انقلاب ڪامياب ڪري ورتو هو. پورهيتن جي دشمن سرماڻيدارن جو اقتدار مٽجي چڪو هو. انسانن جي هٿن، انسانن جي تباهيءَ جو نظام پنهنجي ماضيءَ ۾ ويڙهجي چڪو هو. اشتراڪي معاشرو قائم ٿي چڪو هو. سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ قيادت تحت پوري دنيا جا پورهيت پنهنجي حقن جي حاصلات ۽ تحفظ لاءِ جدوجهد ڪري رهيا هئا. پر جرمنيءَ جا فسطائي حڪمران ۸۱ سالن جي طويل عرصي گذري وڃڻ کانپوءِ به ريشٽاغ باهم ڪيس ۾ آهڻي ڪردار ادا ڪرڻ ۾ مصروف هئا. جيڪو ۸۱ سال پهرين ڪولون جي عدالت ۾ ان وقت جي سرماڻيدارن ادا ڪيو هو ۽ اڄ به ڪميونسٽن خلاف ان قسم جا الزام هنيا پئي ويا. جنهن قسم جا الزام ۸۱ سال پهرين گهڙڻ جي شرمناڪ سازش ڪئي وئي هئي.

اڄ ڊيمٽروف لينن جي ان عظيم سمجهائيءَ تي عمل ڪري رهيو هو، جنهن ۾ ٻڌايو ويو آهي ته:

’دشمن جي عدالت ۾ سڀني تي هيءَ واضح ڪري ڇڏڻ گهرجي ته اسان ڪير آهيون ۽ ڇا ٿا چاهيون؟‘

ديمتروف ليپ زيگ 'Leip Zig' جي عدالت ۾ ڪميونزم جي اصولي ۽ بنيادي ڳالهين جي تشريح ڪئي ۽ کليل اکرن ۾ ٻڌايو ته: 'هيءُ سچ آهي ته مان بالشويڪي آهيان. مان انقلاب پسند پرولتاري آهيان. مان بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مرڪزي ڪميٽي جو ميمبر آهيان. مان بين الاقوامي ڪميونسٽ پارٽين جي تنظيم جي انتظاميه جو ميمبر آهيان. مان هڪ ذميوار ڪارڪن ۽ اڳواڻ آهيان. مان مهم جوئي قسم جو ماڻهو ناهيان ۽ نه ئي مان سازشي ۽ تخریب-پسند آهيان جو باهه لڳائڻ جهڙي گهڻي ڪم جو مظاعرو ڪريان.'

'مان سوويت يونين ڪميونسٽ پارٽيءَ جو حامي ۽ طرفدار آهيان. منهنجي پارٽي سوويت يونين جي ڪميونسٽ پارٽي آهي. جيڪا زمن جي ڇهين حصي تي حڪومت ڪري رهي آهي ۽ هيءُ ملڪ جنهن تي منهنجي پارٽيءَ جو اقتدار آهي. سوشلزم جي تعمير ۾ ڪاميابيءَ سان اڳتي وڌي رهيو آهي.'

ديمتروف ڪارل مارڪس جي جملن کي دهرائيندي عدالت ۾ چيو:

'ڪميونسٽ پنهنجي مقصد يا طريقه کار کي لڪائيندا ناهن. هي ظاهري طور تي موجوده سرماڻيدارانه نظام جا مخالف آهن. برسر اقتدار طبقو انهن کان ٻڌل آهي. ڪميونسٽ، پورهيت طبقي جا ماڻهو آهن. انهن

وٽ ڪا به اهڙي شيءِ ناهي جنهن جي ڦرجي وڃي جو کين خطرو هجي. سواءِ غلامي ۽ غلاميءَ جي زنجيرن جي - فتح ۽ ڪاميابي انهن لاءِ آهي. بس ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته پوري دنيا جا پورهيت متحد ٿي وڃن - 'ليپ زيگ' 'Leip Zig' جي عدالت جا جج صاحب ڪيسن ۾ مختلف قسمن جي دفاعي اصولن کان واقف هئا. هو ڄاڻندا هئا ته جوابدار پنهنجي صفائيءَ ۾ ڪهڙي قسم جون ڳالهيون ڪندا آهن. پر هيءَ شيءِ جيڪا ديمتروف پيش ڪئي هئي. انهن سڀني لاءِ نئين ۽ اڻوڪي هئي. انهن کي ڄاڻ نه هئي ته ڪميونسٽ عدالتن ۾ پنهنجي دفاع جي سلسلي ۾ ڪجهه نه چوڻدا آهن. جڏهن ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته ديمتروف کي دليلن جي وسيلي خاموش ڪيو وڃي. پر هو ائين ڪري نه سگهيا. ديمتروف جي زبان مان نڪتل هڪ هڪ جملو پوري دنيا ۾ ٽاڪوڙو وجهي ڇڏيندو هو. خاص ڪري جرمنيءَ جي پورهيت عوام جي ٻوليءَ جا محاورا هر ڳالهه ٻولهه جو لازمي حصو بنجي پيا.

ديمتروف ليٽن جي هدايتن تي عمل ڪيو ۽ عدالت ۾ جيڪا ڳالهه چئي آها پورهيت عوام جي مفادن لاءِ چئي. هُن عدالت جي سامهون پنهنجي دفاع ۽ بچاءَ لاءِ ڪجهه به نه چيو. هُن جيڪي ڪجهه چيو، دشمن کي ڏوهي ثابت ڪرڻ لاءِ چيو - هُن هيءَ نه چيو ته مان ڏوهي ناهيان پر جيڪي ڪجهه چيو آهو هيءَ هو

تہ پولیس ڏوهي آهي . حڪومت ڏوهي آهي . عدالت ڏوهي آهي ۽ پورو فسطائي نظام ڏوهي آهي . هُن عدالت ۾ پنهنجي مٿان لڳايل الزامن جي صفائي پيش نه ڪئي پر هڪ جج جيان پنهنجي دشمن کي ڏوهي ثابت ڪري ان جي خلاف فتوى ڏيندو رهيو —

هُن فسطائيت جي اڳواڻن کي ڏوهي ثابت ڪيو . هُن انهن تي الزام لڳايو ته هنن ڪميونسٽن کي مشتعل ڪرڻ جو ڏوه ڪيو آهي . هنن پورهيتن جي مفادن کي نقصان پهچائڻ جي مجرمانه سازش ڪئي آهي . هُن چيو ته فسطائي حڪمرانن جيل ۾ مٿس ۽ ان جي قيدي ساٿين تي ظلم ڪيا آهن . هُن چيو ته عدالت اڳيان ان کي قانوني مدد کان محروم ڪري قانون جي خلاف ورزي ڪئي وئي آهي — هُن چيو ته عدالت بدديانتيءَ جو مظاهرو ڪيو آهي . هُن سرڪاري وڪيل تي ڪوڙ ڳالهائڻ ۽ ٺڳي ڪرڻ جو الزام لڳايو . هُن چيو ته مون تي الزام هنيا ويا آهن . اهي سڀ جا سڀ ابتدائي تحقيقات کانپوءِ سوچيا ويا هئا . شروعاتي تحقيقات دوران مون تو کوبه الزام عائد نه ڪيو ويو . هاڻي عدالت ۾ جن الزامن جي شڪايت ڪئي پئي وڃي . آهي مان پهريون ڀيرو ٻڌي رهيو آهيان . هن بلغاريا جي فسطائي حڪومت تي الزام لڳايو ته هن ويهه هزار انقلاب پسند پورهيتن جو قتل عام ڪيو

آهي ۽ اهو به ته حڪومت بيشمار اديب ۽ دانشور قتل ڪيا آهن۔

ديمتروف ليمپ زيگ جي فسطائي عدالت ۾ فسطائيت جي خلاف جنگ وڙهي رهيو هو ۽ پوري دنيا جا پورهيت ان جي تائيد ۽ حمايت ڪندا رهيا هئا۔

ديمتروف خلاف شاهدي ڏيندڙن جو پهريون ٽولو پوليس جي وڏن آفيسرن تي مشتمل هو. ان ٽولي ۾ ملڪ جي سڀ کان وڏي عدالت سپريم ڪورٽ جو هڪڙو جج به شامل هو۔ انهن شاهدن هي ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ته ڏوهارين ۾ شامل ٻچ رهواسي لوبي 'Lubbe' ڪميونسٽ آهي ۽ هيءُ ته ان ديمتروف ۽ ٻين جوابدارن سان ملاقات ڪئي هئي۔

ديمتروف جي جرح تي شاهد کي هيءُ مڃڻو پيو ته لوبي جوابدارن سان ملاقات نه ڪئي هئي. پر پوليس (شاهدي ڏيندڙ) ان کي فوٽو ڏيکاريا هئا. ان موقعي تي ديمتروف هڪ زبردست سوال ڪري سرڪاري شاهدن ۽ وڪيلن کي پريشان ڪري ڇڏيو. هن سوال ڪيو ته 'آخر ڪهڙو سبب آهي جو پوليس لوبي سان ابتدائي تحقيقات دوران ترجمان جي ذريعي ڳالهه ٻولهه ڪئي هئي. جڏهن ته لوبي جرمن زبان ڄاڻندو هو ۽ چڱي نموني ڳالهائي به سگهيو ٿي۔؟'

ان اعتراف سان ديمتروف عدالت کي ان ڏانهن ڌيان ڏيارڻ جي ڪوشش ڪئي هئي ته ابتدائي رپورٽ

غلط آهي. جنهن ۾ درج آهي ته پوليس ترجمان جي ذريعي لوبي سان ڳالهه ٻولهه ڪئي هئي ۽ هيءُ به ثابت ٿي ويو ته ابتدائي جانچ جي رپورٽ تي ديمتروف جي ڪوڙي صحيح آهي.

ديمتروف جانچ ڪندڙ جج کان سوال پڇيو: 'ڇا اوهان پهرين اپريل تي هيءُ اعلان شايع ڪرايو هو ته ديمتروف ۽ ٻين ليڊرن لوبي سان گڏجي ريشٽاخ کي باهه لڳائي آهي-؟'

ديمتروف پنهنجي سوال تي زور ڏيندي مطالبو ڪيو ته سوال جو جواب ها يا نه ٻن اکرن ۾ ڏنو وڃي. عدالت ديمتروف کي ٿوڪيو ۽ ان کي تنبيهه ڪئي ته عدالت جي قاعدن جو احترام ڪري ۽ جانچ ڪندڙ جج جي عهدي ۽ حيثيت جو خيال رکي ۽ اهڙي قسم جي سوالن سان ان جي توهين نه ڪري. ديمتروف پنهنجي سوال جي باري ۾ چيو ته ان جو مقصد هيءُ ثابت ڪرڻ آهي ته جانچ ۾ جانبداريءَ کان ڪم ورتو پيو وڃي.

عدالت هڪ ڀيرو ٻيهر ديمتروف کي خاموش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ چيو ته جوابدار کي ان ڳالهه جي اجازت نٿي ڏئي سگهجي ته هو جانچ ڪرڻ واري جج جي توهين ڪري—

ديمتروف خاموش نه ٿيو ۽ هن هڪ ٻيو سوال ڏنو ڪيو ته آخر هيءُ ڪوڙ ڇو ڳالهائڻو ويو ته لوبي

‘Lubbe’ پنهنجي ڏوهي هجڻ جو اقرار ڪري ورتو آهي — ؟

جج چيو ته، ’مان ڪو معمولي ماڻهو ناهيان. مان جج آهيان ۽ مان پنهنجي بي عزتي برداشت ڪري نٿو سگهان.‘ ان تي ديمتروف هيٺيون بيان ڏنو:

’ملڪ جي موجوده رائج قانون مطابق مون کي هٿڪڙي لڳائي نٿي سگهجي ۽ پوليس جي بيان کي صحيح مڃيو ويو ته پوءِ جرمنيءَ جا سن لک ڪميونسٽ جن ڪميونسٽ پارٽيءَ کي ووٽ ڏنا آهن. ريشٽاخ کي باهه لڳائي ڇا ڏوهاري آهن ۽ سڀني کي عدالت سامهون پيش ڪرڻ ضروري آهي—‘

عدالت جي حڪم سان پوليس ديمتروف کي قابو ڪري ويهاري ڇڏيو ۽ ان کي ڳالهائڻ کان روڪي ڇڏيو ۽ پوءِ باقائده اعلان ڪري ڇڏيو ته جوابدار کي عدالت ۾ ڳالهائڻ جي حق کان محروم ڪيو ٿو وڃي. پر عدالت جو هيءُ فيصلو وقت کانپوءِ هو. ديمتروف جي لاجواب آڏي پڇا ۽ تنقيد سڄي دنيا کي حال جي حقيقت کان باخبر ڪري ڇڏيو هو. ان کانسواءِ برائون بڪ Brown Book لکن جي تعداد ۾ ورهائجي چڪو هو. اخبارن ۾ ان ڪتاب جا ڪافي حصا شايع ٿي چڪا هئا ۽ هاڻي ليپ زيگ جي عدالت رڳو پنهنجي دفاع لاءِ ڪوشش ڪري رهي هئي. عدالت مجبور هئي ته ’برائون بڪ‘ ۾ ڄاڻايل واقعن کي غلط ثابت ڪري.

ان جي پرپور ڪوشش لوبي Lubbe کي ڏوهي ثابت ڪرڻ لاءِ هئي. ان لاءِ ته لوبي ڏوهي ثابت نٿي ٿيو ته سوال ٿي پيدا ٿيو ته پوءِ ريشٽاڻي کي باهه لڳائڻ جو اصل ڏوهاري ڪير هو؟ ۽ جيڪڏهن چيو وڃي ته لوبي سان ڏوهه ۾ ٻيا ماڻهو به شريڪ هئا ته سوال ٿو پيدا ٿئي ته آهي ماڻهو لوبي سان گڏ گرفتار ڇو نه ڪيا ويا؟ جيڪڏهن ته جاءِ واردات تان پڇي نڪرڻ جو ڪوبه رستو نه هئو. سواءِ ان رستي جي، جيڪو گوئرنگ جي رهائشگاهه جو رستو هو.

عدالت جي ان موقف مان ڊيمٽروف فائدو وٺي سوال ڪري ڇڏيو ته 'جيڪڏهن باهه لوبي لڳائي آهي ۽ ان سان گڏ ڪو ٻيو شخص شريڪ نه هو ته هن ايڏو ڏکيو ۽ خطرناڪ ڪم اڪيلي سر ڪيئن ڪيو؟' ان سوال جو جواب ڪوبه ڏئي نه سگهيو. لوبي رڳو ايترو چيو ته 'مون کي ڪابه خبر ناهي'.

ڊيمٽروف لوبي کان پوءِ سوال پڇيو ته 'تو باهه لڳائڻ لاءِ ٻارڻ ڪٿان کان ۽ ڪنهن نموني حاصل ڪيو هو؟' ان تي لوبي عدالت کي درخواست ڪئي ته هن کي جواب ڏيڻ تي مجبور نه ڪيو وڃي. ان تي ڊيمٽروف چئن ۽ کليل لفظن ۾ چيو ته: 'ان جو مطلب هيءُ آهي ته لوبي ٻين جي هٿن ۾ ڪيڏي رهيو هو ۽ اهو ڪم هن ٻين جي چُرچ تي ڪيو آهي'.

ان تي عدالت رڙ ڪندي چيو ته 'ڊيمٽروف! فيصلو

ڪرڻ ۽ بيانن مان نتيجو ڪڍڻ، تنهنجو ڪم ناهي. هيءُ اسان جو ڪم آهي۔

عدالت ڪيترا ڀيرا ديمتروف کي ڳالهائڻ جي حق کان محروم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ ان کي حڪم ڏنو ته هو چپ رهي. پر هو جرئت ۽ بي باڪيءَ جو مظاهرو ڪندي پنهنجو موقف پيش ڪندو رهيو ۽ فسطائين کان حوصلو خطا ڪندڙ سوال پڇندو رهيو. هن ڪوڙن شاهدن جي بيانن جي تضاد مان ثابتي ڪري ڇڏيو ته فسطائين ڪميونسٽن خلاف سازش ڪئي آهي۔

ريشتاڻي جي چوڪيدار شاهدي ڏني ته هن ۲۷- فيبروري تي جنهن ڏينهن ريشٽاڻي ۾ باهه لڳڻ جو واقعو پيش آيو ديمتروف کي ڏٺو هو. حالانڪ سرڪاري وڪيل ان کان پهرين پڇي چڪو هو ته ديمتروف ان ڏينهن هڪ ٻئي شهر ميونخ (Munich) ۾ هو۔

شاهد جي ان ڪوڙي بيان تي عدالت ۾ موجود ديمتروف سميت سڀني کي کل اچي وئي ۽ ديمتروف چيو ته ’مان سمجهان ٿو ته هيءُ شاهد ڪنهن جو زرخريد آهي۔‘ ۽ وري سرڪاري وڪيل ڏانهن مخاطب ٿي چيائين ته: ’مان اوهان کي اهڙي شاهد جي بيان تي مبارڪون پيش ڪريان ٿو۔‘

سرڪاري وڪيل ۽ سرڪاري ٽر جي طرفان پيش ٿيل وارن شاهدن جي ڪوڙ ۽ ٺڳيءَ جو پردو ڇاڪ

ٽي وڃڻ تي هي سڀ ماڻهو عدالت جي ڪمري مان آهستي آهستي ٻاهر هليا ويا ۽ انهن جي جاءِ شاهدن جي هڪ ٻي ٽولي ورتي. هي سڀ ماڻهو خفيہ پوليس جا ايجنٽ هئا۔

نون شاهدن ۾ هڪ شاهد هنز 'Hinz' عدالت کي ٻڌايو ته مان پوليس جي هدايتن موجب ڪميونسٽ پارٽيءَ ۾ شامل رهيو آهيان ۽ ان کي جيل مان ڪڍي عدالت جي شاهديءَ لاءِ پيش ڪيو ويو هو. عدالت ۾ ان ڏوهن جي فهرست به پيش ڪئي وئي هئي جن جي ڪرڻ جي ڏوه ۾ ان کي مختلف سزائون ڏنيون ويون هيون ۽ هيءُ قيد جي سزا کائي رهيو هو۔

ديمتروف اتي بيهي اعتراض ڪيو ته ان قسم جي ڏوهي ۽ بدڪردار شخص کي شاهد طور عدالت ۾ ڇو پيش ڪيو ٿو وڃي. ديمتروف جي ان اعتراض تي جج مجبور ٿي ويو ۽ هن ان فرضي شاهد 'هنز' کي عدالت مان ٻاهر ڪڍي ڇڏيو.

ان کانپوءِ هڪ ٻيو شخص شاهد طور پيش ڪيو ويو ان جو نالو هو گروٽي 'Grotte'۔ ديمتروف ان کي شور سان ڏٺو ۽ سمجهي ورتو ته اهو شخص چريو آهي. آخر ديمتروف جي مطالبي تي ان جو طبي معائنو ڪيو ويو ته واقعي اهو شخص چريو ثابت ٿيو. هاڻي ٽيو شاهد پيش ڪيو ويو جنهن جو نالو ڪام فير 'Kam feer' هو. هيءُ چور هو ۽ چوريءَ جي الزام ۾ به ڀيرا سزا

ڪاٿي چڪو هو۔ وري لي برمين Lie Bermann نالي هڪ ٻيو شاهد پيش ڪيو ويو، جنهن جي بيانن ۾ حد درجي جو تضاد هو۔

آخر ڊيمٽروف احتجاج ڪندي سوال ڪيو ته: ’هين قسم جي واڌينٽ ۽ بي هودن شاهدن کي عدالت ۾ ڇو پيش ڪيو ٿو وڃي۔؟‘ هن وڌيڪ چيو ته:

’... هي استغاثه جي بدنصوبي آهي ته ان طرفان عدالت ۾ پيش ٿيل وارا شاهد يا ته پاڳل آهن يا ڏوهي۔ استغاثه وٽ ڪوبه صحيح يا معياري شاهد ڪونهي۔

انهن پاڳل ۽ ڏوهي شاهدن کانپوءِ ريشٽاخ جا ٽي ڊپٽي شاهدن جي حيثيت ۾ عدالت ۾ حاضر ٿيا. انهن مان هڪڙو شاهد ڪريئر ’Kreyer‘ جي بيان تي ڊيمٽروف اعتراض ڪندي چيو ته: هن شخص شروعاتي تحقيقاتي عدالت ۾ بيان ڏيندي چيو هو ته حادثي جي ڏينهن مان گوئرنگ ’Goering‘ جي گهر هئس ۽ اڄ چئي رهيو آهي ته ٻئي ڏينهن گوئرنگ جي گهر ويو هئس. شاهد جي بيانن ۾ ان تضاد کي بي نقاب ڪرڻ کانپوءِ ڊيمٽروف چيو:

’مان سمجهان ٿو ته شاهد غلط بيانيءَ کان ڪم ورتو آهي ۽ هن پنهنجو بيان ٻئي شخص جي چوڻ تي ڏنو آهي۔‘

ڊيمٽروف جي ان بيان مان هر شخص سمجهي ٿي

ورثو ته. ڊيمٽروف هٿلار جي ساڄي هٿ گوئزننگ تي الزام لڳائي رهيو آهي ته هو ريشٽاغ کي باهه لڳائڻ واري سازش ۾ شريڪ هو. عدالت ڊيمٽروف کي شاهد تي اعتراض ۽ جرح ڪرڻ جي حق کان محروم ڪري ڇڏيو هو. پر پوءِ به ڊيمٽروف سوال ڪري وڌو ته: 'چا شاهد کي هن حقيقت جو علم آهي ته آسٽريا ۾ نيشنل سوشلسٽ ورڪرز خفيہ سرگرمين ۾ مصروف آهن ۽ اهو ته ماڻهو ڪوڙا ۽ جعلي پاسپورٽ استعمال ڪري رهيا آهن ۽ انهن جو هيءُ عمل ان کان مختلف ناهي ته مان اڄ برلين ۾ آهيان، ان سوال تي ڪريڊر 'Kreyer' شيخ تي ويو ۽ رڙ ڪري چيائين ته ان سوال جو ريشٽاغ جي باهه سان ڪوبه واسطو ڪونهي ۽ مان هڪ جرمن هئڻ جي حيثيت ۾ آسٽريا ۾ ڪم ڪري سگهان ٿو. منهنجي ۽ ڊيمٽروف جي وچ ۾ فرق آهي. (يعني مون کي آسٽريا ۾ سياسي سرگرمين جو حق آهي پر ڊيمٽروف کي جرمنيءَ ۾ ان قسم جو ڪوبه حق ناهي.)

ڊيمٽروف چيو ته واقعي تو ۽ مون ۾ فرق آهي. اهو فرق اهو ئي آهي جيڪو هڪ نيشنل سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ ۾ ٿي سگهي ٿو. منهنجو مقصد رڳو هيءُ ثابت ڪرڻ هو ته 'خفيہ ڪم ڪرڻ رڳو ڪميونسٽ جو ئي ڪم ناهي'.

هاڻي ڊيمٽروف ٻئي شاهد ڪاروان Karwahne

ڏانهن مخاطب ٿي چيو: 'ڪاروان! تون رڳو ان لاءِ
 نيشنل سوشلسٽ آهين ته ان کانسواءِ ريشٽاغ ۾ ڊپٽي
 طور نٿو رهي سگهين.' ان موقعي تي ڊيمٽروف ٽرائسڪي
 ازم کان فاشزم تائين تبديليءَ جي سببن تي روشني
 وڌي ۽ ٻڌايو ته ٽرائسڪي ازم جا حامي آهي ئي ماڻهو
 آهن جيڪي انقلاب جا مخالف آهن۔'

ڊيمٽروف عدالت ۾ فسطائين تي زبردست حملا ۽
 اعتراض ڪيا. فسطائي جج ڪيترا ڀيرا ڪوشش ڪئي
 پر ڊيمٽروف جرئت ۽ بي باڪيءَ کان ڪم وٺي دشمن
 تي حملي جو ڪو موقعو هٿان وڃڻ نه ڏنو ۽ مخالفن
 تي سوالن جي ٻوڇاڙ ڪندو رهيو. ان جي جرح، سوالن،
 اعتراض ۽ بيانن مان ڪيس جي اصلي حقيقت ۽ استغناء
 جي ڪمزوري بي نقاب ٿي وئي ۽ هر ڪمهن ڄاڻي
 ورتو ته ريشٽاغ کي باهه لڳائڻ وارا فسطائي پاڻ هئا
 ۽ ان باهه لڳائڻ جو مقصد ڪميونسٽن تي تخريبي
 ڪاروائيءَ جو الزام لڳائي انهن کي ڪيپلڻ هو. هاڻي
 عدالت ۾ فسطائي ليڊر پريشان هئا ۽ انهن کي محسوس
 ٿي رهيو هو ته جيڪي الزام انهن ڪميونسٽن تي
 لڳائڻ جي سازش ڪئي هئي، آهي خود انهن جي خلاف
 ثابت ٿي رهيا هئا. هاڻي سوال ٻين تي الزام لڳائڻ جو
 ناهي پر پنهنجي صفائي پيش ڪرڻ جو آهي. فسطائين
 پنهنجي طاقت ۽ قوت واري انتهائي مظهر گوئرنگ
 'Goering' ۽ گوئبلز 'Goebbels' کي شاهد ٺاهي

عدالت ۾ آئي پيش ڪيو۔

ديمتروف ۽ گوئرنگ جي وچ ۾ ’نون چا تون چا‘ جو سلسلو شروع ٿي ويو. هيءُ جنگ ٻن مختلف ۽ متضاد طبقن جي نمائندن جي وچ ۾ هئي. گوئرنگ زوال پذير سرماڻيدارن جي طبقي جو نمائندو هو ۽ ديمتروف ترقي پذير پورهيت طبقي جو نمائندو. انهن ڏينهن ۾ هڪ آرٽسٽ انهن ٻنهي نمائندن جي هڪ تصوير ٺاهي هئي. جنهن ۾ ڪيونسٽن جو نمائندو ديمتروف وڏو ۽ فسطائين جو نمائندو گوئرنگ ننڍو نظر اچي رهيو هو. هيءُ تصوير انهن ڏينهن ۾ ڏاڍي مشهور ٿي هئي ۽ پوري دنيا جي اخبارن ۾ شايع ٿي هئي. گوئرنگ ۽ هٽلر ’Hitler‘ ٻه شخص جرمنيءَ ۾ سڀ کان وڌيڪ طاقت ۽ اختيارن جا مالڪ تصور ڪيا ويندا هئا. جڏهن گوئرنگ عدالت ۾ داخل ٿيو ته ان جو محافظ دستو ان سان گڏ هو. عدالت واري ڪمري ۾ جيڪي ماڻهو موجود هئا، ان جي اچڻ تي سڀ ادب ۽ احترام ۾ آئي بيٺا ۽ سڀني نازي آدابن مطابق گوئرنگ کي سلام ڪيو۔

گوئرنگ جيڪو نازي حڪومت جو وزير هو. ان پوري ڏيڍ ڪلاڪ تائين عدالت ۾ تقرير ڪئي جنهن ۾ ديمتروف تي الزام لڳايا ويا هئا. ان جي هڪ هڪ جملي تي عدالت ۾ موجود فسطائي خوشيءَ مان ٽازيون وڄائيندا ان کي داد ڏيندا رهيا. گوئرنگ جي ڊگهي

تقرر ڪانچو ڊيمٽروف ڳالهائيو ۽ هنن ان تي جرح ڪندي پڇيو ته:

’اوهان ۲۸ ۽ ۲۹ فيبروريءَ تي وزير داخله جي حيثيت ۾ باهم لڳڻ جي تحقيقات جي سلسلي ۾ ڇا چيو هو؟ لوبي ’Lubbe‘ ريشٽاغ ۾ ڪيئن داخل ٿيو؟ اوهان وزير داخله جي حيثيت ۾ ۲۸ فيبروريءَ تي هيءُ بيان ڪيئن ڏنو هو ته ٽورگليئر Torgler جرمنيءَ جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي ليڊر ريشٽاغ کي باهم لڳائڻ ۾ حصو ورتو آهي— ۽ هيءُ ته لوبي وٽان ڪميونسٽ پارٽيءَ جي ميمبر هئڻ جو ڪارڊ مليو آهي. جڏهن ته پوليس عدالت ۾ بيان ڏنو آهي ته ان قسم جي ڪا به شيءِ لوبي وٽ نه هئي—‘

وزير داخله گوٽرنڱ جيڪو شروع ۾ حاڪمانه انداز ۾ ڳالهائي رهيو هو. ڊيمٽروف جي سوالن تي مائيف ٿي ويو ۽ سوالن جي جواب ڏيڻ بجاءِ هيڏانهن هوڏانهن جون ڳالهائون ڪرڻ لڳو ۽ ان سان گڏ ڊيمٽروف کي ڏمڪيون ڏيڻ ۾ لڳي ويو ۽ ڪوڙ ۾ ٻاڙهو ٿي چيائين ته ’ڪميونسٽ پارٽي غنڊن ۽ ڏوهين جي پارٽي آهي. ان کي فوري طور تي ڪچلي ڇڏڻ گهرجي—‘ ڊيمٽروف نهايت تحمل ۽ پُروڦار انداز ۾ جواب ڏنو ته ’ڪميونسٽ پارٽي فسطائيت خلاف وڙهڻ وارن جي پارٽي آهي ۽ جنگ ۾ فتح ان جي ٿيندي—‘ هن گوٽرنڱ سان مخاطب ٿيندي چيو: ’ڇا، اوهان ڇاڻو ٿا

تہ هيءُ پارٽي دنيا جي ڇهين حصي تي حڪومت ڪري رهي آهي. جنهن جو نالو سويت يونين آهي، ۽ هيءُ تہ سويت يونين جا جرمني حڪومت سان سفارتي، سياسي ۽ اقتصادي تعلقات آهن، جن جي ڪري هزارين جرمن روزگار ۾ آهن. مون کي خبر آهي تہ تون ذميوار وزير داخله هئڻ جي حيثيت سان هي سڀ گڏالهيون ڄاڻين ٿو ۽ ڄاڻڻ کانپوءِ به ڪميونسٽ پارٽيءَ کي ڏوهين جي پارٽي چئي رهيو آهين؟

ان موقعي تي عدالت گوئرنگ جي مدد ڪندي ديمتروف کي حڪم ڏنو تہ ڪميونسٽ پارٽيءَ جي پروپينگنڊا نہ ڪر۔ خاموش ٿي وڃ. ديمتروف عدالت کي مخاطب ٿيندي چيو: ’جناب! وزير داخله نيشنل سوشلسٽ پارٽيءَ جي پروپينگنڊا ڪري رهيو آهي.‘ ۽ ان سان گڏ چيائين: ’بالشويڪ نظريو سويت يونين ۾ اقتدار ۾ آهي. سويت يونين دنيا جو سڀ کان وڏو ملڪ آهي ۽ جرمنيءَ ۾ لکن جي تعداد ۾ ماڻهو ان جا حامي آهن، ڇا اوهان صاحبن کي ان جو علم آهي؟‘

گوئرنگ ديمتروف جي ڳالهه ڪٽيندي چيو: ’ها جرمنيءَ جا ماڻهو ڄاڻن ٿا تہ توهان جو رويو غلط ۽ گستاخانہ آهي ۽ توهان ريشٽاغ کي باهه لڳائڻ جو ڏوھ ڪيو آهي. مان عدالت ۾ ان لاءِ نہ آيو آهيان تہ تون هڪ جج جيان مون کان سوال ڪرين پر

منهنجي نظر ۾ تون ڏوهي آهين ۽ تون ڦاسي ڏيڻ جي لائق آهين۔

گوئرنگ عدالت جي احترام ۽ قائدن جو خيال ڪرڻ کانسواءِ رڙين ڪري ديمتروف کي ڳاريون ڏنيون ۽ ان کي ٻاهر نڪري وڃڻ جو چيو۔

ديمتروف باوقار انداز ۾ جواب ڏنو 'تو وٽ منهنجي سوالن جو ڪوبه جواب ناهي ۽ تون منهنجي سوالن کان ٻڃي ويو آهين. ان لاءِ اِن قسم جون ڳالهائون ڪري رهيو آهين۔'

آخر عدالت جي حڪم سان ديمتروف کي زوريءَ عدالت جي ڪمري مان ٻاهر ڪڍيو ويو ۽ گوئرنگ کيس ڌمڪي ڏيندي چيو ته 'مان عدالت کانپوءِ توهان تي ڀرڏس۔'

ديمتروف مان ان وحشيانه برتاءُ خلاف پوري دنيا ۾ احتجاج ڪيو ويو، عدالت ۾ جج موجود آهي ۽ شاهد جوابدار گڏي ڳاريون ۽ ڌمڪيون ٿو ڏئي ۽ گهٽ وڌ ڳالهائڻي عدالت جي ڪمري مان ٻاهر ٿو ڪڍي ڇڏي. فسطائين جي اِن اڻوڻندڙ سلوڪ خلاف پوري دنيا جي اخبارن ۽ سرماڻيدارن جي ترجمان اخبارن ۾ مضمون شايع ڪيا ۽ اڏريا. لکيا۔

اِن واقعي جي بئني ڏينهن لنڊن جي اخبار 'Observer' لکيو ته :

'گوئرنگ 'Goering' برائون بڪ Brown - Book

۾ بيان ڪيل واقعن جي تردید نہ ڪري سگهيو. جوابدار خلاف سڃاڻڻ جي تائيد ۾ به ڪوبه دليل پيش نہ ڪري سگهيو ۽ هو پنهنجي پارٽي نيشنل سوشلسٽ تي لڳايل ڪنهن به الزام جي تردید نہ ڪري سگهيو۔
لنڊن جي هڪ ٻي اخبار 'ڊيلي ٽيليگراف' 'Daily Telegraph' لکيو :

'عدالت آپگهات ڪيو آهي. ان لاءِ ته انصاف جي تقاضا موجب هوءَ گوئرنگ کي ڊيمٽروف جي ٽوڙين جي ڏوه ۾ عدالتي ڪمري مان ٻاهر نہ ڪڍي سگهي ۽ هاڻي اسان ڄاڻي چڪا آڏيون ته اصل واقعا ڪهڙا آهن۔؟'

سوئيزلینڊ جي ڊڪ اخبار 'Neue uricherzeitung' لکيو :

'عدالت جي موجودگيءَ ۾ شاهد (گوئرنگ) ڊيمٽروف کي ڪاريون ۽ ٽمڪيون ڏنيون آهن. ان واقعي مان عدالت جي ڪمزوري ۽ بي وسي ظاهر ٿئي ٿي.'
هي اخبارون جن ملڪن جون هيون انهن مان ڪنهن ملڪ تي به ڪميونسٽن جي حمايت جو شڪ به نہ ڏيکاريو ڪري سگهجي. انهن مڃيو ته عدالتي ڪمري ۾ دليلن سان ڊيمٽروف جرمنيءَ جي سڀ کان وڌيڪ بااختيار وزير کي هيٺ ڪيرائي ڇڏيو آهي.

عدالت ۾ ان تاريخي واقعي کان ٻارنهن سال پوءِ گوئرنگ 'Goering' هڪ ٻي عدالت ۾ جوابدار جي

حيثيت ۾ پيش ٿيو. ان عدالت ۾ ڪميونسٽن خلاف جرمنيءَ جي نازي ۽ فسطائي حڪمرانن تي جنگي ڏوهن ڪرڻ جو الزام لڳايو هو ۽ ٻي عالمي جنگ ۾ ڪميونسٽن جي طرفدار برطانيه، فرانس ۽ آمريڪا گوئرنگ خلاف ڪيس جي ڪاروائي ۾ حصو ورتو هو. گوئرنگ کانپوءِ عدالت کي مشڪلاتن کان بچائڻ ۽ استغاثه جي ڪهاڻيءَ کي صحيح ثابت ڪرڻ لاءِ جرمنيءَ جو هڪ ٻيو وزير عدالت ۾ شاهد بنجي پيش ٿيو. هيءُ نشر و اشاعت جي محڪمي جو وزير گوئٽلار 'Goebbels' هو. ان کي جرمنيءَ ۾ سڀ کان وڌيڪ فسطائي فلسفي جو مقابل، ماهر ۽ ترجمان سمجهيو ويندو هو.

گوئٽلار ديمتروف جي سوالن جا جواب ڏيندي فخر ۾ انداز ۾ چيو هو: 'مان ديمتروف جي مقصد کان واقف آهيان. مان ڄاڻان ٿو ته هيءُ پروپينگنڊا جي فن جو ماهر آهي. پر هيءُ منهنجي مقابلي ۾ ڪامياب نه ٿي سگهندو.'

ديمتروف شاهد کان پڇيو:

'ڇا هيءُ حقيقت ناهي ته پورهيتن جو قتل عام ڪيو ويو آهي. جماعتي طور تي به ۽ انفرادي حيثيت سان به -'

گوئٽلار ان سوال جي جواب ڏيڻ کان انوائڊ جي ڪوشش ڪري رهيو هو، مگر ديمتروف ان کي هيڏانهن

هوڏانهن ويٺ نه ڏٺو ۽ سوال ڪيائينس ته 'ڇا اها حقيقت ناهي ته ان قسم جي قتل ڪرڻ وارن کي هٽلر بذات خود مبارڪ پيش ڪندو رهيو آهي؟'

گوٽلباز، جج ۽ عدالت ۾ هر شخص سمجهي ويو هو ته ديمتروف هٽلر جي ان پيغام ڏانهن اشارو ڪري رهيو آهي. جنهن ۾ هٽلر نازي ۽ پارٽي سان واسطو رکڻ وارن انهن ٻن ڏوهين کي مبارڪ ڏني هئي. جن پورهيت طبقي جي هڪ ڪارڪن کي قتل ڪري ڇڏيو هو.

ديمتروف شاهد ۽ جج کي مهلت ڏيڻ کان سواءِ ڳالهه جاري رکندي چيو:

(گوٽلرنگ) (اڳوڻو شاهد) عدالت ۾ چيو آهي ته ڪميونزم جي معنيٰ آهي خون خرابي. هيءَ حقيقت هر ڪوئي ڄاڻي ٿو ته جنگ کانپوءِ جرمنيءَ ۾ ڪيترائي سياسي ليڊر قتل ٿيا آهن. انهن ۾ اڪثريت پورهيت طبقي جي اڳواڻن جي آهي. مان شاهد کان بچڻ چاهيان ٿو ته جرمنيءَ ۾ هي سياسي قتل ڪنهن ڪيا آهن؟ ڇا هيءَ حقيقت ناهي ته قاتل ساڄي ڌر جا حاسي ۽ موجوده نيشنل سوشلسٽ پارٽيءَ ۾ آهن؟

گوٽلباز 'Goebbels' ان سوال جي جواب کان به بچڻ جي ڪوشش ڪندي چيو ته 'ديمتروف کي اجازت آهي ته ڀلي هو آدم ۽ حوا کان وٺي جو بيان شروع ڪري ڇڏي. (شاهد جو مطلب هيءُ هو

تہ پرائين گالھين د'ھرائڻ مان ڪو فائدو ناهي ۽ انهن جو واسطو زير بحث ڪيس سان ڪجهه ڪونهي.)
 ديمتروف شاهد کان اقرار ڪرائڻ چاهيو ٿي تہ
 خُون خرابي ۽ تخريبي ڪارواين کان ڪم وٺڻ فسطائين
 جو شيو و هلندو پيو اچي. شاهد هيڏانهن هوڏانهن جون
 گالهيون ڪري جواب کان بچڻ جي ڪوشش ۾ هو
 تہ ديمتروف پڇي ورتو:

'جيڪڏهن نازين کي هيءَ حق حاصل آهي تہ هو
 پنهنجي بچاءَ لاءِ مسلح ڪاروائي ڪن تہ آهو حق
 ڪميونسٽن کي ڇو حاصل ڪونهي؟

هاڻي عدالت ۾ موجود هر ماڻهو محسوس ڪرڻ
 لڳو تہ گوئرنگ جيان گوئبلز بہ بي وس ٿي چڪو آهي.
 جرمنيءَ جي وزير حي شڪست تي ماڻهو اڳڪٿيون
 ڪرڻ لڳا هئا ۽ پوري ملڪ ۾ تبصرا ٿيڻ لڳا. اصل
 ۾ ماڻهن هيءَ نقطي ڄاتو تہ ديمتروف ۾ جرئت ۽
 بي باڪي ڪٿان آئي آهي. انهن کي هن حقيقت جي
 ڄاڻ نہ هئي تہ ديمتروف جنهن پورهيت طبقي جو ترجمان
 آهي. آهو طبقو حق ۽ سچائي جي راھ تي گامزن
 آهي ۽ ان عالمي سچائيءَ ان ۾ جرئت پيدا ڪري
 ڇڏي آهي. ان کي پنهنجي طبقي جي فتح ۽ ڪاميابيءَ
 جو يقين آهي ۽ اهو يقين ان ۾ جرئت ۽ حوصلو
 پيدا ڪري رهيو آهي. ديمتروف ڄاڻي ٿو تہ ڪميونزم
 هڪ طاقتور نظريو آهي. هي سياسي ۽ اخلاقي ميدان

۾ ڪامياب ٿيڻ وارو نظريو آهي ۽ ان جي مخالفت جو نظريو ڪرندڙ ديوار آهي. سرمائيداران نظام زوال - پذير، مرندي ۽ دم ڏيندي نظام آهي. مطلب ته جنگ ۽ جدوجهد ۾ ڪاميابي ۽ فتح جي مڪمل يقين دستروف ۾ جرئت پيدا ڪري ڇڏي آهي—

عدالت ۾ جرمنيءَ جي وزيرن ۽ استغاثه جي ٻين شاهدن ذلت ڀري شڪست کائڻو، جڏهن اصل مسئلي تي غور ڪرڻ شروع ڪيو. جرمنيءَ جي ڪميونسٽ پارٽيءَ تي الزام هو ته هن ملڪ ۾ مساج بغاوت جو منصوبو تيار ڪيو هو ۽ ان بغاوت جي شروعات ريشٽاغ ۾ باهه لڳڻ سان ٿي ها. ان الزام کي ثابت ڪرڻ لاءِ استغاثه طرفان شاهدن جي هڪ ٻي جماعت عدالت ۾ حاضر ٿي—

شاهدن جي هيءَ نئين جماعت پورهيت طبقي جي انهن مظلوم ماڻهن تي مشتمل هئي. جن کي جيلن ۾ ايڏا ڏئي ڏئي غلط ۽ ڪوڙي شاهدي ڏيڻ لاءِ تيار ڪيو ويو هو—

سڀ کان پهرين هڪ ننڍڙي گهٽ جي پورهيتن کي پيش ڪيو ويو. انهن کي شاهد طور هي بيان ڏيڻو هو ته ڪميونسٽن پـوليـس جي وڏن آفيسرن کي قتل ڪرڻ ۽ ٻين تخريبي ڪارواين جو پروگرام ٺاهيو هو— انهن مان سواءِ ڪن جي ٻين سڀني استغاثه جي ڪهاڻي جي تصديق ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو.

اصل ۾ پوليس هزارين پورهيتن مان آهي چند ماڻهو پنهنجي مطلب لاءِ چونڊيا هئا. پر انهن ۾ به سواءِ هڪ اڌ جي ڪوبه اهڙو نه نڪتو جيڪو ڪميونسٽ پارٽيءَ خلاف ڪوڙي شاهدي ڏئي—

جيڪي چند شاهد عدالت ۾ پيش ٿيا انهن به ديمتروف جي جرح تي ان حقيقت جو اعتراف ڪري ورتو ته پوليس انهن کي شاهدي ڏيڻ تي مجبور ڪيو هو. ان تي ديمتروف عدالتن کان مطالبو ڪيو ته اهڙن بدديانت پوليس آفيسرن کي، جن ڪوڙي شاهدي ڏيڻ لاءِ هنن بي وس ماڻهن تي ظلم ڪيا آهن ۽ انهن کي مجبور ڪيو آهي. عدالت ۾ پيش ڪيو وڃي. هڪ ٻي شاهديءَ کانپوءِ ثابت ٿي ويو ته ڪميونسٽ بغاوت جو يا تخريبي ڪارواين جو ڪوبه پروگرام نه ٺاهيو هو. پارٽيءَ رڳو ۽ رڳو پورهيتن جو متحده محاذ بنائڻ جي دعوت ڏني هئي. ان موقعي تي ديمتروف چيو:

’هي شاهد استغاثه طرفان عدالت ۾ پيش ٿيا آهن پر انهن استغاثه جي ڪهاڻيءَ جي ترديد ڪري ڇڏي آهي ۽ استغاثه تي جبر ڪرڻ جو الزام لڳايو آهي—‘
 ديمتروف پورهيت طبقي سان واسطو رکڻ وارن انهن شاهدن کان پڇيو: ’ڇا واقعي اهو سچ آهي ته انهن ريشٽاخ کي بغاوت جي شروعاتي اعلان طور باهم لڳائي هئي؟‘

آن سوال جو جواب سڀني 'نه' ۾ ڏنو. هاڻي ديمتروف
ڪمال هوشيار ۽ عقلمندي سان سوالن جو هڪ سلسلو
شروع ڪيو۔

۱۔ ڇا جنوري ۱۹۳۳ع ۾ هٽلر جي اقتدار ۾
اچڻ کان پهرين ڪميونسٽ پارٽي ان قسم جو ڪو
فيصلو ڪيو هو ته جيڪڏهن هٽلر لڳتار ۾ اچي ويو
ته پارٽي مسلح بغاوت ڪندي؟ ڇا پارٽي ڪڏهن به
بغاوت جي سوال تي سوچيو هو؟

۲۔ ڇا نيشنل سوشلسٽ پارٽي (نازي پارٽي) جي
اقتدار ۾ اچڻ کانپوءِ اوهان ماڻهن جي علائقن ۾
ڪميونسٽن کي گرفتار نه ڪيو ويو هو. ڇا ڪميونسٽن
جي لڙي پهر تي پابندي نه لڳائي وئي هئي؟ ڇا ڪميونسٽن
کي جيلن کان روڪيو نه ويو هو؟ ۽ ڇا ڪميونسٽن
کي چوڏين ۾ حصي وٺڻ جي حق کان محروم نه ڪيو
ويو هو؟ انهن حالتن ۾ پارٽي پنهنجي بچاءَ ۽ حالتن
سان مقابلو ڪرڻ لاءِ ڪهڙي راءِ اختيار ڪئي هئي؟

۳۔ ڇا ان دوران نازين جي طرف کان ڪميونسٽن
تي حملا نه ڪيا ويا هئا؟

۴۔ ڇا ان دوران اوهان جي علائقن کي نازين
مسلح نه ڪري ڇڏيو هو؟

۵۔ ڇا پوليس ۽ نيشنل سوشلسٽن اوهان جي علائقن
۾ ڪميونسٽن کي گرفتار نه ڪيو هو؟

۶۔ اوهان ماڻهن جي علائقن ۾ پارٽيءَ جي تنظيم

جي قيام دوران ڇا ڪڏهن اهڙين ڪارواين ۾ غير ملڪي ذريعن کي استعمال ڪرڻ جي باري ۾ غور ڪيو ويو هو؟

سرڪاري وڪيل سمجھي ويو ته ڊيمٽروف جي انهن سوالن جو مقصد ڪهڙو آهي؟ پر هاڻي ڊيمٽروف پنهنجو مقصد حاصل ڪري چڪو هو. هن پنهنجي مخصوص انداز سان شاهدن کان سڳڄھ چواڻي ڇڏيو هو ۽ ان نموني انهن غريب ۽ بي وس ماڻهن جن کي پوليس مهينن تائين ستايو ۽ ڊيڄاريو هو ۽ پنهنجو شاهد بنائي عدالت ۾ پيش ڪيو هو. عدالت ۾ ڪميونسٽ پارٽيءَ جي بچاءَ جو فرض ادا ڪري ڇڏيو.

عدالت شاهدن کي رڳو مخصوص سوالن جا جواب ڏيڻ جي اجازت ڏني هئي پر هنن پنهنجي جوابن ۾ هيءَ حقيقت بيان ڪري ڇڏي ته ڪميونسٽ پارٽي لڳندڙ پابندن خلاف مظاعرن ۽ هڙتالن جو پروگرام ٺاهي رهي هئي. ان کان وڌيڪ پارٽيءَ ڪجهه نه ڪيو. ان کانپوءِ استغاثه طرفان پورهيتن تي مشتمل هڪ بي جماعت کي شاهد طور عدالت ۾ پيش ڪيو هو. ڊيمٽروف انهن کان به سوال ڪيا ۽ انهن کان سچ چواڻي ڇڏيو ۽ آخرڪار عدالت تي واضح ڪري ڇڏيو ته اصل حقيقت ۽ معاملو ڇا آهي.

ڇڄ ڊيمٽروف کي جرح مختصر ڪرڻ جي هدايت ڪئي ۽ ان کي سوالن دوران بار بار ٽوڪيندو رهيو.

ديمتروف جج جي ان روپي خلاف احتجاج ڪيو ۽ پنهنجي بچاء واري حق سان هٿ ڪڍڻ کان انڪار ڪندي سوالن جو سلسلو جاري رکيو ۽ ان نموني ريشتاخ ۾ باهه لڳڻ کان پهرين ۽ پوءِ وارين ملڪي حالتن، پارٽيءَ جي پروگرام ۽ طريقه ڪار ۽ استغاثه جي ڪوڙ ۽ ٺڳي کي ساري دنيا تي واضح ڪري ڇڏيو. هن جرح ۽ سوالن ذريعي غدارن ۽ پورهيت عوام جي دشمنن کي بي نقاب ڪري ڇڏيو ۽ عدالت سان مخاطب ٿي چيو:

’مان ڄاڻان ٿو ته منهنجا ڪيترائي سوال اوهان ماڻهن لاءِ چڱا نه هئا. پر ان سلسلي ۾ غلطي منهنجي ناهي. مان پاڻ پنهنجي مرضيءَ سان عدالت ۾ هي گالهيون ڪرڻ نه آيو آهيان. مان ته آزادي ٿو چاهيان. مان ڪميونزم لاءِ ڪم ڪرڻ جي آزادي ٿو چاهيان. مان پنهنجي ٿي ملڪ ۾ ڪم ڪرڻ ٿو چاهيان. پر جڏهن مون کي عدالت ۾ اچڻ تي مجبور ڪيو ويو ته مون پنهنجي مقصد جي حاصلات خاطر هتي به جدوجهد ڪئي. منهنجي ڪيترن ئي سوالن سان اوهان صاحبن کي تڪليف پهتي آهي پر ان سلسلي ۾ منهنجو ڪوبه ڏوهه ڪونهي. مان بي گناهه آهيان ۽ مون کي خوامخواه عدالت ۾ آڻي بيهاريو ويو آهي. هاڻي مون پنهنجي بچاء لاءِ هڪ ڪميونسٽ جيان ڪوشش ڪئي آهي—‘
ان کانپوءِ ديمتروف عدالت کان مطالبو ڪيو ته

فلائين فلائين نمايان شخصيتن کي عدالت ۾ پيش ڪيو وڃي. مان انهن کان سوال ڪري ڪميونسٽ پارٽيءَ جي پوزيشن کي واضح ڪري ڇڏڻ ٿو گهران. ان موقعي تي ڊيمٽروف ڏهه سوال ترتيب ڏنا. انهن سوالن جي ڳوٺ پوري دنيا ۾ ٻڌڻ ۾ آئي ۽ عوام جون اڪيون کليلي ويون ۽ سڀني جرمنيءَ ۾ فسطائين جي آمريت کي بي نقاب ٿيندي ڏسي ورتو.

جن ماڻهن کي ڊيمٽروف عدالت ۾ گهرائڻ چاهيو ٿي. حج انهن کي گهرائڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. پر ڊيمٽروف کي پنهنجي ترتيب ڏنل سوالن پڇڻ کان روڪي نه سگهيو.

سرڪاري وڪيل مختلف عدالتن جي ڪميونسٽن خلاف ٿيل فيصلا جا خاص خاص ٽڪرا پڙهي ٻڌايا. ان تي ڊيمٽروف مطالبو ڪيو ته جرمنيءَ جي اڳوڻين حڪومتن جي دور ۾ عدالت هٿلر خلاف جيڪو فيصلو ڪيو هو، اهو به پڙهي ٻڌايو وڃي.

مختصر هيءُ ته ڊيمٽروف شاهدين، سرڪاري وڪيلن ۽ عدالت جي ڪاروائيءَ ۾ حصو وٺڻ وارن جيئن ۽ ٻين ماڻهن کان سوال ڪري ۽ مٿن جرح ڪري واقعن جي عمل نوعيت کي واضح ڪري ڇڏيو ۽ استغاثه کي ڪيترن الزامن واپس وٺڻ تي مجبور ڪري ڇڏيو. ڊيمٽروف مارڪس ۽ لينن جي تعليم ۽ بالمشويڪ اصولن تي عمل ڪري پوري دنيا جي پورهيت طبقي

جي عوام کي ٻڌائي ڇڏيو ته دشمن جي عدالت ۾
 ڪهڙي نموني جرئت کان ڪم ورتو ويندو آهي؟
 ديمتروف ڪيس جي ڪاروائيءَ جي شروع ۾
 حڪومت جي طرف کان مقرر ڪيل دفاعي ڪائونسل
 جي خدمت حاصل ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو هو
 ۽ ان جي جاءِ تي پنهنجي طرف کان اٿن وڪيلان جا
 نالا پيش ڪيا هئا، جن کي هُن پنهنجي طرف کان
 پيش ڪرڻ ٿي چاهيو. پر عدالت انهن مان ڪنهن هڪ
 کي به عدالت ۾ پيش ٿيڻ جي اجازت نه ڏني ۽ وڌيڪ
 جن وڪيلان پنهنجي ليکي عدالت ۾ مبصر جي حيثيت
 ۾ حاضر ٿيڻ چاهيو ٿي، انهن کي به جرمنيءَ ۾ داخل
 ٿيڻ جي اجازت نه ڏني وئي ۽ انهن مان ڪيترا جيڪي
 پهريان کان جرمنيءَ ۾ موجود هئا، انهن کي ملڪ بدر
 ڪيو ويو. جيئن آهي مائهو ديمتروف ۽ ان جي ساٿين
 جي ڪنهن قسم جي مدد نه ڪري سگهن. آخر ديمتروف
 فيصلو ڪيو ته هو پنهنجو بچاءُ خود ڪندو ۽ ان سان
 گڏ عدالت ۾ چيائين ته :

’مان رڳو ديمتروف ملزم ٿي ناهيان پر ملزم جو
 وڪيل به آهيان۔‘

۽ هيءُ حقيقت آهي ته ديمتروف نه رڳو پنهنجو
 ۽ ڪميونسٽ پارٽيءَ جو به بچاءُ ڪيو ۽ پنهنجي ٻين
 ساٿي ڪميونسٽ ملزمن جو به بچاءُ ڪندو رهيو. هُن
 ملزمن جي مدد لاءِ پيش ٿيڻ واري سرڪاري وڪيل

جي اصليت به بي نقاب ڪئي. هي وڪيل اصل ۾ استغاثه جي مدد لاءِ آيو هو ۽ جڏهن عدالت ۾ ديمتروف بي پناهه جرح ۽ سوالن ذريعي دشمن کي شڪست ڏني ته هيءُ صاحب اک بچائي ڪمري مان گم ٿي ويو. جڏهن سرڪار طرفان ملزمن جي مدد لاءِ رکيل وڪيل گهالهائڻ چاهيو ته ديمتروف ڪمال جرئت ۽ صاف گوئيءَ کان ڪم وٺي اعلان ڪيو ته:

’مان موت جي سزا قبول ڪري سگهان ٿو پر پنهنجي بي گناهيءَ جي ثابتيءَ ۽ رهائي لاءِ هن شخص جو احسانمند ٿيڻ نٿو چاهيان۔‘

عدالت ۾ ديمتروف جو طريقه ڪار ٻين ماڻهن کان مختلف هو. هن عدالت جي سياسي شعور کي بلند ڪرڻ ٿي چاهيو. هن جج، سرڪاري وڪيل ۽ ملزمن جي مدد ڪرڻ واري سرڪاري وڪيل جي هر ان ڪوشش کي ناڪام ڪري ڇڏيو. جنهن جو مقصد فسطائيت جي حمايت هو ۽ وڌيڪ فسطائيت جي مخالفن لاءِ زمين هوار ڪري ڇڏي هئي.

ديمتروف عدالت جي ڪاروائيءَ تي چانئجي ويو هو ۽ هن اڪيلي سر فسطائيت جي پوري مشنريءَ جو مقابلو ڪيو ۽ مقابلي ۾ ڪامياب رهيو. ڪيس جي ڪاروائيءَ جي پهرين ڏينهن ئي ديمتروف عدالت جي سامهون آزاد ۽ خودمختيار حيثيت اختيار ڪري ورتي هئي ۽ اعلان ڪري ڇڏيو هو ته:

(۱۷۵)

’مان هڪ قرضيءَ جي حيثيت سان نه پر قرض گهرندڙ جي حيثيت سان عدالت ۾ پيش ٿي رهيو آهيان-‘ هن چيو هو: ’مان عدالت کان رحم ۽ نوازش جي درخواست نٿو ڪريان. مان رڳو هي چاهيان ٿو ته مون کي هڪ سڄي ڪميونسٽ جيان پنهنجي بچاءَ ڪرڻ جو حق ڏنو وڃي-‘

سويت يونين کان اچڻ واري هڪ شاهد عورت جي نالي تي سرڪاري وڪيل شهڪ ۽ شڪ جي اظهار ڪيو. ان لاءِ ته ان جي نالي سان گڏ ان جي مڙس جو نالو داخل نه هو. ان تي ڊيمٽروف سرڪاري وڪيل جي ناقص ڄاڻ تي اعتراض ڪيو ۽ چيو ته ان کي سويت يونين جي قانون ۽ انان جي حالتن جي باري ۾ اڃا تائين گهڻو ڪجهه علم حاصل ڪرڻ جي ضرورت آهي.

مطلب ته عدالت جي پوري ڪاروائيءَ دوران پنهنجي دشمن مٿان اعتراض، جرح، تنقيد ۽ سوالن جا ڪوڙا وسائيندو رهيو ۽ ڪيس جي ڪاروائي جڏهن ختم ٿي ته ڊيمٽروف فسطائيت کي ڏوهي ثابت ڪري چڪو هو.

لينن ’Lenin‘ ۱۹۰۵ع ۾ چيو هو:

’عدالت جي ڪاروائيءَ جي سلسلي ۾ هڪو بيان ڏنو وڃي. ان ۾ پارٽيءَ جي

اصولن، پروگرام ۽ طريقه کار جي پوري پوري
وضاحت هٿن گهرجي -

ديمتروف لينن جي ان هدايت تي پوري طرح عمل
ڏيکاريو. هن ليپ زيگ 'Leip Zig' جي فسطائين عدالت
۾ ڪميونسٽن ۽ بين الاقوامي ڪميونسٽ تحريڪ جي
اصولن، پروگرام ۽ طريقه کار جي پوري نموني وضاحت
ڪئي ۽ هيءَ وضاحت ان وقت اعترفين حالتن ۾ ڪئي
وئي هئي جو ساري دنيا ۾ ان جي مشهوري ٿي وئي -

ديمتروف جو عدالتي بيان هڪ اهڙو بيان هو.
جيڪو بالخصوص انداز ۾ هڪ اهڙي عدالت ۾ ڏنو
ويو هو. جيڪا سرمائيدارن جي هئي ۽ ان جو مقصد
سرمائيدارن جو بچاءُ هو. اهو بيان پوري دنيا جي
پورهيتن جي نالي اڀيل هئي. جنهن ۾ متحد ۽ متفق
ٿي فسطائيت جو مقابلو ڪرڻ جي دعوت ڏني وئي
هئي. ديمتروف پوري دنيا جي پورهيتن، مزدورن، هارين
۽ ديانتدار دانشورن کي درخواست ڪئي هئي ته ماڻهو
ڪميونزم جي تجويز ڪيل شاعراڻي تي هلن ۽ انهن
کي ٻڌايو ويو هو ته جرمني ۽ بلغاريه جا ڪميونسٽ
۽ پوري دنيا جا ڪميونسٽ ڪهڙا مقصد حاصل ڪرڻ
لاڻ وڙهي رهيا آهن. هن پورهيتن جي جماعت ڪميونسٽ
پارٽيءَ کي ڪاميابي حاصل ڪرڻ جا طريقا ۽ نمونا
ٻڌايا ۽ سمجهايو ته ڪهڙي نموني عوام سان گڏجي

انهن جي صحيح طريقي ۾ اڳواڻي ڪري فتح ۽ ڪاميابي حاصل ڪئي ويندي آهي۔
 هُن پنهنجي عدالتي بيان ۾ ديانتدار ۽ مخلص ڪارڪنن کي ٻڌايو ته هن وقت تائين پورهيتن جي متحده محاذ قائم نه ٿي سگهڻ جا اصل ۽ بنيادي ڪارڻ ڪهڙا هئا۔

ديمٽروف ٻڌايو ته پورهيتن جي متحده محاذ جي قيام جي راه ۾ سڀ کان وڏي رڪاوٽ رجعت پسند ليڊرن جو روڊو آهي. هي چاهين ٿا ته سرماييدارن کي خوش رکيو وڃي ۽ ڪوبه سخت قدم نه کنيو وڃي. هُن پوري تفصيل سان ٻڌايو ته ڪهڙي نموني رجعت پسند ليڊرن پورهيتن جي متحد محاذ کي ناڪام ڪرڻ ۽ ان جي راه ۾ مشڪلاتون پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هئي. هُن زور ڏئي چيو ته متحده محاذ جي قيام کانسواءِ پورهيت عوام پنهنجي مقصدن ۾ ڪڏهن به ڪامياب ٿي نٿو سگهي. ديمٽروف پنهنجي خيالن جي تائيد ۾ جرمنيءَ جي عظيم شاعر گوٿي 'Goethe' جي شعر جو حوالو ڏنو ته:

'جيڪو شخص هيءُ نٿو چاهي ته ان کي اُڪري بنايو وينجي ته هو مَهڙي بنجي وڃي۔'

Happiness seldom,
 Weighs down the scales,
 There fore be you wise,

In the days to come-
 Either you must rise,
 Tumble down, or win,
 Toil Unceasingly,
 Triumph or suffer,
 Hammer or anvil,
 One you must be -

’اچڻ وارن ڏينهن ۾ ٿورو هوشمنديءَ کان ڪم وٺ. ڇو ته خوشيءَ جا موقعا هر هر نقطا اچن. زندگي لڳاتار جدوجهد ۽ لاڳيتو عمل ڪندو رهڻ جو نالو آهي. ان ڪري ويڙهه ۾ حصو ضرور وٺ. نتيجو پلي ڪهڙو به نڪري، شڪست ٿئي يا ڪاميابي، ڪٿن ٿئي يا هارائڻ، اُڪري يا مَهري، غالب يا مغلوب ٻنهي مان هڪ ضرور ٿئي، ۽ جيڪڏهن تون اُڪري ٻنڄي رهڻ نٿو چاهين ته مَهري ٻنڄڻ جي ضرور ڪوشش ڪر.

ديمتروف چيو جرمنيءَ جي پورهيت طبقي ان حقيقت کي سمجهڻ ۾ ڪيترا ڀيرا ڪوتاهي ڪئي آهي. هن هڪ سچي بالاشويڪي جي نموني ۾ پورهيت طبقي جي شڪست جا سبب ٻڌائيندي سچائيءَ کان ڪم ورتو. هن عدالت جي جج ۽ جرمنيءَ جي حڪمرانن سان مخاطب ٿي فسطائيت جي باري ۾ حقيقتون بيان ڪيون ۽ ڪمال جرئت ۽ بي باڪيءَ سان چيو ته نيشنل سوشلسٽ (فسطائين). پورهيت طبقي جي مفادن

۽ انهن جي تحريڪ کي نقصان پهچايو آهي. ملڪ کي واحد شخص جي آمريت جي حوالي ڪري ڇڏيو آهي ۽ فسطائين هيءَ سڀڪجهه ملڪ جي وڏن وڏن سرماڻيدارن جي مدد ۽ تعاون سان ڪيو آهي. هنن زوردار لفظن

۾ چيو:

’مان پڇان ٿو ته اهو ڪهڙو ملڪ آهي. جنهن ۾ فسطائين وحشت ۽ بربريت جو مظاعرو نه ڪيو آهي؟ اشتعال انگيزي، الزام تراشي، باهه لڳائڻ ۽ ڪيترن ئي ٻين مڪروه ۽ پيانڪ ڏوهن ذريعي هنن عوام جي اکين ۾ ٽوڙ وجهڻ جي هر هنڌ ڪوشش ڪئي آهي. هي سڀ سرماڻيدارن جا حربا آهن، جن کي هي ماڻهو (فسطائي) ڪميونزم خلاف استعمال ڪري رهيا آهن؟ هنن جرمنيءَ جي پورهيتن ۽ ڪميونسٽن کي جرئت ڏياري. هي ماڻهو فسطائين جي طرفان پيدا ڪرايل مشڪلاتن ۽ ظلمن جو شڪار هئا. ديهـتروف انهن کي يقين ڏياريو ته تمام جلد اهو ڏينهن اچڻ وارو آهي، جنهن ڏينهن جرمنيءَ جو پورهيت عوام ۽ ڪميونسٽ پنهنجي مادر وطن ۾ ان نموني ڪامياب ۽ ڪامران ٿيندا. جنهن نموني اڄ سويت روس ۾ بالشوويڪ پارٽي ڪامياب ۽ ڪامران آهي. جرمنيءَ ۾ عنقريب اهڙوئي انقلاب ايندو. جهڙو انقلاب روس ۾ اچي چڪو آهي— عدالت جي جج، ديهـتروف کي ٽيهه ڀيرا ڳالهائڻ کان روڪيو. پر هن هر ڀيري جج جي ڳالهه کي ٿاري

چڏيو ۽ پنهنجو بيان جاري رکيو. هن عدالت کان
پرزور ۽ تڪيڏي انداز ۾ مطالبو ڪيو ته:

’جن ماڻهن اسان يعني ڪميونسٽن کي عدالت ۾
آڻي بيهاريو آهي ۽ اسان تي ڪوڙا ۽ بي بنياد الزام
لڳايا آهن، انهن خلاف ڪيس هلڻ گهرجي۔‘

هن ثابت ڪري چڏيو ته فسطائي حڪومت ۾
عدالت بي وس آهي ۽ ان ۾ جرئت ۽ همت ناهي جو
اصلي ڏوهين کي ڏوهي ٺهرائي سگهي. هن چيو ته اصل
ڏوهي ان وقت عدالت ۾ آندا ويندا جڏهن ملڪ ۾
پورهيتن جو راج هوندو۔‘

ديمتروف پنهنجي تقرير جي آخر ۾ آها ئي ڳالهه
چئي جيڪا هن شروع ۾ چئي هئي ۽ آها هيءُ ته
ان جي نظر ۾ سرمائيدارن جي ٽائيميل قانون ۽ عدالت
جي ڪابه حيثيت ناهي.

ديمتروف عدالت ۾ نه رڳو پنهنجي جرئت، بي باڪي
۽ انقلابي انداز فڪر جو مظاهرو ڪيو پر پنهنجي
تهذيب، اخلاق ۽ ڄاڻ جو به ڏاڪو ويهاري چڏيو.

ديمتروف جو بيان هڪ تاريخي حيثيت رکندڙ بيان
آهي. اهو بار بار پڙهيو ويندو ۽ عدالت جي بي رڪارڊ
سان گڏ محفوظ رهندو. ديمتروف لينن جي ان تعليم
جو عملي مظاهرو ڪيو، جنهن ۾ لينن ٻڌايو آهي ته
دشمن جي عدالت ۾ هڪ سچي انقلابي جو ڪهڙو
رويو هئڻ گهرجي۔

حقيقت هيءُ آهي ته ديمتروف جو بيان رڳو هڪ تاريخي دستاويز ئي ناهي پر پورهيتن لاءِ دعوت عمل، فسطائين خلاف جهاد جو اعلان ۽ ان جهاد ۾ شريڪ ٿيڻ وارن لاءِ رهنمائي به آهي.

۲۳- ڊسمبر ۱۹۳۳ع تي عدالت ريشتاغ باهه، ڪيس جي ملزمن کي آزاد ڪري ڇڏيو. اصل ۾ عدالت پنهنجي انتهائي، ڪوششن جي باوجود انهن کي سزا نه ڏئي سگهي. جوابدارن کي آزاد ڪري ڇڏڻ کانسواءِ عدالت لاءِ ٻي صورت ممڪن نه هئي عدالت اعلان ڪيو ته استغاثه جي نامڪمل شاهدين جي بنياد تي جوابدارن کي آزاد ڪيو ٿو وڃي.

عدالت جي فيصلي ۾ ديمتروف ۽ ٻين ڪميونسٽن جي باري ۾ گهڻو ڪجهه چيو ويو هو. پر ديمتروف جي آئيندي جي باري ۾ هڪ اکر به نه هو ۽ عدالت طرفان آزاد ڪري ڇڏڻ کانپوءِ به ان کي جيل ۾ ئي رکيو ويو. صاف ظاهر هو ته گوئرنگ 'Goering' ان کي جيڪا ڌمڪي ڏني هئي. هيءُ ان جو نتيجو هو ته باوجود آزاد ٿي وڃڻ جي به ان کي جيل ۾ ئي رهڻو پيو.

فيبروري ۱۹۳۴ع جي شروع ۾ ديمتروف کي ليمپ زيگ جي جيل کان برلن جيل ۾ موڪليو ويو. ان وقت جرمني ۽ باقي دنيا جي ملڪن ۾ خطرناڪ قسم جا افواهه پکڙجي ويا.

برلن ۾ ديمتروف کي زيرزمين جيل ۾ رکيو ويو، جتي روشني به نه هئي. هن آزاد ٿي وڃڻ کانپوءِ به جيل ۾ رکي ڇڏڻ جي شڪايت به ڪئي پر ان جو نتيجو نه نڪتو۔

هاڻي پوري ملڪ نه پر پوري دنيا ۾ ديمتروف جي فوري آزاديءَ لاءِ مظاعرا ٿيڻ لڳا. پري پري جي ملڪن جا ماڻهو، ديمتروف جي خيريت معلوم ڪرڻ لاءِ جرمنيءَ ۾ وڃڻ لڳا. فسطائي حڪومت اهڙن ماڻهن کي جرمنيءَ ۾ اچڻ جي اجازت ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. ريشٽاغ باهه ڪيس جو فيصلو ڪرڻ وارن جيئن عدالت، سرڪاري وڪيل ۽ وزير داخله جي نالي پوري دنيا جي ملڪن مان خط ۽ تارون اچڻ لڳيون جن ۾ ديمتروف جي آزاديءَ جو مطالبو هوندو هو.

پورهيتن دنيا جي هر ملڪ ۾ فسطائين جي ان ظالمانه روش خلاف مظاعرا ڪيا. اخبارن ديمتروف جي آزاديءَ جو مطالبو ڪيو. ويندي دنيا جي سرمائيدار طبقي جي ترجمان اخبارن به جرمنيءَ جي فسطائي حڪمرانن جي ان طرز عمل جي مذمت ڪئي جيڪا هو ديمتروف سان جاري رکيو ٿي آيا. پوري دنيا جي بااثر عوامي نمائندن نازي حڪمرانن کي صلاح ڏني ته هو پنهنجي ئي ملڪ جي عدالت عالمي جي فيصلي جي توهين نه ڪن. ان سلسلي ۾ سوويت حڪومت به پنهنجو فرض ادا ڪيو ۽ جرمنيءَ جي حڪمرانن جي ان ظالمانه

روبي خلاف شديد احتجاج ڪيو۔ ان وقت بلغاريہ ۾ فسطائي حڪومت اقتدار ۾ هئي. ان ديمتروف کي واپس وٺڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو ۽ ملڪ ۾ ان جي داخله ممنوع قرار ڏئي ڇڏي. ان تي روس ديمتروف کي روسي شهري هئڻ جا حق ڏئي ڇڏيا۔ نه رڳو ان کي شهريت جا حق ڏنا پر ان کي پنهنجي حڪومت ۾ به شريڪ ڪري ڇڏيو.

هٿر هڪ اخباري انٽرويو ۾ چيو هو ته ”ديمتروف جي باري ۾ عدالتي فيصلن تي عمل ڪيو ويندو.“ گوئرنگ چيو ته ”عدالت ديمتروف کي ڪيس مان آجو ضرور ڪري ڇڏيو آهي پر ان جي رهائيءَ جو فيصلو نه ڪيو آهي.“ گوئرنگ جي ان بيان تي پوري دنيا ۾ نفرت جو اظهار ڪيو ويو۔

آخر جرمنيءَ ۾ سويت روس جي سفير خاص حڪمت عمليءَ کان ڪم وٺي نازي حڪمرانن کي بي گناهه ديمتروف جي آزاديءَ تي مجبور ڪري ڇڏيو۔

۲۷۔ فيبروري ۱۹۳۴ع تي هڪ سال جيل ۾ رهڻ کانپوءِ پورهيتن جو عظيم اڳواڻ، ديمتروف نازين جي جيل مان آزاد ٿي ويو. نازي حڪمرانن ڪنهن به اعلان کانسواءِ ان کي هوائي جهاز ۾ ويهاري ڪنهن نامعلوم هنڌ موڪلي ڇڏيو. هوائي جهاز ۾ چڙهڻ وقت ديمتروف جرمنيءَ جي عوام ۽ پوليس آفيسرن کي مخاطب ٿيندي چيو ته مان تمام جلد جرمنيءَ ۾ عوام جي جمهوري

حکومت جو مهمان بنجي واپس ايندس۔
 ان ڏينهن شام جي وقت پوري دنيا جي ريڊيو
 اسٽيشنن تان اعلان ٿيو ته ديمتروف نازي جرمنيءَ جي
 جيل مان آزاد ٿي سوويت يونين جي دارالحڪومت
 ماسڪو پهچي ويو آهي۔

سوويت يونين جي پورهيتن پنهنجي وفاداريءَ جو
 هڪ ڀيرو وري ثبوت ڏنو ۽ ديمتروف انهن جي پاران
 ٿيندڙ پُر جوش ۽ شاندار استقبال جي جواب ۾ چيو:
 ’مان پنهنجو فرض ادا ڪري چڪس۔‘

لينن لکين پورهيتن، ڪميونسٽن ۽ انقلابين کي
 ٻڌايو هو ته ’پورهيت طبقي جي مفاد ۽ عوام جي بهتريءَ
 لاءِ ڪهڙي نموني ايتار کان ڪم ورتو ويندو آهي۔‘
 ديمتروف جيل ۾ به ڄاتو ٿي ته ريشٽاغ باهم ڪيس
 جي ڪهڙي اهميت آهي. هن ان ڪيس جي ڪاروائيءَ
 دوران نهايت قيمتي تجربو حاصل ڪيو. آزاديءَ کانپوءِ
 هن واقعن جي هر پهلوءَ تي غور ڪيو ۽ فسطائيت
 خلاف تحريڪ جو جائزو ورتو۔

ديمتروف نازين جي جيل مان آزاديءَ کانپوءِ پنهنجي
 مضمون ۾ لکيو هو. ’ليپ زيگ‘ ’Leip zig‘ جي عدالت
 ۾ فسطائيت جي شڪست پوري دنيا جي پورهيتن،
 مزدورن جي فتح آهي. اسان ان فتح لاءِ لينن جي تعليم
 لاءِ ٿورائتا آهيون۔‘

ديمتروف عملي طور ثابت ڪري ڇڏيو ته جرمنيءَ

جي فسطائي نظام کي شڪست ڏئي سگهجي ٿي. دنيا
 هي چڻي ورتو آهي ته فسطائيت ناقابل شڪست ناهي.
 ان کي شڪست ڏئي سگهجي ٿي. ان کي پڪڙڻ کان
 روڪي سگهجي ٿو. پورهيت متحد ٿي ان کي شڪست
 ڏئي سگهن ٿا. ديمتروف پورهيتن کي ٻڌايو ته 'جيڪڏهن
 اوهان هاڻوڪو ملڪ متحرڪ حالت ۾ رهندا ته شڪست
 کاڌي ويندا' - هن لکيو:

'جيڪڏهن جرمنيءَ ۾ سوشل ڊيموڪريٽڪ ورڪر
 فسطائيت خلاف ڪميونسٽ ڪارڪنن سان اتحاد ڪري
 وڌن ها ۽ انهن جا اڳواڻ بنا سوچڻ ۽ سمجهڻ جي
 ڪاروايون نه ڪن ها ته ان ۾ ذري برابر به شڪ جي
 گنجائش نه هئي ته ان ملڪ ۾ آمريت غالب نه اچي
 ها. جرمنيءَ جون حالتون سبق آموز آهن' -

عدالت جي ڪاروائيءَ مان هڪ ٻيو اهم نتيجو
 هيءُ نڪتو ته سوشل ڊيموڪريٽڪ ورڪر ڪميونسٽن
 سان گڏجي، متحد ٿي سرمائيدارن خلاف جدوجهد ۾
 ڪاميابي حاصل ڪري ٿي سگهيا.

ديمتروف غيرملڪي ڪميونسٽ اخبارن جي نمائندن
 سان ڳالهه ٻولهي ڪندي چيو: 'عدالتي ڪاروائيءَ دوران
 سوشل ڊيموڪريٽڪ ورڪر ڪميونسٽن سان همدرديءَ
 جو احساس ڪندا رهيا آهن. پر رڳو اها شيءِ ڪافي
 ناهي. انهن جي همدردي سرمائيدارن خلاف موثر جدوجهد
 ۾ بدلائي وڃڻ گهرجي. ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته

سوشل ڊيموڪريٽڪ، ڪرسچن ۽ آزاد ڪارڪن، سڀ جا سڀ ڪميونسٽن سان تعاون ڪن ۽ سڀ گڏجي فسطائيت ۽ سرماڻيداريءَ خلاف جدوجهد ڪن.

ريشتاڻا باهه ڪيس جي عدالتي ڪاروائي مختلف نظرين جي جماعتن ۾ اتحاد جي راهه هموار ڪري ڇڏي هئي ۽ عوام لاءِ فسطائيت خلاف گڏيل ڪوششن جي راهه آسان ڪري ڇڏي هئي ۽ هاڻي فسطائي حڪمرانن خلاف وڙهڻ آسان ٿي ويو هو.

ڊيمٽروف جو چوڻ آهي ته: 'ليپ زيگ' 'Leip zig' جي عدالت ۽ ڪميونسٽن جي دفاعي موقف پوري دنيا ۾ فسطائيت ۽ سرماڻيداريءَ خلاف متحده محاذ قائم ڪري ڇڏيو آهي. جيتوڻيڪ رسمي طور تي ان محاذ جي ٺهڻ جو اعلان نه ڪيو ويو. تڏهن به پوري دنيا جي ڪميونسٽن، انارڪسٽن ۽ آزاد ورڪرن گڏجي فسطائيت خلاف جدوجهد ڪئي آهي. لکين پورهيت عورتون ۽ مرد، ليپ زيگ جي عدالت ۾ وڙهي ويندڙ جنگ ۾ شريڪ رهيا آهن. لکين عوام فسطائيت خلاف متحده محاذ طور جدوجهد ڪئي آهي.

سرماڻيدارن ۽ انتهائين درجي جي رجعت پسندن ۽ انهن جي اختيارن سان جي موقف خلاف ڳالهائڻ جي جرئت نه ڪئي هئڻ، گوڙنگ ۽ ٻين نازي ليڊرن کي جرمنيءَ ۾ يا جرمنيءَ کان ٻاهر پوري دنيا ۾ ڪوبه حمايتي نه مليو.

فسطائى دشمن محاذ جي قيام ۽ ديمتروف جي آزاديءَ جي سلسلي ۾ ان محاذ جي ڪاميابي پوري دنيا جي پورهيتن کي حوصلو بخشيو ۽ فسطائيت خلاف انقلابي جدوجهد ۾ انهن جي همت وڌائي. ديمتروف جي آزاديءَ کانپوءِ اندران اندران هڪ ڪامياب متحده محاذ قائم ٿي چڪو هو. ان محاذ مختلف ملڪن جي مختلف جماعتن درميان مفاهمت ۽ اتحاد جون صورتون پيدا ڪيون. فرانس جي سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ پارٽين ۾ ۽ ساڳي طرح اٽليءَ جي سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ پارٽين ۾ اتحاد ٿي ويو.

ديمتروف چيو هو: دنيا جي مختلف ملڪن جي پورهيتن جو اتحاد ۽ فسطائيت خلاف انهن جي جدوجهد هن ڳالهه جو ڪايل ثبوت آهي ته ريشٽاغ باهه ڪيس ۾ منهنجو موقف صحيح هو. ۽ دشمن جي عدالت ۾ پنهنجي بچاءَ لاءِ جيڪو طريقو مون اختيار ڪيو هو، اهو بلڪل صحيح هو. اڄ فسطائيت خلاف بالشنويڪين جيڪو رستو اختيار ڪيو آهي. هي آهستي آهستي رستو آهي جيڪو عدالتي ڪاروائيءَ دوران مون اختيار ڪيو هو.

سرمائيدارن ۽ فسطائين خلاف پوري دنيا جو عوام جيڪا جنگ وڙهي رهيو آهي. ان جي نئين ۽ تازه ترين تحريڪ ريشٽاغ باهه ڪيس کان شروع ٿئي ٿي. دنيا جي مختلف ملڪن جي پورهيتن جنگ جو هيءُ

انداز ريشتاغ باهم کيس جي عدالتي ڪارواڏي ۽ ۾
ديمتروف جي انداز مان سکيو هو۔

ديمتروف آزاديءَ کانپوءِ پنهنجي سرگرمين لاه آهڙي
انداز ۽ رستو اختيار ڪيو هو . جيڪو ريشتاغ باهم
کيس جو ظاهري ۽ منطقي نتيجو هو . ريشتاغ باهم
کيس کانپوءِ ديمتروف جي زندگيءَ جي پندرهن سالن
جا واقعا لينن ۽ لينن جي تعليم جا آئينه دار آهن. انهن
واقعن پوري دنيا جي ڪميونسٽن کي نئون جوش ۽
ولولو ڏنو. ديمتروف ۱۶ - ڊسمبر ۱۹۳۳ع جي تقرير
(جيڪا هن عدالت ۾ ڪئي هئي) جو خاڪو مارڪس
۽ لينن جي تعليم جي روشنيءَ ۾ تيار ڪيو هو . هن
چيو هو:

سترهين صديءَ ۾ سائنسدان گليلو 'Galileo' کي
مذهب جي توهين جي الزام ۾ عدالت ۾ پيش ڪيو
ويو هو . پر دنيا ڄاڻي ٿي ته سائنس ترقي ڪئي ۽
پنهنجي صداقت جي ساڪس مڃائي . اسان ڪميونسٽ
گليلو جي پيٽ ۾ گهٽ حوصلي جا مالڪ ناهيون .
جنهن سچائيءَ خاطر اسان ستايا پيا وڃون. اها به پڪڙبي
رهندي. تاريخ جو ڦيٽو اڳتي وڌي رهيو آهي ۽ اهو
ان وقت تائين وڌندو رهندو. جيستائين ڪميونزم غالب
اچي وڃي۔

ديمتروف جي ان بيان کان رڳو ۱۳ سال پوءِ
۱۹۴۵ع ۾ جرمنيءَ جا فسطائي حڪمران پنهنجي ڪيتي

جو جواب ڏيڻ لاءِ عدالت ۾ بيٺا هئا ۽ انهن جي ڏوهن جون فهرستون انهن جي هٿن ۾ هيون. ان وقت ديمتروف چيو هو:

’هٿلر ۽ ان جا ساٿي پنهنجي ڏوهن جي پاداش ۾ سزا وٺي چڪا آهن. هاڻي چرچل ’Churchil‘ ۽ ان جي ساٿين کي جيڪي هٿلر جي راه تي هلي رهيا آهن. پنهنجي باري ۾ سوچڻ گهرجي. هي ماڻهو هٿلر جي جاءِ وٺڻ چاهين ٿا. هي دنيا تي پنهنجي آمریت مسلط ڪرڻ ٿا چاهين. هي دنيا کي ايترو بمن کان ڊيڄاري رهيا آهن. هي هڪ ئي عالمي جنگ لاءِ سازشون ڪري رهيا آهن. هي سویت يونين خلاف جارحانه ارادا رکن ٿا. انهن سڀني کي سوچڻ گهرجي ته هٿلر ۽ گوئرنگ جي شروعات ۽ پهاڻي ۾ ڪهڙو فرق هو!-

هي ماڻهو پورهيتن خلاف مزورن ۽ هارين خلاف جمهوريت خلاف جنگ جي تياري ڪري رهيا آهن. هي پوري دنيا تي حڪمراني ڪرڻ جا خواب ڏسي رهيا آهن. انهن کي ياد رکڻ گهرجي ته هٿلر ۽ گوئرنگ ڪنهن شاندار مستقبل جا مالڪ ناهن. انهن کي وڌيڪ مهلت نه ملندي. تمام جلد انهن کي به پنهنجي خلاف الزامن جي جواب ڏيڻ لاءِ عدالت ۾ پيش ٿيڻو پوندو. ’دنيا ۾ ڪوبه غيب جو ڄاڻو ناهي ۽ مان به غيب نٿو ڄاڻان. پر گوئرنگ جڏهن اختيارن جو مالڪ هو.

ان وقت به مون کي خبر هئي ته انجام ڇا ٿيندو؟
۽ ان شيءِ مون کي حوصلو ڏنو هو۔

’هٿلر ۽ گوٿرنگ ڪميونزم کي دٻائڻ چاهيو. انهن
سوويت يونين کي مٽائڻ چاهيو ۽ انهن ساري دنيا کي
پنهنجو غلام بنائڻ چاهيو پر ٿيو هيءُ ته هي ماڻهو
ڪميونزم کي دٻائي نه سگهيا نه سوويت يونين کي مٽائي
سگهيا ۽ نه دنيا کي پنهنجو غلام بنائي سگهيا. انهن
پنهنجو نقصان ڪيو. پنهنجي ملڪ جو نقصان ڪيو ۽
پنهجي لاءِ ڦاسي گهاٽ ۽ قبر کان سواءِ ڪٿي به جاءِ
نه ٺاهي سگهيا۔‘

پر ديمٽروف نه رڳو پاڻ کي سوڀارو ڪيو پر بلغايا
جي پورهيت طبقي کي به فتحياب بنايو ۽ سموري دنيا
آڏو انهن کي ۽ پاڻ کي مانائڻو ڪيو. هو پوري ويڙهه
۾ شاهه سائين جي هن شعر جي تصوير رهيو:

جو چٽايوُن پسي نه چٽڪيو، تنهن واکاڻيو وِڪَ،
لڏي ڪنن لطيف چٽي، لکن اڳيان ليڪَ،
پير نه موڙي پانهنجو، تيڪيءَ پئجي تيڪَ،
سرئين ڏڙسي سڪَ، هٽڪل سين هالار ڏڏي!

’هي واقعا انهن ماڻهن لاءِ عبرت آهن. جيڪي اکين
جا مالڪ آهن ۽ انهن ماڻهن لاءِ سبق آهن. جيڪي
دماغ جا مالڪ آهن ۽ سوچڻ جي قوت رکن ٿا۔‘

نئين دور جون سوڊون

[رُوڊ راڻي جي ٺاهڻ ڪو، سوڊو سڀني سونهن،
لاڻائين 'لطيف' چئي، مٿان دٻين دونهن،
ڪانهي ٻي ورونهن، ٿيو ميڙوئي مينڌرو - آ
(شاه)

۱۹۳۹ع کان ۱۹۴۸ع تائين وارا ڏه سال ديمتروف
ٻي عالمي جنگ خلاف جدوجهد ۾ گذاريا. هيءُ جنگ
جرمنيءَ جي فسطائين حڪمرانن دنيا جي ٻين سامراجي
ملڪن سان گڏجي دنيا تي مٺسلا ڪئي هئي. جدوجهد
جي انهن ڏهن سالن دوران ديمتروف مارڪس ۽ لينن
جي نظرين تي عمل جو بهترين نمونو پيش ڪيو آهي.
هو چوي ٿو: فسطائيت وڏي مالي ۽ سرمائيداران قوت
آهي. هيءُ هڪ تنظيم آهي. جنهن جو مقصد پورهيت
طبقن ۽ انقلاب پسندن کي ڊيڄاري، تمڪائي مرعوب
ڪرڻ آهي. ان جي ٻاهرين حڪمت عملي تنگ نظر
فرقي پرستي آهي. جنهن جو پهريون اصول ٻين طبقن
کي ذليل تصور ڪرڻ آهي.

ديمتروف فسطائين حڪومت ۽ آمريت تي روشني
وجهندي چيو آهي: فسطائيت جي مختلف قسمن مان

سڀ کان وڌيڪ رجعت پسندانہ قسم جي فسطائيت جرمنيءَ ۾ آهي. هن غلط نموني پنهنجو نالو نيشنل سوشلزم رکي ڇڏيو آهي. حقيقت هيءُ آهي ته ان ۾ سوشلزم جي ڪا هڪ به خودي ڪونهي. جرمنيءَ جي فسطائيت رڳو سرمائيداران قوم پرستي ئي ناهي پر هي ته تنگ نظريءَ جي انتهائي شڪل آهي. فسطائي حڪومت هڪ اقتدار ۽ قوت آهي. جنهن جو مقصد پورهيتن، انقلاب پسندن کي ڪڍڻ ۽ نيست نابود ڪرڻ ۽ ٻين ملڪن ۽ قومن جي معاملن ۾ جارحانه مداخلت ڪري ٿو. ان جو مقصد دنيا ۾ سڀ کان وڏي عوامي ۽ پورهيت طبقي جي نمائنده حڪومت سويت يونين خلاف جنگ وڙهڻ آهي.

اڄ دنيا ۾ ڪو هڪ ماڻهو به اهڙو ناهي جيڪو ديانتداريءَ ۽ ڄاڻ کان ڪم وٺڻ جي باوجود ديمتروف جي انهن گالهين جي تائيد نه ڪندو هجي. ديمتروف جولاءِ ۱۹۳۰ع ۾ بين الاقوامي ڪميونسٽ پارٽين جي اجلاس ۾ ٿيل هڪ رپورٽ ۾ چيو آهي ته فسطائيت جي ڪامياب مقابلي جي هڪ ئي صورت آهي ۽ اها آهي پورهيتن جو اتحاد، پوري دنيا جا پورهيت، ڀلي آهي شهرن ۾ هجن يا ڳوٺن ۾ ۽ دانشور پاڻ ۾ متحد ٿي فسطائيت کي پڪيڙڻ ۽ اڳتي وڌڻ کان روڪي سگهن ٿا.

هن پورهيتن کي پاڻ ۾ اختلاف باقي رکڻ ۽ انتشار جي پاليسي اختيار ڪري رکڻ مان ٿيندڙ نقصانن کان خبردار ڪيو. هن پورهيتن جي بين الاقوامي تنظيم قائم ڪرڻ ۾ اٽڪل محنت ڪئي ۽ فسطائيت جي روڪڻ ۾ وارن طريقن جي وضاحت ڪئي.

هيءَ دنيا جي هر ملڪ جي مزورن مان مخاطب ٿيو ۽ انهن کي فسطائيت خلاف متحد ٿي جدوجهد ڪرڻ لاءِ تيار ڪيو. هن مزورن، هارين، دانشور ويندي سرمائيدارن جي حامين ۽ دالانن کي فسطائيت خلاف متحده عوامي محاذ ٺاهڻ جي دعوت ڏني. هن دنيا ۾ نو آبادياتي نظام خلاف عوام کي متحد ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي.

ديپتروف بين الاقوامي ڪميونسٽ پارٽين جي ستين عالمي ڪانگريس جي موقعي تي نه رڳو ڪميونسٽن سان پر سڀني پورهيتن، مزورن، هارين، دانشورن، جمهوريت پسندن ۽ اهڙن ماڻهن مان جيڪي ڪنهن پارٽيءَ يا تنظيم سان وابستہ نه هئا ۽ انهن ماڻهن مان جن کي جبري طور تي فسطائيت پنهنجي پارٽيءَ ۾ شامل ڪري رکيو هو، چيو هو:

’اسان چاهيون ٿا ته سرمائيدار ماڪن ۾ اسان جون پارٽيون حقيقي معنيٰ ۾ پورهيتن جي سياسي پارٽي جيئن ڪم ڪن. اسان جون پارٽيون صحيح بالشويڪ اصولن تي ڪم ڪن. پنهنجي ڪوششن کي رڳو پروپيگنڊا ۽

ٻين تي تنقيد ڪرڻ تائين محدود نه رکن.^۱
 'اسان هر قسم جي تنگ نظريءَ جي خلاف آهيون.
 اسان حقيقتن جو صحيح صحيح اندازو ڪرڻ چاهيون
 ٿا. اسان هر جاءِ ۽ هر هنڌ هڪ مقرر رسم ۽ طريقي
 تي عمل ڪرڻ غروري نٿا سمجهون پر اسان حالتن ۽
 وقت جي تقاضائن مطابق ڪم ڪرڻ جا حامي آهيون.
 اسان ڇاڻون ٿا ته مختلف حالتن ۾ مختلف ڪم ڪيا
 ويندا آهن. ڪميونسٽن جي حالت جتي هڪ جهڙي
 نه هوندي آهي-'

'اسان صحيح ۽ درست اندازو ڪرڻ چاهيون ٿا
 ته عوام ۾ طبقاتي ڪشمڪش جي صلاحيت ۽ شعور
 ڪيتري حد تائين آهي ۽ انهن ۾ انقلاب متعلق مسئلا
 حل ڪرڻ جا ڪيتريقدر امڪان آهن-'

'اسان پورهيتن جي طبقاتي مفادن جي دشمنن خلاف
 جدوجهد لاءِ هڪٻئي سان اتحاد جا خواهشمند آهيون.
 اسان انقلابي دستن کي اڳتي وڌائڻ چاهيون ٿا ۽ اسان
 چاهيون ٿا ته انقلابي دستن ۽ عام پورهيتن جي وچ ۾
 ملندڙ ڌاريائپ ۽ غربت کي ختم ڪري ڇڏيون. اسان
 پورهيت طبقي کي ان جي اتحادين جي ويجهو آڻڻ
 چاهيون ٿا. جيئن سرمائيدارن ۽ فسطائين خلاف اثرائتي
 نموني جدوجهد ڪري سگهن.'

'اسان سويت يونين جي بالشويڪي پارٽيءَ
 (ڪميونسٽ پارٽي) جي انقلابي اصولن تي ٻين ملڪن

۽ خاص ڪري جرمن، اسپين ۽ آسٽريا جي ڪميونسٽ پارٽين کي هلائڻ چاهيون ٿا۔

’اسان هر ممڪن طريقي تي پنهنجي پارٽين کي مسلح ڪرڻ چاهيون ٿا. اسان انهن کي علم ۽ واقفيت کان ان حد تائين واقف ڪرڻ چاهيون ٿا ته اچڻ وارين حالتن ۽ مشڪلاتن جو مقابلو ڪري سگهن. ان مقصد لاءِ اسان پارٽين ۾ نظرياتي تعليم جو معيار اوچو ڪرڻ چاهيون ٿا ۽ انهن کي مارڪس ۽ لينن جي فڪرن ۽ خيالن جي تعليم ڏيڻ چاهيون ٿا۔‘

’اسان خود غرض ۽ فرقي پرستيءَ جي لاڙن کي پاڙڻ کان اڳڙڻ چاهيون ٿا. ان لاءِ هي شيون اسان جي ڪاميابي جي راهه ۾ زبردست رڪاوٽ ۽ باري نموني حائل آهن. اسان پوري دنيا جي ساڄي ڌر جي رجعت پسندن سان ٺاهه ڪرڻ جا شديد مخالف آهيون.‘

’اسان چاهيون ٿا ته پوري دنيا جا ڪميونسٽ انقلابي جدوجهد واري ڪم کي اڳتي وڌائڻ لاءِ هر ممڪن طريقي تي عمل ڪن. ۽ واقعن ۽ تجربن مان سبق حاصل ڪن. اسان چاهيون ٿا ته جيڪي ڪناري تي تماشائي بنجي بيٺا آهن. انهن کي اونهي پاڻي ۾ ترڻ سيکاريون۔‘

’اسان هي گالهليون ان لاءِ ڇڏيون ٿا جو انهن ذريعي پورهيت طبقو انقلابي فوج بنجي سگهي ٿو ۽ پنهنجي تاريخي مشن پوري ڪري سگهي ٿو. پورهيت طبقي

جو انقلابي ۽ تاريخي مشن فسطائيت ۽ سرماڻيداريءَ کي نيسٽ ۽ نابود ڪري ٿو۔

’بين الاقوامي ڪميونسٽ پارٽين جي عالمي اجلاس ديمتروف جي انهن تجويزن ۽ خيالن جي تائيد ڪئي۔ سڀني ديمتروف جي تاريخي نوعيت جي واپس ڏياريندڙ تقرير، انقلابي جدوجهد، ريشٽاغ باءِ ڪيس جي سلسلي ۾ جرئت، بهادريءَ جو مظاهرو مڙورن جي اتحاد لاءِ وڏيون ڪوششون، فسطائي دشمن ڪوششون، لينن جي تعليم جو عملي تفسير ۽ لينن سان سندس گهري ڳانڍاپي جي تعريف ڪئي ۽ ان جي ڪوششن کي ساراڻيو ۽ انهن جي تائيد ڪئي۔

ان جي تقرير جو هڪ هڪ جملو پوري دنيا ۾ پٽن ۾ آيو۔ هن فسطائيت خلاف جدوجهد ڪرڻ وارن جي حوصللي افزائي ڪئي، ۽ انهن جي عمل ۾ تيزي ۽ شدت پيدا ٿي وئي۔

ڪانگريس جي ڪاروائيءَ کانپوءِ به ديمتروف پنهنجي جدوجهد جاري رکي ۽ انسانيت جي قاتلن، فسطائيت خلاف وڙهندو رهيو۔ هن جنگ ۽ فسطائيت خلاف ڪميونسٽ پارٽين جي سڀني ڪوششن تي نظر رکي ۽ هن مختلف ملڪن خاص ڪري جرمني، اٽلي ۽ چين ۾ فسطائيت خلاف وڙهڻ وارن جي رهبري ڪئي ۽ عام ۽ خاص کي هٿلر جي روپ ۾ پلچندڙ وڏي خطري کان خبردار ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي۔

ديتمتروف سوشلسٽ ڪارڪن کي ٻڌايو ته موقعي پرستن ۽ رجعت پسندن جي ليڊرن جو هيءُ نظريو غلط آهي ته 'ستل ڪتن کي نه جاگايو وڃي' - هُن چيو: 'حقيقت هيءُ آهي ته اڄ هٿل جرمنيءَ ۾ اقتدار جو خواجه شمند آهي ته سڀاڻي پوري دنيا تي پنهنجو تسلط ڄماڻڻ جي ڪوشش ڪندو ۽ آس پاس جي پاڙيسري ملڪن تي قبضو ڪرڻ لاءِ جارحانه ڪاروايون ڪندو' - 'جيڪڏهن يورپ وارا هي سوچيندا رهندا ته هٿل جو تيان رڳو ڪمزور ملڪن ڏانهن، مشرق وارن علائقن ڏانهن آهي ته آهي ماڻهو خطرناڪ قسمن جي غلطيءَ تي هوندا - حقيقت هيءُ آهي ته جرمنيءَ جي پاڙيسري ملڪن کي پنهنجي حفاظت ۽ بچاءُ لاءِ خاص انتظامن جي ضرورت آهي ۽ انهن کي ان طرف کان غافل نه ٿيڻ گهرجي' -

هي ڳالهيون ديمتروف مئي ۱۹۳۶ع ۾ چيئون هيون - 'رجعت پسند ليڊرن جي ان نامعقول رويي جي باوجود دنيا جي مختلف ملڪن جو پورهيت عوام فسطائين خلاف جدوجهد ۾ مصروف رهيو -

ڪانگريس ڪانپوه فرانس ۾ پاپولر فرنٽ 'Popular front' رجعت پسندي ۽ فسطائيت خلاف جدوجهد ۾ چڱي سرگرميءَ جو مظاهرو ڪيو ۽ فرانس جي سرماڻيدارن جي غداري ۽ فسطائيت جي حمايت واري پاليسيءَ کي ناڪام بنايو. ڪميونسٽن جيڪي فسطائيت خلاف پاپولر -

فرنٽ قائم ڪرڻ ۾ اڳيان اڳيان هئا. انهن هر سطح تي جدوجهد ڪري انهن سمورن عناصرن کي متحد ڪيو جيڪي فسطائيت خلاف هئا. فسطائيت جي مخالفت ۾ ڪميونسٽن ۽ سوشلسٽن هڪٻئي سان تعاون ڪيو. ان جو نتيجو هيءُ نڪتو ته هيءُ ڪميونسٽن ۽ سوشلسٽن جي متحده مزور جماعت بنجي وئي.

اسپين 'Spain' ۾ به فسطائين خلاف پاپولر فرنٽ قائم ٿيو. جنهن ڪيترين ٻين جماعتن سان ٺاهه ڪري پنهنجي قومي آزاديءَ جي بچاءَ لاءِ جدوجهد ڪئي. حقيقت هيءُ آهي ته فرانس جيان اسپين ۾ به ان متحده محاذ جو سهرو چين جي ڪميونسٽ پارٽي تي هو ۽ ان جي ڪوششن سان ئي هيءُ محاذ قائم ٿيو هو. ديستروف ڪميونسٽن کي هر وقت ٻن شين ڏانهن ڌيان ڏيارڻ جي خاص ڪوشش ڪئي:

۱- جرمني ۽ اٽليءَ جي فسطائين جو متحد ٿي ۽ ان نموني برطانيه ۽ فرانس جي سرمائيدارن جو هڪ ٿي پورهيتن جي بين الاقواسي جهيڙي جي تحريڪ، امن ۽ سوشلزم خلاف سازش ڪرڻ.

۲- فسطائيت ۽ جنگ کان دنيا جي امن کي بچائڻ لاءِ پورهيتن جي متحد محاذ جي تحريڪ.

انهن ۾ ٻي شيءِ مختلف ملڪن جي پورهيتن جي مفاد جي شيءِ هئي پر رجعت پسند ليڊرن ان جي راھن ۾ ڪنڊا پوکڻ جي ڪوشش ڪئي. رجعت پسند ليڊر

فسطائيت اڳيان هٿيار ڦٽا ڪرڻ جي حق ۾ هئا. پر ضرورت ان ڳالهه جي هئي ته مختلف ملڪن ۾ اهڙيون حڪومتون قائم ڪيون وڃن. جيڪي فسطائي حملي آورن جو مقابلو ڪرڻ جي اهليت رکنديون هجن.

انهن ڏينهن ۾ ديمتروف فسطائيت خلاف جدوجهد ۽ حالتن کي بگڙڻ کان روڪڻ جي ضرورت تي لکيو هو. 'گذريل عالمي جنگ کانپوءِ پورهيتن، مڙورن، هاربن، ننڍين قومن، اڌ آزاد ۽ غلام ملڪن ۽ نوآبادياتي علائقن جي عوام جو تهذيب، تمدن، ثقافت، جمهوريت ۽ امن جي تحفظ لاءِ باهمي اتحاد، دنيا جي تاريخ جو بي مثال واقعو آهي. مختلف ملڪن جي پورهيتن جي اتحاد جو اصل ۽ حقيقي بنياد اهو ئي فسطائيت جي خطري جو احساس ۽ جمهوريت ۽ امن جي بچاءَ جو خيال آهي.'

ديمتروف پورهيت طبقي تي زور ڏيندي چيو آهي ته عوام جي قيادت لاءِ خبرداريءَ کان ڪم وٺڻ ۽ همت ۽ استقلال سان عوام جي رهنمائي ڪرڻ ضروري آهي. فسطائيت جي مقابلي لاءِ پورهيت طبقي کي ٻين کان اڳتي رهڻ گهرجي. هن چيو:

'فسطائيت خلاف مڙورن جو بين الاقوامي اتحاد سڀ کان وڌيڪ ضروري ۽ بنيادي ڪم آهي. ان سلسلي ۾ ڪنهن به قسم جي دير ڪوتاهي يا غفلت ناقابل برداشت آهي.'

بي عالمي جنگ دوران دنيا جي مختلف ملڪن جي ڪميونسٽ پارٽين پنهنجي عمل مان ثابت ڪري ڇڏيو هو ته انهن ۾ مزورن جي مفادن جي حفاظت جي صلاحيت موجود آهي ۽ ان سلسلي ۾ انهن تي عائد ٿيڻ وارين ذميوارين کي چڱي نموني نڀائي سگهن ٿيون۔ ديمتروف چيو هو: 'بين الاقوامي استحڪام ڪانسواءِ وطن دوستي بي معنيٰ آهي ۽ ان نموني وطن دوستي ۽ ڪانسواءِ بين الاقوامي استحڪام ڪابه قابل فهم حقيقت نه آهي. ڪيتريون ڏلهيون وطن پرستيءَ جون تحريڪون عوام کي تباهي ڏانهن وٺي وينديون آهن۔'

ان وقت ڪميونسٽ ٽي هئا جيڪي مختلف ملڪن ۾ فسطائيت جي راھ ۾ حائل ٿي رهيا هئا ۽ هيءَ حقيقت صاف واضح ۽ نمايان هئي ته بين الاقوامي ڪميونسٽ پارٽين جو گڏيل پروگرام پاڻيءَ تڪميل تائين پهچي ويو هو ۽ پوري دنيا جي ترقي پسند تحريڪن ۽ جماعتن جي اتحاد جو مقصد پورو ڪري ورتو هو۔ هاڻي ڪومنٽرن 'Comintern' باقي نه رهي هئي. ان لاءِ ته ان جي ضرورت باقي نه رهي هئي ۽ بي عالمي جنگ اهڙيون حالتون پيدا ڪري ڇڏيون هيون جو هاڻي پوري دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين لاءِ هڪ ئي پروگرام تي عمل ڪرڻ ممڪن نه رهيو هو. جيئن ته مئي ۱۹۴۳ع ۾ ديمتروف جيڪو ان وقت 'ڪومنٽرن' جو جنرل سيڪريٽري هو ڪميونسٽ انٽرنيشنل کي

ٽوڙي ڇڏڻ جو اعلان ڪري ڇڏيو هو۔

ديمتروف ۱۹۳۵ع ۾ چيو هو: ڪنهن پارٽيءَ يا تنظيم جي باري ۾ ان جا صحيح عوامي ڪارڪن، جمهوريت پسند ۽ ڪميونسٽ هئڻ جو معيار ان جو روڊو آهي. جيڪو دنيا جي سڀ کان وڏي سوشلسٽ ملڪ جي باري ۾ هو رڪن ٿا۔

اڄ به عالمي جنگ کانپوءِ رجعت پسند عناصر برطانيه ۽ آمريڪا جي ظالمانه قوت جي ڀروس تي سويت يونين خلاف ڪارواين ۾ مصروف آهن ۽ سوشلزم جي تعمير ۾ رڪاوٽ بنيل آهن. انهن جي باري ۾ ديمتروف جو چوڻ اکر به اکر صحيح ۽ سچو ثابت ٿي رهيو آهي۔ نازي جرمنيءَ خلاف وڙهي وڃڻ واري جنگ فسطائيت جي مڪمل شڪست تي ختم ٿي. دنيا ۾ ان کان پهرين ان قسم جو ڪوبه مثال نٿو ملي. ٻي عالمي جنگ ۾ جرمنيءَ جي فسطائيت پسند حڪمرانن جنهن وحشيت ۽ بربريت جو مظاهرو ڪيو آهي اهو دنيا جي تاريخ ۾ پنهنجو مثال پاڻ آهي. نازي جرمنيءَ خلاف جنگ کانپوءِ سويت يونين تي هڪ وڌيڪ ذميواري اچي پئي هئي. جنگ جي شروعاتي ٽن سالن تائين سويت يونين جون فوجون جرمن خلاف اڪيليون وڙهنديون رهيون هيون. دشمن تي پهريون ڪاپاري ٽڪ ماسڪو جي ويجهو لڳايو ويو. استالن گراڊ 'Stalin Grad' جي ولولہ انگيز ويڙهه، جنگ جي

حالتن جو رُخ بدلائي ڇڏيو هو. هيءَ واقعو جرمنيءَ خلاف سويت يونين جي جنگ جي چوٿين سال جو آهي. ان موقعي تي سويت يونين جي فوجن نازي حملي آورن جا ڏند کڻا ڪري ڇڏيا هئا. ان کانپوءِ نازين کي روس جي سرزمين تان پوئتي هٽڻو پيو. هاڻي اتحادي فوجون به سويت روس جي فوجن سان ملي ويون هيون. سويت يونين جي عوام انسانيت، تهذيب، تمدن ۽ جمهوريت جي بچاءَ لاءِ بي مثال قربانيون ڏنيون. جنهن جو نتيجو فسطائيت جي زوال جي صورت ۾ ظاهر ٿيو.

بي عالمي جنگ ۾ سويت يونين مملڪتي نظام ۽ فوجي قوت تي فتح حاصل ڪئي هئي ۽ هيءَ فتح روس جي ڪميونسٽ پارٽي جي صحيح ۽ دانشمندانہ قيادت جو نتيجو هئي. ان فتح جو هڪ ٻيو سبب هيءُ هو ته دنيا جي سمورين قومن ۾ برابري ۽ مساوات جو اصول سويت يونين جي عوامي فوجن اڳيان هو. اتحادي به ان نظرئي جو سهارو وٺي رهيا هئا. هيءَ فتح سمورين قومن درميان دوستي ۽ محبت پيدا ڪرڻ وارن انهن اصولن جي فتح هئي جن جو بنياد وجهندڙ لينن هو. هيءَ فتح فسطائيت خلاف مارڪس ۽ لينن جي تعليم جي فتح هئي.

جمهوريت ۽ پائيدار امن لاءِ جدوجهد پوري دنيا ۾ سويت يونين جو وقار بلند ڪري ڇڏيو هو. رجعت-

پسندن امريڪي سامراج ۽ فسطائيت خلاف ٿيندڙ ڪوششن ۾ سويت يونين کي شاندار فتح ۽ ڪاميابي حاصل ٿي هئي. اصل ۾ جنگ بازن سويت يونين ۽ ٻين ڪيترن ملڪن خلاف هڪ سازش ڪئي هئي، جنهن کي سويت يونين ناڪام ڪري ڇڏيو هو —

ڪيترن سالن تائين مسلسل جدوجهد مان حاصل ٿيندڙ تجربن دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين کي رجعت - پسندن خلاف، جنگ جا گهر ٻڌائي ڇڏيا هئا ۽ فسطائيت خلاف آزادي، امن ۽ جمهوريت جي حمايت ۾ جدوجهد ڪرڻ وارن انهن تجربن مان بي بهاءُ فائدو حاصل ڪيا هئا ۽ جمهوريت جي بچاءَ جون راهون مقرر ڪيون هيون —

جنگ مان حاصل ٿيڻ وارن تجربن ڪميونسٽن کي آزادي ۽ قومي خودمختياريءَ جو تحفظ لاءِ عوام دشمن رجعت پسند طاقتن خلاف وڙهڻ سيکاري ڇڏيو هو. ڪميونسٽ پارٽيءَ جي رهنمائيءَ ۾ دنيا جي جمهوريت - پسند طاقتن مختلف ماڪن ۾ زبردست ترقي ڪئي —

سويت يونين جي رهنمائيءَ ۾ فسطائيت خلاف عوامي فتح ڪيترن ئي ملڪن ۾ آزادي ۽ جمهوريت خاطر وڙهڻ وارن جي همت افزائي ڪئي —

ٻي عالمي جنگ دوران ۽ ان کانپوءِ ڊيمٽروف پنهنجي طاقت ۽ تجربو بلغاريا جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي قيادت لاءِ وقف ڪري ڇڏيو هو. هيءَ پارٽي ملڪ

۾ رجعت پسنديء خلاف ۽ عوامي جمهوريت جي قيام لاءِ جدوجهد ۾ مصروف هئي. مارڪس ۽ لينن جي تعليم تي بلغاريه جي مخصوص حالتن ۾ عمل ڪرڻ لاءِ ديمتروف پارٽيءَ جي اڳواڻي ڪندو رهيو. ۱۹۴۵ع جي خزان واري موسم ۾ جڏهن برطانيه ۽ آمريڪا جون رجعت پسند طاقتون ۽ انهن جا ايڄنٽ ملڪ جي جمهوري ترقيءَ جي راھ ۾ حائل ٿيڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا ۽ اسان جي ملڪ (بلغاريه) کي مڪمل آزاديءَ جي راھ کان هٽائي سامراج جو محتاج ۽ گهٽجھو بنائڻ جي سازش ڪري رهيا هئا. ان وقت ديمتروف پنهنجي وطن بلغاريه ۾ موٽي آيو. هن ۵ نومبر ۱۹۴۵ع تي پنهنجي وطن جي سرزمين تي قدم رکندي چيو هو:

”هاڻي، سال پھريان جڏهن مان بلغاريه ۾ هئس. ان وقت کان اڄ تائين مان هر جاءِ، هر موقعي تي ۽ هر حال ۾ بلغاريائي عوام جي باري ۾ سوچيندو رهيو آهيان ۽ انهن جي شاندار آئيندي، خوشي ۽ بهتريءَ لاءِ جدوجهد ڪندو رهيو آهيان.“

ديمتروف بلغاريه ايندي ئي پارٽيءَ جي طرفان اسيمبليءَ جو ميمبر چونڊجي ويو هو. ان وقت هن سوويت يونين ۾ اعليٰ اسيمبليءَ جي رڪنيت تان استعفيٰ ڏئي ڇڏي هئي. هي ۱۹۳۷ع کان سپريم سوويت ۾ رهي ٿي هو. جڏهن هي واپس بلغاريه آيو ته هن سوويت

(۲۰۵)

يونين جي شهرت ڇڏي ڏني هئي. هي ۱۹۳۷ع کان
سوويت يونين جو شهري هو. سوويت يونين جي عوام
ان کي فسطائيت خلاف ڪيل جدوجهد جي صلي ۾
’آرڊر آف لينن’ ’Order of Lenin’ جو اعزاز ڏنو
هو. جيڪو اعزاز ۱۹۴۵ع ۾ ان کي ڏنو ويو هو.
ان ڏينهن کان ديمتروف پنهنجي سمورن تجربن ۽
صلاحيتن سان بلغاريه جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي خدمت
ڪندو رهيو. هن پنهنجا تجربا، صلاحيتون ۽ قابليت
بلغاريائي عوام لاءِ وقف ڪري ڇڏي هئي —

پڄاڻي

[گاهوڙين ڪٽي، ساجهر ٻڌا سندر،
ڏوريندي هر ڏونڪرين، ڪيائون پاڻ پٽي،
ڏکڻ ڏيل هٿي، ڇيهه لڏائون ڇپرين.]
(شاعر)

اڄ هو اسان ۾ ناهي پر پوءِ به زندهه آهي. ايترو
جو اسان ۽ اوهان کي ڪافي وڌيڪ - ان جي افسانوي
کردار تي گيت لکيا ۽ ڳايا وڃن ٿا ۽ ان جي روشن
ڪارنامن جون ڪهاڻيون ٻڌايون وڃن ٿيون. هو ڪو
ديوتا ناهي پر هڪ انسان آهي، جيڪو ڪيترن ماڻهن
جي ارمانن، آرزوئن کي هڪ غير معمولي نموني اظهار
عطا ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو. رڳو اهو نه ته عزم،
همت ۽ وڏي حوصلو جو مالڪ هو بلڪه ڪميونسٽ
مقصدن سان ان جي وفاداري ناقابل شڪست هئي. يا
ان جي شخصيت دورانديشي، عقل، عمل، بي خوفِي ۽
شخصي دل ڪٽشي جو هڪ حسين ۽ جميل ميلاپ
هئي. پر هو اڃا به وڌيڪ ڪجهه هو.

ان جو نالو جارجي ڊيمٽروف هو. جيڪو وطني
اعتبار سان بلغاريائي، ڏنڊي جي لحاظ سان انقلابي، عقيدن

جي اعتبار سان مارڪس ۽ لينن جو پيروڪار، جنهن جي زندگيءَ جو مقصد ڪميونزم جي ڪاميابي هو —
 انساني فڪر جي هيٺاين، احتيا جي قانونن کان چڱي نموني واقف جارجي ديمتروف اڌ صدي تائين پنهنجي عظيم ۽ شاندار ذهني ۽ علمي صلاحيتن کي هڪ ئي عظيم مقصد يعني مظلوم ۽ مجبور ۽ ڪيچليل انسانيت کي ظلم جي چنبي کان نجات ڏيارڻ لاءِ وقف ڪري ڇڏيو هو —

هن ظالمن خلاف جدوجهد ۾ پنهنجي ذاتي ڪردار، قيمتي تجربن ۽ خيالن سان، جنگ جو پاسو آڻي ڇڏيو. هن جي قوت جو راز هن ڳالهه ۾ لڪل هو ته هو عوام ۾ رهندو هو ۽ عوام کي ئي طاقت ۽ رهنمائيءَ جو سرچشمو سمجهندو هو. اهو ئي ان جي ڪاميابيءَ جو راز آهي. ان ڪري بلغاريه جي تاريخ جي آپ تي ان جي پيرن جو نقشو ڇڏيل آهي. پراخلاقي قوت ۽ تابناڪي جي اعتبار سان ته بلغاريا ۾ ان جو ڪو مت ناهي. ان کي بلغاريا جي ڪميونسٽ پارٽي ۽ عوام جو واحد اڳواڻ ۽ استاد، بين الاقوامي ڪميونسٽ تحريڪ جو عظيم مجاهد، سامراجي جنگ خلاف مقدس جدوجهد جو ناخدا، امن ۽ عالمي پائيداري جو پيامبر تسليم ڪيو ويو آهي.

پائيدار امن ۽ صحيح انساني سماج جي قيام جي جدوجهد ۾ نوس مادي صورت حال ۽ ٻاهرين سماجي حقيقت

کي هميشه نظر ۾ رکڻو پوندو آهي. اهو آهو مقام آهي جتي جارجي ديمتروف صورتحال جو صحيح تجزيو ڪرڻ، ان مان ضروري سبق حاصل ڪرڻ ۽ دل ۽ جان سان پنهنجو پاڻ کي انقلابي جدوجهد جي حوالي ڪرڻ جي عظيم صلاحيت جو مظاهرو ڪيو.

نه ته هو ڪڏهن به پنهنجو پاڻ کي هڪ جهان شناس، دوربين ليڊر، اهڙو ليڊر جيڪو ضرورت وقت ۾ رڳو عوام جي قيادت ڪندڙ ئي نه پر جنگ ۾ فتح به حاصل ڪندڙ تسليم نه ڪرائي سگهي ها. سياسي، معاشي ۽ سماجي مسئلن کي سمجهڻ ۽ حل ڪرڻ جو سائنسي طريقو ڪار جارجي ديمتروف جي روح ۾ وسيل هو. ان ڪري عوام ان تي پورو اعتماد ڪندو هو. ان سان محبت ڪندو هو. بورزوا طبقي پنهنجي گهٽ علمي ۽ جي بنياد تي جيترو وڌيڪ انهيءَ کي قيد ڪرڻ ۽ مارڻ جي ڪوشش ڪندو هو. عوام جي دلين ۾ ان جي محبت ۽ عزت ۾ ايترو ئي واڌارو ٿيندو ويندو هو ۽ هو هڪ انقلابيءَ کان وڌيڪ عوامي رهنما جو رتبو حاصل ڪندو پئي ويو. پنهنجي مقصد سان مضبوط وابستگي ۽ پورهيت طبقي سان هم آهنگي ۽ ڪري ان جي عمل ۾ ڪنهن به قسم جي شڪ ۽ گمان جو امڪان نه رهيو. تنهنڪري هيءَ بلڪل فطري ڳالهه هئي ته جارجي ديمتروف دنيا جي پهرين فسطائيت دشمن تحريڪ جي اڳواڻي ڪري ۽ هيءَ به فطري هو ته هو

نازين جي مرڪزي جاءِ، ان جي گهر ۾ ريشٽاڻ جي باءِ لڳڻ واري بدنام زمانه ڪيس ۾ نازي ازم تي هڪ گهوماڻيون، ڏياريندڙ وار ڪري۔ ظاهر آهي ته ان قسم جو انسان، عقيدتي پرستي، ظالمانه بي عملي، ڪتابي فارمولن ۽ خودنمائي ۽ ان سان مشابهت رکڻ واري طرز عمل جو پڪو دشمن هوندو۔ ۽ ان جي فڪر ۾ جيڪا وسعت ۽ ان جي خيالن ۾ جيڪا صفائي ۽ سچائي ملي ٿي ان جو اهو ئي سبب آهي۔

جيڪڏهن محبت ۽ عقيدت جو پيمانو ڪارنامن جي عظمت ۽ عمل جو معراج آهي ته هيءَ ڳالهه آساني سان سمجه ۾ اچي وڃي ٿي ته جارجي ديمتروف جو نالو عظيم بهادرانه ڪمن سان گڏ چو ورتو ٿو وڃي ۽ ڪيئن مارڪسزم ۽ لينن ازم سان وفاداريءَ ان کي هڪ اهڙو انقلابي بنائي ڇڏيو. جيڪو جرئت مند هو ۽ جنهن جو ذهن تخليقي صلاحيتن کان محروم نه هو۔ جارجي ديمتروف هي ثابت ڪري ڇڏيو ته مارڪس ۽ لينن جو سچو پيروڪار، عوامي رهنما ۽ سچو ڪميونسٽ اهو ئي ٿي سگهي ٿو جيڪو نوس قومي ۽ بين الاقوامي حالتن کي نظر ۾ رکندي سوشلسٽ انقلاب جي عام قانونن جي بنياد تي پارٽيءَ جي اجتماعي ذهن جي هن ڳالهه ڏانهن رهنمائي ڪري سگهي ته ان خاص صورتحال ۾ ’قومي‘ مان ڇا مراد آهي ۽ ان طبقاتي ڪشمڪش جي ڪردار جو بهترين اظهار ڪري ۽ واسطيدار ماڻ

۾ انقلاب کي فتيحياب ڪري. مارڪس - لينن جي فلسفي جي روح سان سچي وفاداري ۽ سائنسي طريقو ڪار، بي نتيجي جذباتي ڪارواين ۽ سياسي مهم پسندي کان بچائين ٿا - ۽ ان کي ناپسند ڪن ٿا. بي صورت ۾ بين الاقوامي سرمايدار طبقي جي غلبي جي خاتمي ۽ سوشلسٽ حڪومتن جي قيام واري مقصد کي خطرو درپيش اچي سگهي ٿو. جڏهن ته مڪمل طور تي ناڪاميءَ جو به امڪان آهي -

جارجي ديمٽروف اسان کي عملي طور تي هن سوال جو جواب ڏئي ڇڏيو آهي ته اسان کي ڪيئن زندهه رهڻو آهي؟ ڪيئن ظالم خلاف جنگ ڪرڻ گهرجي؟ ان ۾ هيءَ راز لڪل آهي ته ڪنهن نموني هڪ معمولي مزور، حال ۽ آئيندي کي گڏائڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو ۽ ان نموني پنهنجي نالي کي عزم ۽ حوصلو، ترقي - پسندي ۽ بين الاقواميت جي علامت بنائي ڇڏيو ۽ پنهنجي شخصيت کي شرافت جو مجسمو. اهڙي سبب آهي جو ماڻهوان جا گيت گائين ٿا ۽ ان تي نظمون ٽاڙين -

مٽرُ آڳي جي مٽرُ، سڀ مٽري ٿين ٿا، مٽرُ،
هوندا سي حيات، جيئڻا آڳي جيي جيئڻا -

جيئڻا آڳي جي جيئڻا، جيئڻا جيئڻا، سڀ جيئڻا،
اوه موٽي ڪيئن مٽرن، مٽرُ نا آڳي جي جيئڻا -
(شاعر)

درستيون

صفحو	ست	غلط	صحیح
۳۰	۱۵	پسند پي ۴	پسندي ۴
۳۲	۱۰	هئي	هي ۴
۳۹	۱۳	ئي ۴	ئي
۴۰	۱۹	ئي ۴	۴ ئي
۴۸	۸	پهرين	پهرين
۵۶	۱۳	ڪميونسٽ ۱۱	ڪميونسٽ مينني فستو
		مينني فستو	
۵۶	۱۴	جي	تي
۵۷	۱۲	ترديد ۽ تنقيد	ترديد، تنقيد
۵۷	۱۵	انتظار	انتشار
۵۹	۲۳	بد جي ولت	جي بدولت
۶۴	۶	پارٽي ۴	پارٽي
۷۳	۱۲	پروگرام	پروگرام
۷۴	۶	هالنڊيون	رهنديون
۸۵	۶	بي جي	جي بي
۸۸	۱۱	ترقي ۴	ترقي ۴ ۴
۹۱	۱۷	(رکي هئي کان پوءِ پڙهيو)	[۱۹۱۷ع جو واقعو آهي ته ديمتروف ريل ۾ سفر ڪري رهيو هو. هي ۴ پهرين درجي جي هڪ گاڏي ۾ هو. ان سان گڏ هڪ ٽو ڪرنل به ان]
۹۲	۱۳	صوفياڻي	صوفيا
۹۳	۴	حڪمراني	حڪمران

صفحہ	ست	غلط	صحیح
۹۴	۱۶	بلا عوف	بلا عوف
۹۶	۲۲	ایتک	ایتک
۱۰۳	۸	ورانا	روانا
۱۰۴	۲	شہر ٹی	شہری
۱۰۷	۵	رجعت	رجعت
۱۰۷	۱۳	پچی	پچی
۱۰۸	۳	لاژن	لاژن
۱۰۸	۶	تڑیل ۽ پکڑیل	تڑیل پکڑیل
۱۰۸	۱۲	اژن	اثر
۱۰۸	۱۴	Stamllioski	Stambollioski
۱۱۰	۱۶	راضدار	طرفدار
۱۳۲	۸	ضلع واری	ضلع وار
۱۳۲	۱۹	Cominterh	Comintrn
۱۳۳	۱۲	کچھ گناہ گمنام	کچھ گمنام
۱۳۴	۵	لگت	لکت
۱۴۰	۱۵	Lnbbe	Lubbe
۱۵۴	۱۴	پچی	چئی
۱۸۴	۱۶	کیو	کیو
۱۹۳	۸	دانشور	دانشورن
۱۹۷	۳	ھی	ھی
۲۰۳	۱۴	جو	جی
۲۰۷	۶	اوهان کی	اوهان کان
۲۰۸	۱۳	طبعی	طبقہ

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي گولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وس پٽاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٺ،
 پُڪار سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

....

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

....

ڪالهه هيا جي **سُرخ گلن** جيئن، اڄڪلهه **نيلا پيلا** آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

.....

هي بيت اُٿي، هي بم- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيت به بم جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته
 ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه
 وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ سُئل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
 پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
 - اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)